

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

О. П. Пісоцький, Л. М. Пісоцька

Основи образотворчого мистецтва та образотворча діяльність у дошкільному віці

*Навчальний посібник для студентів спеціальності
"Дошкільна освіта"*

2-ге видання, доповнене

Ніжин
2017

УДК 373.2:373.67](075)
ББК 74.1Я73
ПЗ4

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 15 від 29.06.2017 р.

Рецензенти:

Дубровська Л. О. – доцент кафедри педагогіки НДУ імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук;

Пухтіна Н. П. – доцент кафедри дошкільної освіти НДУ імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук

Пісоцький О. П.

ПЗ4 Основи образотворчого мистецтва та образотворча діяльність у дошкільному віці : навч. посіб. для студентів спеціальності "Дошкільна освіта" / О. П. Пісоцький, Л. М. Пісоцька. – 2-ге вид., доп. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 162 с.

У навчальному посібнику представлено матеріали про мистецтво, характерні особливості образотворчого мистецтва. Значну увагу приділено питанням зображувальної діяльності дітей дошкільного віку, а також методичним рекомендаціям стосовно навчання малюків малювання, ліплення, аплікації, конструювання. У другому виданні добавлено розділ 4, де представлено матеріали методичного змісту щодо організації образотворчої діяльності у дошкільному навчальному закладі.

Посібник рекомендований студентам і фахівцям у галузі дошкільної освіти.

УДК 373.2:373.67](075)
ББК 74.1Я73

© О. П. Пісоцький, Л. М. Пісоцька, 2017
© НДУ ім. М. Гоголя, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ	7
1.1. Мистецтво як специфічна форма відображення дійсності	7
1.2. Мистецтво живопису	11
1.3. Мистецтво графіки	15
1.4. Мистецтво скульптури	21
1.5. Мистецтво архітектури	26
1.6. Декоративно-прикладне мистецтво	29
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	38
2.1. Види образотворчої діяльності. Психологічні основи зображувальної діяльності дітей дошкільного віку	38
2.2. Здібності до образотворчої діяльності. Особливості розвитку здібностей до образотворчої діяльності в дошкільному віці	45
2.3. Розвиток творчості дітей дошкільного віку в образотворчій діяльності	49
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ НАВЧАННЯ ТА МЕТОДИКА КЕРІВНИЦТВА ОБРАЗОТВОРЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДНЗ	54
3.1. Методи і прийоми навчання дітей дошкільного віку образотворчої діяльності	54
3.2. Навчання дітей дошкільного віку естетичного сприймання творів живопису	58
3.3. Навчання дітей дошкільного віку малювання.....	64
3.3.1. Навчання дітей дошкільного віку предметного малювання	64
3.3.2. Навчання дітей дошкільного віку сюжетно-тематичного малювання	82
3.3.3. Навчання дітей дошкільного віку декоративного малювання	89
3.4. Навчання дітей дошкільного віку ліплення	94
3.4.1. Навчання дітей дошкільного віку предметного ліплення	94
3.4.2. Навчання дітей дошкільного віку сюжетно-тематичного ліплення	104

3.4.3. Навчання дітей дошкільного віку декоративного ліплення.....	106
3.5. Методика навчання дітей дошкільного віку аплікації.....	111
3.6. Методика навчання дітей дошкільного віку конструювання	120
РОЗДІЛ 4. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗОБРАЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	129
4.1. Методичні питання організації образотворчої діяльності дітей у дошкільному навчальному закладі	129
4.2. Напрямки реалізації образотворчої діяльності дітей у дошкільному навчальному закладі	136
4.3. Середовище образотворчості та його роль у вихованні дітей.....	145
4.4. Художньо-продуктивна компетентність дітей дошкільного віку в образотворчій діяльності.....	151
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	159
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК.....	160
ЛІТЕРАТУРА	161

ПЕРЕДМОВА

Розбудова національної освіти і системи виховання в сучасних умовах базується на принципах гуманізації та естетизації змісту, форм і методів формування духовного світу динамічної і творчої особистості, яка здатна у своїй діяльності керуватися загальнолюдськими моральними цінностями, цінувати кращі надбання світової і національної культури.

Естетичне виховання наймолодших громадян нашого суспільства передбачає розвиток умінь емоційно відгукуватись на прояви прекрасного в житті і мистецтві, давати їм естетичні оцінки, проявляти інтерес до творів мистецтва і видів художньої діяльності, володіти різноманітними засобами самостійного створення образів для відображення власних почуттів, думок, оцінок, уявлень.

При написанні навчального посібника "Основи образотворчого мистецтва та образотворча діяльність у дошкільному віці" автори прагнули до забезпечення навчальним матеріалом практичних та лабораторних занять з навчального курсу "Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва", а також до організації самостійної навчально-пізнавальної роботи студентів спеціальності "Дошкільна освіта".

Структура посібника включає в себе базові теми навчальної дисципліни "Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва", які розміщено у певній послідовності і відповідають логіці вивчення курсу студентами. Кожна представлена у посібнику тема містить у собі кілька аспектів: матеріали для підготовки до заняття, запитання та завдання для самоперевірки і коротенький робочий словник, у якому представлені основні поняття з певної теми. Така структура допоможе студентам найкращим чином організувати власну самостійну роботу щодо засвоєння навчального матеріалу у підготовці до практичних і лабораторних занять.

Цінність посібника полягає в тому, що пріоритет надається підтримці самостійної навчально-пізнавальної активності студентів, забезпеченню усвідомленого засвоєння ними теоретичних знань, формуванню компетентності особистості студента, практичного використання отриманих знань і становленню професійної позиції майбутнього вихователя.

У процесі вивчення основ образотворчого мистецтва студент розширить свої знання про своєрідність використання митцями різних зображувальних засобів залежно від ідеї, змісту твору, індивідуальних особливостей майстра. Це дасть можливість майбутньому педагогу застосовувати різні зображувальні засоби в своїй подальшій виховній роботі. У коло проблем методики зображувальної діяльності входить визначення таких методів і прийомів виховання і навчання, які найкращим способом впливали б на розвиток дітей. Для цього треба добре знати своєрідність і закономірності розвитку психіки дитини. Знання процесів сприймання, мислення,

уяви у дітей від 2 до 7 років дає можливість правильно будувати роботу з дітьми, тобто визначити зміст, методи і прийоми їх виховання і навчання.

Навчальний посібник буде корисний студентам педагогічних спеціальностей університетів у комплексі з підручниками, навчальними посібниками, нині діючими програмами дошкільної освіти, програмами розвитку образотворчої діяльності та методичними розробками вихователів до цього курсу.

У другому виданні посібника добавлено ще один розділ "Практичні аспекти організації зображувальної діяльності дітей у дошкільному навчальному закладі", де розглянуто питання середовища образотворчості та вимоги до його наповнення, напрями й форми організації образотворчої діяльності у дошкільному навчальному закладі, показники художньо-продуктивної компетентності дітей дошкільного віку, на які орієнтують Базовий компонент дошкільної освіти та програми дошкільної освіти, окремі аспекти роботи завідувача й методиста дошкільного навчального закладу в організації образотворчої діяльності. Тому посібник стане у пригоді як студентам, так і вихователям у плані художньо-естетичного виховання й організації образотворчої діяльності в ДНЗ.

З повагою, автори посібника.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

1.1. МИСТЕЦТВО ЯК СПЕЦИФІЧНА ФОРМА ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ

Поняття про художнє виховання та його завдання. Естетичне виховання виконує дві соціальні функції: формування естетико-ціннісної орієнтації особистості і розвиток її естетично-творчого потенціалу. **Художнє виховання** як складова естетичного виховання передбачає цілеспрямоване і послідовне формування в дітей, починаючи з дошкільного віку, почуття прекрасного в мистецтві, стійкої потреби у пізнанні різних його видів, форм, образної мови, оцінного ставлення з позиції морально-естетичних критеріїв до втілених у творах художніх образів; спонукання до творчого відтворення вражень про реальну дійсність у продуктах власної художньої діяльності.

Успішність розв'язання завдань, поставлених суспільством перед художнім вихованням дітей, залежить від об'єктивних і суб'єктивних умов, необхідних для його здійснення. До об'єктивних умов належить ставлення суспільства, людини до мистецтва як виду духовного опанування дійсності, врахування у виховному процесі сукупності тих соціальних функцій, які воно виконує в суспільстві – гедоністичної, пізнавальної, виховної, комунікативної тощо. До суб'єктивних умов належить рівень сформованості у дитини тих психічних процесів і утворень, які забезпечують її готовність до свідомого спілкування з творами мистецтва, реалізації творчих задумів у власній художній діяльності.

Поняття "мистецтво". Види мистецтва. У широкому розумінні термін "**культура**" (від лат. *cultura* – розвиток, виховання) охоплює все те, що визначає специфіку людського існування в навколишньому світі (праця, побут, політика, наука, освіта, мистецтво, мораль тощо). У більш вузькому значенні термін означає тільки сферу духовного життя людей – політичну, наукову, моральну, естетичну тощо. **Естетична культура** – частина культури суспільства, яка характеризує стан суспільства з точки зору його готовності до забезпечення розвитку мистецтва й естетичних відносин. **Складовою частиною естетичної культури є художня культура, або мистецтво**, як діяльність, що породжує естетичні цінності.

Мистецтво визначається як вид духовного пізнання дійсності людиною, мета якого – формування її готовності до творчої перебудови

навколишнього світу і самої себе за законами краси. На відміну від інших сфер суспільної свідомості і діяльності (науки, політики тощо), мистецтво задовольняє універсальну потребу людини – естетично сприймати об'єктивний світ.

Людина живе у величезному світі. Вона не лише користується дарами природи: дихає повітрям, п'є воду, споживає плоди, вирощені на землі. Людина відтворює цей світ у своїй свідомості. *Відображення явищ дійсності в художніх образах називається мистецтвом.*

Характерною особливістю мистецтва є відображення дійсності в художніх образах. Образи мистецтва сприймаються яскраво, живо, діють на свідомість і почуття, виховують певне ставлення до подій і явищ життя, допомагають глибше пізнати дійсність, сприяють розширенню розумового кругозору. Багаті своїм ідейним змістом і досконалі художньою формою твори мистецтва виховують художній смак, здатність зрозуміти, розрізнити, оцінити прекрасне не лише в мистецтві, а й у дійсності, в природі, в побуті.

Сприймати мистецтво треба вміти. Насамперед слід виховувати в собі потребу брати від мистецтва і глибокі переживання, і новий образ мислення. Байдужість, поверхове розглядання, переконання, що все вже відоме і тому нецікаве, позбавляють можливості глибоко сприйняти думки і почуття, вкладені митцем у свій твір. *Щоб мистецтво стало засобом естетичного, морального й ідейного виховання мас, треба неухильно дбати про підвищення естетичної культури народу, прищеплювати інтерес до мистецтва, виховувати здатність глибоко і повно сприймати його.* Початок цьому закладається в дитячі роки, в період перебування дітей у дитячому садку.

Історично мистецтво розвивається як система конкретних його видів – музика, література, образотворче мистецтво, театр, кіно, радіо, телебачення та ін., у яких різноманітність реального світу подається в усьому багатстві.

Кожне мистецтво має свою **специфіку**, ставить перед собою особливі завдання та володіє для їх вирішення своєю мовою, своїми засобами виразності. Якщо **художній образ створено звуком** – це музика; у літературі **художній образ створюється словом**, якщо **художній образ створено** за допомогою об'ємно-просторового зображення, такий вид мистецтва називається скульптурою, якщо художній образ створено **за допомогою рухів** – танець, або хореографія. У театрі, кіно, цирку переплітаються різні види мистецтв. Письменник-сценарист пише сценарій. Художник створює декорації та виразні костюми для акторів. Композитор пише музику, яку виконують музиканти та співаки. Слова для пісень пишуть поети.

Відтворюючи дійсність у художніх образах, митець є не пасивним ілюстратором тих чи інших явищ життя, а є **творцем-мислителем**, здатним визначити своє ставлення до них і справити на цій основі моральний,

естетичний вплив на глядача, читача, слухача. До *образотворчого мистецтва* відносять такі його види, які втілюють на площині або в просторі зображення навколишнього світу, що сприймаються наочно. Історично, залежно від завдань і засобів втілення художнього змісту, в образотворчому мистецтві склалися такі його види: архітектура, графіка, живопис, скульптура і значною мірою – декоративно-прикладне мистецтво. Отже, художній образ може бути видимим. *Мистецтво створення видимих образів називається образотворчим мистецтвом. (Образотворче мистецтво – це художнє відображення дійсності в образах, що сприймаються за допомогою зору).*

Образотворче мистецтво виникло ще у первісному суспільстві. До цього часу належать перші малюнки, що зображають тварин і сцени полювання, перші скульптури – вирізані з кістки і вирізьблені з каменю фігури людей і тварин, предмети праці і побуту, оздоблені різьбою і розмальовані орнаментом. З найдавніших часів люди оволодівали вмінням зображати видимий світ, передавати свої уявлення про нього в малюнку, скульптурі, орнаменті. Для творів образотворчого мистецтва характерним є вибір одного моменту життєвого явища і передача його в художніх образах. Художник обирає такий момент в житті людей, коли особливо яскраво виявляються людські характери. Наприклад, скульптор передає в застиглій позі динаміку тіла, що перебуває в русі.

Функції і принципи мистецтва. Для мистецтва характерні функції:

- *естетична і гедоністична* (у перекл. з гр. – задоволення) функції – підкреслюють здатність мистецтва приносити людині задоволення, насолоду, облагороджувати, надихати) її. Ці функції вказують на те, що, у першу чергу, привертає увагу людини до мистецтва, визначається природною чуттєвою чарівністю художніх образів. Естетична організація звуків, фарб, пластичних форм, рухів тощо закономірно породжує під час їх сприймання насолоду;

- *освітня функція* – можливість отримання людиною знань (про культуру, традиції, епоху) через сприймання творів мистецтва;

- *інформаційна (освітньо-інформаційна)* – кожен твір несе інформацію: про митця, його світогляд, певний період, у який жив і працював;

- *прогностична* – передбачення за допомогою художнього образу розвитку події, явищ тощо; людина здатна бачити у творах мистецтва набагато більше, ніж там зображено; силою уяви можемо відтворити те, що буде після чи до зображеної події;

- *сугестивна* – навіювання певного емоційного стану твором мистецтва (задоволення, радість);

- *виховна* – базується на тому, що мистецтво формує духовний світ людини, впливає на її розум, почуття, волю;

- *комунікативна* – розповсюдження високохудожніх творів мистецтва і надання можливості людям постійно спілкуватися з ними,

використовуючи з цією метою як оригінали, так і репродукції, виконавську діяльність професійних і аматорських (і дитячих також) колективів, сучасні технічні засоби запису (аудіо- і відеозасоби) й відтворення зображення і звуку тощо.

Основними принципами мистецтва є:

- *народність* – коли мистецтво має відповідати естетичним потребам народу, ідеалам;
- *національність* полягає у відображенні національних особливостей, національного характеру народу;
- *інтернаціональність* – полягає у зображенні загальнолюдських цінностей, які є загальними для багатьох народів.

Характеристика художнього методу та художнього образу. Історичний характер мистецтва. Художні епохи і напрями в мистецтві. *Метод* – це інструмент (шлях, спосіб) пізнання тієї чи іншої сфери дійсності. Кожний художній твір створюється конкретним способом і саме даний спосіб (у конкретному виді мистецтва) є *творчим методом*. Не кожен твір, що претендує називатися художнім, має право на таку назву. Він повинен відповідати певним *критеріям естетичної цінності*. (Значущість свого змісту, краса форми, щирість та правдивість дають змогу називати твір художнім.)

Художній метод як спосіб образного мислення в мистецтві, в якому органічно поєднуються три фактори: дійсність в її естетичному багатстві, світогляд художника, сукупність художніх прийомів і засобів відображення. Структура художнього методу: *пізнання дійсності* в її естетичному багатстві; *світогляд художника* (бачення світу відповідно до естетичних і моральних принципів) і *художнє відображення дійсності* в створюваному художньому образі. Дійсний художник завжди намагається розкрити правду життя, хоч шляхи і засоби відтворення її можуть бути різними. Реалістичність (правдивість) мистецтва визначається глибиною проникнення художника в *суть відображеного світу*.

Художній напрям характеризує певні епохи і творчість митців, яких згуртовує відносна єдність світоглядних та естетичних орієнтацій, принципів художнього відтворення дійсності. *Художній образ* народжується в уяві митця, втілюється у створеному ним творі та відтворюється уявою людини. Мистецтво є системою, що розвивається, вона представлена зміною епох і напрямків. У минулому напрямок мистецтва співпадав з епохою, це явище зникає з кінця XIX ст. Мистецтво має такі періоди розвитку: *Античність, Середньовіччя, Відродження, Реформація, Просвітництво, XIX–XX ст.* Художні епохи і напрями в мистецтві минулого: реалізм (Відродження, просвітительський, критичний, сюрреалізм); експресіонізм; сентименталізм та ін.

Робочий словник

Мистецтво – форма суспільної свідомості поряд із наукою і релігією; відображення явищ дійсності у художніх образах за допомогою виразних засобів; засіб естетичної культури і художнього виховання.

Образотворче мистецтво – відтворення навколишньої дійсності у видимих образах; художнє відображення дійсності в образах, що сприймаються за допомогою зору.

Художнє виховання – елемент естетичного виховання, який спрямований на формування у людини почуття прекрасного, стійкої потреби у пізнанні різних видів, форм і образної мови мистецтва, оцінного ставлення до втілених у творах художніх образів; спонукання до творчого відтворення вражень про реальну дійсність у продуктах художньої діяльності.

Художній метод – спосіб образного мислення, до якого вдається митець під час створення художніх образів, передаючи власні враження від навколишньої дійсності у картині, скульптурі тощо.

Художній образ – втілений митцем у творі мистецтва навколишній світ, явища або події життя, які пропущені крізь його світобачення.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. *Що таке мистецтво і яке його значення у художньому вихованні дитини?*
2. *Які функції виконує мистецтво? Розкрийте їх сутність.*
3. *Як між собою пов'язані художній образ і художній метод?*
4. *З яких елементів складається структура художнього методу?*
5. *Розкрийте основні принципи мистецтва.*
6. *Художні епохи та напрямки у мистецтві доповніть матеріалом із інших джерел.*

1.2. МИСТЕЦТВО ЖИВОПISY

Поняття "живопис". Живописні прийоми та засоби художньої виразності живопису. Живопис – один із стародавніх видів образотворчого мистецтва. Основою живописної грамоти в усі часи було правдиве зображення реальної дійсності. Всебічного розвитку живопис набув в епоху Відродження, коли він розділився на жанри (портретний, історично-батальний, побутовий, пейзаж, натюрморт). У техніках акварелі і гуаші працювали такі визначні майстри живопису, як: Т. Шевченко, С. Васильківський та багато інших художників. У сучасному мистецтві відомі прізвища таких митців, як: О. Пащенко, М. Кириченко, О. Шовкуненко та інші.

Ознайомлення майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти з мистецтвом живопису – одне із важливих завдань у системі підготовки художників-педагогів для ДНЗ.

Завдання курсу живопису:

- розвивати культуру зорового сприйняття предметів, явищ, творів живопису;
- навчити зображувати предмет у взаємозв'язку з просторовим співвідношенням, навколишнім середовищем з урахуванням його кольорових особливостей;
- розвивати зорову пам'ять, навчитися працювати по пам'яті, уяві і задуму;
- ознайомити майбутніх фахівців у сфері дошкільної освіти з теоретичними основами живопису, основами кольорознавства, перспективою, композицією, технологією і технікою живопису;
- розкрити естетичну сутність реалістичного живопису, а також засоби і можливості живопису в трудовому, моральному вихованні дошкільників;
- дати необхідний мінімум знань і умінь методичного характеру, на основі яких будується курс методики образотворчої діяльності в ДНЗ.

Живопис – зображення предметів і явищ навколишнього світу на площині за допомогою кольорових матеріалів. Це стародавній вид образотворчого мистецтва. Основою живопису є правдиве зображення реальної дійсності. За характером використання фарб розпізнають олійний, темперний, акварельний, гуашевий живопис. Його виконують на площині полотна, картону, паперу, стіни. На полотні і картоні пишуть олійними фарбами; на папері, полотні, дереві – темперою (малопрозора густа фарба, яку розводять водою, для неї характерними є бархатистість і насичений тон).

На папері пишуть аквареллю і гуашшю. Ця техніка найдоступніша і використовується в освітньо-виховному процесі ДНЗ, тому у практиці роботи з дошкільнятами використовують найчастіше такі техніки, як:

- техніка роботи гуашевими фарбами – особливістю її є щільність, бархатистість, матовість, нею можна виправляти недоліки малюнку, перекривати один шар іншим;
- техніка роботи акварельними фарбами, які розбавляються водою; для такої фарби важливо, щоб малюнок був прозорий. Тому вихователі й оволодіватимуть аквареллю та гуашшю, якими будуть вчити малювати своїх вихованців.

Існують і інші живописні техніки:

- фреска – настінний живопис, картина написана водяними фарбами, на свіжій вогкій штукатурці;
- письмо олійними фарбами на полотні, картоні; фарби швидко сохнуть, надають малюнку блиск.

Найбільш поширеними живописними прийомами роботи гуашшю і аквареллю у практичній діяльності дітей у ДНЗ вважають такі:

- прийом мазка – прийом, який застосовується для нанесення мазка-відбитку, виконаного боковою частиною ворса. При цьому форма і

величина мазка залежить від форми і розміру пензля. Кінцевою частиною ворса виконують мазок-крапку, мазок-штрих, мазок-лінію;

- заливка – прийом, яким наносять рівний кольоровий тон або декілька тонів, що плавно поєднуються. Для цього треба підготувати у необхідній кількості рідку кольорову суміш;

- розмивка – застосовується у тих випадках, коли виникає необхідність покрити поверхню поступово ослабленим тоном (наприклад, при зображенні неба);

- "робота по-сухому" – в діяльності дітей, частіше за все, використовується у тих випадках, коли виникає необхідність покласти один шар фарби на інший. Перший шар необхідно добре просушити. Новий шар фарби наносять на попередній, що висох. Таким чином можна підсилити яскравість кольору або отримати інший колір;

- "робота по-вогкому" – використовується для досягнення плавного переходу одного кольору в інший. Другий шар кольору при цьому наноситься на ще не висохлий шар (наприклад, при зображенні фруктів).

Основними засобами художньої виразності живопису є:

- колір – основа живописного твору; характерна риса предмета. За допомогою нього передається краса і багатство навколишнього світу. Кольори поділяються на: хроматичні (барвисті) і ахроматичні (безбарвні); теплі (усі відтінки червоного, жовтого, оранжевого) і холодні (відтінки синього, зеленого, фіолетового); основні (червоний, синій, жовтий) і похідні (інші кольори, які утворюються внаслідок змішування двох основних).

У кольорознавстві є свої закони, які слід знати, щоб застосувати їх у навчанні і житті. З фізики відомо, що якщо пропустити сонячний промінь крізь скляну тригранну призму, він розкладеться на 7 кольорів спектра у такій послідовності: червоний, оранжевий, жовтий, зелений, голубий, синій, фіолетовий. Аналогічну картину можна спостерігати на небі, коли сяє веселка. Кольори спектра можна розмістити у кольоровому крузі. Кольоровий круг можна поділити на дві частини: теплі кольори – червоно-жовті, які нагадують колір вогню, сонячного світла, та холодні кольори – синьо-зелені й фіолетові, які нагадують колір води, льоду, даліни, місячного світла. Щоб визначити гармонійні поєднання кольорів, потрібно знати пари кольорів на кольоровому крузі, які взаємно доповнюють один одного. Якщо взаємодоповнювальні кольори розмістити парами, то матимемо найяскравіші контрастні поєднання теплих і холодних кольорів;

- малюнок – полягає у відтворенні форми об'єкта, пропорційного співвідношення, положення у просторі, окремих ознак пластики і динаміки;

- композиція – засіб організації художнього твору відповідно до його змісту і задуму автора, в перекладі з латинської мови означає – розміщення, упорядкування. Композиція включає в себе: формат, перспективу, динаміку.

Формат характеризується розміром і положенням, може бути квадратним, горизонтальним і вертикальним. Перспектива – один із способів зображення просторових форм на площині або на якійсь іншій поверхні. Перспективні зображення є основою в живопису. Живопис користується лінійною перспективою, тобто дає зображення речей тим меншими чим далі вони від глядача. Так, наприклад, дорогу, що йде в далечінь зображають лініями, що сходяться в одній точці, де умовно проводиться лінія горизонту. Повітряною перспективою називають зображення предметів на площині з усіма змінами світла, тіні та фарб у міру віддалення зображуваних предметів від глядача. Повітряна перспектива послідовно пом'якшує контури віддалених речей, тони робить менш яскравими, тіні менш густими.

Динаміка в живописному творі створюється за допомогою ритму (у мистецтві ритм проявляється через періодичну повторюваність будь-якого елемента, наприклад, ліній, плям, кольорів тощо); асиметричної побудови твору, діагонального розміщення предмету, пластики (зображення однієї із фаз руху). Питання асиметричної побудови малюнку і діагонального розміщення предмету детально розглядаються в темі "Навчання дітей дошкільного віку сюжетно-тематичного малювання".

Види і жанри живопису. Жанр – особлива категорія, що об'єднує твори мистецтв за подібною тематикою. За тематикою і предметом зображення живопис поділяється на такі жанри: портретний, історичний, батальний, побутовий, анімалістичний, пейзаж, натюрморт. Портретний жанр – зображення в живописній картині конкретної людини або групи людей (види портретів: групові, парні, індивідуальні; типи портретів: погрудний, на весь зріст, половинний). Автопортрет – портрет художника написаний ним самим. Анімалістичний жанр передбачає зображення тварин. Побутовий жанр – це зображення подій і сцен повсякденного життя. Жанр пейзаж передбачає зображення природи, краєвидів міст, сіл тощо. Натюрморт – це зображення речей щоденного вжитку, фруктів, овочів, квітів, будь-яких неживих предметів. Історичний жанр – це твори присвячені історичним подіям та діячам. Батальний жанр – це картини присвячені воєнним подіям (битви, епізоди війни).

За призначенням живопис поділяється на такі види: монументальний, станковий, декоративний, декораційний і мініатюру. Монументальний пов'язаний з архітектурою. Призначення архітектурних споруд визначає тематику і жанри монументальних розписів. До монументального живопису належать: настінний розпис громадських приміщень (фреска) і мозаїка (живописний твір, виконаний набором дрібних кольорових камінчиків або непрозорого скла – смальти). Станковий – це живописні картини, які кріпляться під час роботи на мольберті. Декоративний живопис покликаний прикрашати приміщення палаців, соборів, будинків культури, театрів орнаментальними зображеннями, побутовими сценами, мотивами казок та ін. Декораційний живопис – це театральні декорації, оформлення вулиць,

площ. Виконується гуашшю і має тимчасовий характер. Мініатюра відрізняється малими розмірами і тонким виконанням в емалі, гуаші, акварелі, олії, лаку (зразком такого виду живопису є палехські шкатулки).

Робочий словник

Живопис – зображення предметів і явищ на площині (полотно, картон, папір, стіна) за допомогою кольорових матеріалів.

Жанри живопису – категорія, яка об'єднує живописні твори за схожою тематикою (портретний, історичний, батальний, побутовий, анімалістичний, пейзаж, натюрморт).

Малюнок – зображення на площині предметів і явищ за допомогою ліній, крапок, кольору; відтворення форми об'єкту, пропорційного співвідношення, положення у просторі, окремих ознак пластики і динаміки на площині.

Техніки живопису – особливості створення живописних творів певними зображувальними матеріалами (техніка гуаші, акварелі, фрески, олійні фарби, пастелі та ін.).

Композиція – спосіб організації художнього твору у відповідності з його змістом і задумом автора, яка включає в себе: формат, перспективу, динаміку.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. *Що таке живопис?*
2. *Які найбільш поширені техніки живопису у ДНЗ?*
3. *Що є засобами виразності у живописі?*
4. *Які виділяють жанри живопису? Розкрийте їх особливості.*
5. *На які види поділяють живопис за призначенням?*
6. *Що таке композиція і які елементи вона включає в себе?*
7. *Як називається наука про кольори? Як підібрати гармонійне поєднання кольорів?*

1.3. МИСТЕЦТВО ГРАФІКИ

Графіка: виразні засоби, види малюнка. *Графіка* – вид образотворчого мистецтва, який охоплює **рисунок та друковані художні твори** (різні види гравюри) і ґрунтується на мистецтві малюнка, але має власні образотворчі засоби і виражальні можливості. Якщо, створюючи художній образ, художник використовує лінії та плями, то такий вид мистецтва називається графікою.

Художник-графік може виконати малюнок олівцем або пером, яке вставляють у спеціальну ручку. Перо занурюють у туш і малюють ним. До графічних творів належать: малюнок, виконаний олівцем, пером, вуглем,

аквареллю, а також різні види його відтворення у друку й розмноження: гравюра, літографія та ін. Твори графіки виконуються звичайно на папері, рідше – на пергаменті, тканині й інших матеріалах.

Графіку називають мистецтвом малюнка. Малюнок поділяють на види за призначенням: *художній, науково-пізнавальний та технічний*. Художній – образний і емоційний показ об'єктів і явищ навколишньої дійсності. Науково-пізнавальний – малюнок носить пояснювальний характер об'єктів або явищ навколишнього світу; допомагає вивчити зовнішню і внутрішню будову об'єкта (малюнки в підручниках ботаніки, природознавства або ін.). Технічний малюнок передає зовнішній і внутрішній вигляд деталі тощо (креслярський малюнок та ін.). За виконанням художній малюнок поділяють на *лінійний і тоновий*. Лінійний малюнок виконується за допомогою ліній різної довжини, товщини, насиченості. Тоновий малюнок виконується не лише лінією, а й світлотінню, яка допомагає показати пластичну форму предмета тощо.

Термін "графіка" спочатку використовувався лише для письма і каліграфії. Нове значення він отримав наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у зв'язку з розвитком промислової поліграфії і поширенням чіткого лінійного малюнка, який був зручним для фотомеханічного відтворення в книзі чи журналі. Тоді графіка визначилась як мистецтво. Особливе місце в графіці належить необразотворчим елементам – суто декоративним мотивам, орнаменту, тексту. Важливою особливістю графіки є її здатність швидко відгукуватись на актуальні події, тиражуватись у багатьох екземплярах.

До засобів виразності графіки належать:

- *лінія*, за допомогою якої можна передати форму, зовнішній вигляд об'єкта, об'єм, положення у просторі (тонкі, товсті, прямі, криві, хвилясті, пунктирні);
 - декілька коротких ліній утворюють *штрихи*;
 - *крапки*;
 - *пляма*;
 - *колір* у графіці обмежений (це можна помітити на плакатах, ілюстраціях до дитячих книжок);
 - співвідношення білого і чорного;
 - світлотінь.

Графіка включає різні типи зображення. Це можуть бути побіжні начерки, виконані вуглем, олівцем, пером, легкі композиції, що передають лише найголовніше, типове, характерне, а також композиції більш закінчені і великі.

Види графіки. За способом створення графіку поділяють на авторський малюнок, виконаний безпосередньо від руки, тиражну графіку, батік, естамп. Термін "естамп" виник у ХІХ столітті. У сучасному вживанні поширюється і на гравюрний відбиток, який має станковий характер. Естампом називають звичайно підписний відбиток, виконаний художником у

результаті власної роботи над дошкою або каменем). Естамп дає можливість тиражувати твори графіки у великій кількості.

Твори друкованої графіки поширюються в багатьох екземплярах. Гравюра – друкований відбиток на папері (або іншому подібному матеріалі) з пластини ("дошки"), на яку нанесено малюнок; жанр графіки, який об'єднує різноманітні способи ручної обробки "дощечок" і друкування з них відбитків. Відома з VI–VII ст. у Китаї, з XIV–XV ст. – у Європі. Літографія виникла в XIX ст. До появи фотомеханічної репродукції друкована графіка була призначена для відтворення картин і малюнків.

Існують такі види художнього друку: високий, плоский, глибокий, наскрізний. *Високий друк* – ліногравюра (гравюра на лінолеумі), гравюра на деревині. Це спосіб, коли друковані елементи знаходяться високо, тобто на поверхні друкованої форми, на яку наноситься валиком фарба. *Плоский друк* – літографія, офсет. У плоскому друці зображення створюються на рівній поверхні кам'яних дощечок. *Глибокий друк* – офорт, акватинта, м'який лак тощо. Глибокий друк означає, що друковані елементи знаходяться нижче від поверхні друкованої дошки, це заглиблена гравюра. Зображення тут виходить темним. *Наскрізний* – шовкографія, трафарет. Зображення створюється проходженням фарби крізь отвори в тканині чи папері.

За функціональним призначенням графіку поділяють:

- станкова (термін "станкове мистецтво", яким визначають твори образотворчого мистецтва, що мають самостійний характер; у живопису – картина, в скульптурі – статуя, погруддя);
- плакатна – публіцистичне мистецтво, в якому зображення поєднуються з невеликим текстом (важливою особливістю плакатної графіки є її здатність швидко відгукуватися на актуальні події) і тиражувати в багатьох екземплярах, що є важливим і для інших видів;
- книжкова – з оформленням тісно пов'язані різні графічні компоненти: шрифт, заголовки, але найбільше місця займає ілюстрація;
- газетно-журнальна – ілюстрації в газетах, журналах, карикатури;
- промислова – етикетки, обгортки, наклейки, товарні знаки, емблеми, коробки для цукерок, іграшок (головне завдання прикладної графіки – рекламувати товар, визначити його зміст і призначення);
- навчально-оформлювальна – навчальні таблиці, схеми, малюнки на дошці.

Вимоги до ілюстрацій для дітей дошкільного віку. Велике місце у графічному мистецтві посідає оформлення книг. Книжкова графіка, що виникла як оздоблення книжки витонченими мініатюрами, в наш час переросла в самостійний вид мистецтва. Книжкова ілюстрація покликана розкривати в образах задуми письменника. Ілюстрації, виконані талановитими художниками – графіками Д. Шмаріновим, В. Фаворським, Є. Чарушиним, В. Лебедевим, М. Жуковим та ін., дуже цікаво і своєрідно трактують

літературні образи і часом вносять у них нове розуміння, по-новому розкривають їх суть. Особливе місце в житті дітей посідає книжка з малюнками. Книжки для дошкільників звичайно багато ілюструються. Розгляд малюнків у книжках, яких діти ще не можуть прочитати, – одне з улюблених занять і молодших і старших.

Обираючи твори живопису, графіки, скульптури, треба дбати про те, щоб вони мали великий виховний вплив, щоб через них можна було виховувати дітей естетично. У них мають відбитися ті події і явища життя, з якими можна ознайомити дітей і до яких потрібно виховувати певні почуття. Це насамперед природа рідного краю, життя країни, картини праці людей. Від предметів і явищ, близьких і знайомих їм, ми ведемо маленьких дітей до сприймання дедалі ширшого кола подій та явищ. Сучасний дошкільник не замкнений у колі сім'ї та її інтересів, у межах життя дитячого садка. Він ознайомлюється з життям рідного міста або села, є учасником народних свят тощо.

Сприймання мистецтва розвивається поступово, тому призначені для дошкільників твори повинні мати низку властивостей, що полегшують це сприймання. Вимоги до підбору художніх творів для дітей:

- конкретність і чіткість малюнка, він має яскраво і виразно передавати найхарактерніші ознаки предмета – форму, колір, відносну величину, положення у просторі;
- чіткість композиції; чітке виділення основного, головного (розташуванням персонажів або кольором) полегшує сприймання цілого та розуміння зображеного;
- різноманітність, яскравість кольорів.

Малята ознайомлюються з художньою картиною з молодшого дошкільного віку, найчастіше через ілюстрації у книжках. Поєднання зображення з художнім словом наближає цей вид мистецтва до дітей і полегшує педагогові здійснити завдання виховання.

Ілюстрація, пов'язана із змістом знайомого літературного твору, легше сприймається дітьми. За малюнками легше переказати той чи інший твір. Запам'ятовуються ілюстрації, створені О. Пахомовим до книжки В. Маяковського "Ким бути?", до книжки С. Михалкова "А що у вас?", художником І. Бруні до книжки С. Баруздіна "Хто збудував цей дім?", та ін. Ю. Васнецов підходить до казки як до народної фантазії, пов'язує її образи з народною іграшкою, вдаючись до гіперболічності, повторності образів, фантастичності та умовності. Вихованню любові до рідної природи, до світу тварин сприяють ілюстрації відомих художників-аніمالістів Є. Чарушина, А. Пластова, О. Комарова, В. Ватагіна.

У дитячій книжці ілюстрації звичайно кольорові. Проте не менш цінними є і тонові ілюстрації (розмивка чорної акварелі і туші). У такій техніці виконали ілюстрації до книжки С. Баруздіна "Хто збудував цей дім?" художник І. Бруні, ілюстрації до книжки Г. Скребицького "На лісовій галя-

винці" художник Г. Нікольський і багато інших. Є ілюстрації, виконані пером, олівцем. Справжнім майстром олівцевого лінійного малюнка є О. Пахомов.

Естетичний вплив книжки визначається не тільки змістом, ілюстраціями, а й обкладинкою, заставками, форматом, папером тощо. Уміло знайдена художником кінцівка надає твору закінченого характеру. Аналізуючи ілюстрації у книжках для дошкільників, особливо важливо встановити відповідність малюнків тексту. Діти дуже спостережливі і вимогливі: найменший відступ від тексту викликає у них здивування і протест. Важливо, щоб художник вибирав для ілюстрування такі епізоди, які переконливо розкривають зміст твору. За допомогою ілюстрацій педагог підводить дітей до поглибленого сприймання змісту тексту. Велику роль при цьому відіграють запитання вихователя, які встановлюють зв'язок між змістом картини і прослуханим текстом. Слово педагога допомагає сформуванню точні, чіткі уявлення і виявити ті, які є у дітей.

Ознайомлення дітей з книжковою графікою: завдання і методи. Молодші дошкільники (3–4 роки). Завдання ознайомлення:

1. Викликати інтерес до книжкової графіки і бажання розглядати малюнки в книжках.

2. Вчити дітей радіти при впізнаванні знайомих образів.

3. Під час споглядання спонукати дітей слухати текст і співвідносити його з окремим малюнком.

4. Звернути увагу на окремі засоби виразності: колір, форму, фактуру поверхні.

5. Важливо формувати уявлення про книжку, як особливий предмет, який слід берегти, а також у достатньо зрозумілій формі пояснювати, хто їх створює.

Методичні прийоми, які використовуються у разі ознайомлення з книжковою графікою:

- запитання, які стимулюють до опису (якого кольору зайчик, яка поверхня аркуша, якого кольору ведмедик і т. ін.);

- ігрові дії (імітування рухів тварин, казкових персонажів);

- різні ігри (піді принеси зайчика,... і обіграти).

Середній дошкільний вік

1. Продовжувати розвивати інтерес до книги і книжкової ілюстрації (виховувати бережне ставлення).

2. Підводити дітей до розуміння того, що малюнок поєднується із текстом (пояснює, ілюструє події).

3. Звертати увагу на засоби зображення і виражальні засоби: форму, будову, пози, рухи, жести, міміку.

4. Продовжувати знайомити дітей з кольором, як засобом емоційного стану героя, і як за допомогою кольору відтворюються часові і сезонні явища.

5. Звертати увагу на розміщення зображення на сторінці (де і як зображено головного героя, звідки можна дізнатися, де зображений головний герой, бо на передньому плані, більший за формою, або навпаки – менший).

6. Знайомство з ілюстраторами книг, вчити дітей висловлювати власну думку.

Старший дошкільний вік

1. Продовжувати формувати інтерес і бережне ставлення до книжок.
2. Вчити емоційно відгукуватися на зображені події.
3. Вчити спілкуватися з однолітками і дорослими з приводу побаченого на ілюстрації.

4. Підводити дитину до розуміння того, що ілюстрації пояснюють текст книги, супроводжують його та відповідають жанру літературного твору.

5. Вчити і пояснювати, що саме колір є засобом вираження ставлення художника до зображуваного.

6. Звертати увагу на творчу манеру певного художника, сприяти висловлюванню дітьми власних суджень з приводу побачених ілюстрацій.

7. Вчити дітей давати оцінку ілюстраціям, використовувати образні слова та доступні мистецтвознавчі терміни.

Рівні сприймання дітьми художнього образу ілюстрацій:

- *високий*: діти розуміють зміст ілюстрації, засоби виразності (серед яких жести, міміка, колір тощо); висловлюють ставлення до зображуваного, розуміють умовні елементи (√ √ √ √ √ птахи летять);

- *середній*: діти розуміють зміст, усвідомлюють засоби виразності – в реалістичному виконанні; розуміють лише те зображення, з чим дитина може себе порівняти, поєднати те, що їй ближче, або була сама в такій ситуації;

- *низький*: діти розуміють ілюстрації лише до знайомого тексту, емоційне ставлення спостерігається лише до знайомих образів.

Основним *методом* в ознайомленні дітей з ілюстрацією до дитячої книги є *розповідь вихователя*, основними компонентами якої є:

- повідомлення вихователем – до якого твору ілюстрація;
- повідомлення про ілюстратора дитячої книги (художник, який намалював малюнок до казки);

- уточнення або пояснення: ілюстрація – малюнок, виконаний до казки чи до її певного епізоду;

- важливим є підкреслення того, що власне намальовано ілюстратором;

- характеристика виражальних засобів (жести, пози, міміка, рухи тощо);

- ігри в художників-ілюстраторів, коли дітям пропонується намалювати ілюстрацію;

- розповіді дітей за ілюстрацією.

Робочий словник

Графіка – один із видів образотворчого мистецтва. У графіці зображення створюється лінією і плямою.

Графіка – вид образотворчого мистецтва, де основним засобом вираження дійсності слугує однотонний рисунок (лінія, штрих, пляма, світлотінь).

Гравюра – друкований відбиток на папері (іншому подібному матеріалі) з пластини ("дошки"), на яку нанесено малюнок; жанр графіки, який об'єднує різноманітні способи ручної обробки "дощок" і друкування з них відбитків.

Ілюстрація – вид графіки, що дає образне пояснення до тексту в книзі.

Штрих – риса, лінія, слід від короткого руху олівця на папері.

Туш – рідина для малювання пензликом, паличкою або пером, яка складається зі спеціально виготовленої сажі та клейких речовин.

Рисунок – вид графіки, відтворення предметів і явищ об'єктивного світу на папері (дошці, полотні) для створення художнього образу.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому особливості графіки як виду мистецтва? Що є засобами виразності у графіці?
2. За якими критеріями графіку поділяють на види?
3. Які особливості ознайомлення дітей з книжковою графікою?
4. Перелічіть вимоги щодо підбору книжкових творів для дітей.
5. Які бувають рівні сприймання дітьми художнього образу ілюстрацій?
6. Який метод є основним при ознайомленні дітей із ілюстрацією?

1.4. МИСТЕЦТВО СКУЛЬПТУРИ

Характеристика мистецтва скульптури. Скульптура – один із видів мистецтва. До неї відносяться зображення людей і тварин у вигляді статуй, скульптурних груп і рельєфів. Скульптурне зображення завжди об'ємне, але міра об'єму може бути різною. Якщо твір можна обійти кругом і розглянути з усіх сторін, то така скульптура називається круглою. В тому випадку, коли предмет зображений з однієї сторони і випукле зображення виступає над площиною, – це рельєф. Скульптура – один із видів образотворчого мистецтва, який відображає реальну дійсність засобами об'ємних пластичних образів і просторових форм, створення нового образу з різних матеріалів (віск, глина, пластилін тощо). Скульптура – це не тільки пам'ятники у місті, але і побутові статуєтки, статуї, що прикрашають парки, будинки та інтер'єри приміщень. Якщо художній образ створено за допомогою

об'ємно-просторового зображення, то такий вид мистецтва називається скульптурою.

Скульптура дає тримірне зображення предмета. Виразність художнього образу зумовлюється його пластичною характеристикою – вираженою в ньому позою, рухом. Найчастіше предметом скульптурного зображення є фігура людини, рідше – тварини, неживі предмети.

Матеріали для скульптури: мармур; дерево; пластмаса; бронза; камінь; скло; глина; віск; легомаса. *Кожен з перелічених матеріалів має техніку обробки:* твердого матеріалу – висікається, вирізається; м'які матеріали – плавляться, потім виливаються у форму. **Ліплення** може виступати як самостійний вид скульптури і може бути першоосновою скульптурного зображення.

Засоби виразності скульптури. Засоби виразності скульптури: *реальний об'єм; композиція; статика і динаміка; розміри і пропорції* (скульптуру рідко створюють у натуральних розмірах. Пропорції допомагають передати образ); *контур і силует; ритм* – повторення рухів, об'ємів, контурів; використовується в декоративно-рельєфній формі, передає певний настрій. *Ритм* – це повторення, чергування будь-яких елементів твору; *розташування в просторі: фронтальне* – повернене до глядача, *монументальне* – видно з різних сторін; *колір* – переважно природній, але скульптура буває і розфарбована; *освітлення*.

Типи, види скульптури. *Типи:* кругла; рельєфна. *Види круглої скульптури:* голова, бюст, статуя, скульптурна група, скульптурний ансамбль. *Видами рельєфної є барельєф, горельєф, контррельєф.* Рельєф – це зображення, яке виступає з площини (наприклад, стіни) з одного боку. Часто рельєф є частиною архітектури, оздобленням стіни будівлі або внутрішніх стін кімнати. Барельєф – зображення виступає над площиною не більше як на половину свого об'єму. Горельєф – зображення виступає над площиною більше як на половину свого об'єму. Крім випуклого рельєфу, існує заглиблений рельєф, або контррельєф.

За функціональним призначенням скульптура поділяється на:

- *станкову* – найчастіше представлена портретом. Завдання скульптурного портрета в основному те саме, що й живописного, – передача образу людини.

У станковій скульптурі значне місце посідає жанрова скульптура, яка зображає групу людей чи фігуру однієї якоїсь людини.

Станкове мистецтво – термін, яким визначають твори образотворчого мистецтва, що мають самостійний характер (у живописі – картина, у скульптурі – погруддя і т. ін., у добу Київської Русі – це ікони);

- *монументальну* – пам'ятники, скульптурні групи, статуї; пов'язана з архітектурою. Дані твори пропагують різні суспільні явища, втілюють позитивний образ свого часу;

- *монументально-декоративна* – призначення: оформлення будівель, парків, фонтанів, вулиць, майданів міста, станцій метро;

- *скульптура малих форм*; найбільш поширена у побуті, це – фігурки невеликого розміру, виконані з різних матеріалів – фарфору, дерева, кістки, пластмас; багато з них кольорові. До скульптури малих форм можна віднести деякі види іграшок, що зображають людей і тварин.

Основними жанрами скульптури є: портретний, анімалістичний, побутовий, казково-фантастичний.

Ознайомлення дітей дошкільного віку з мистецтвом скульптури.

Завдання ознайомлення дітей зі скульптурою:

- ✓ ознайомлення з особливостями і видами скульптури;
- ✓ розвиток естетичного відгуку на твори мистецтва;
- ✓ вчити розуміти зміст скульптури;
- ✓ розуміти специфіку роботи скульптора та створення образу.

Одні педагоги-дослідники вважають, що знайомити дошкільників зі скульптурою треба з молодшого дошкільного віку, інші – з середньої групи. Ознайомлювати потрібно враховуючи вікові та індивідуальні особливості дітей.

У дитячому садку широко використовується скульптура малих форм. Для дітей найбільш доступним є сприймання яскраво виявленої дії, тому під час ознайомлення їх зі скульптурою слід звертати увагу на характер рухів, постановку фігур, вирази облич. Важливо навчити дітей точно називати й визначати характер дії. В старшій групі – із монументальною, проводять екскурсії в музеї.

На початку ознайомлення дітей зі скульптурою важливо врахувати:

- звернути увагу на те, що головним об'єктом зображення має бути людина, тварина (образи повинні бути близькі дітям);

- скульптура повинна бути конкретна (повинна бути виражена дія чи стан);

- скульптура є моделлю людини чи тварини (об'ємна, тривимірна).

Ознайомлення дітей зі скульптурою повинно проходити в 2 етапи:

1. Підготовчий, спрямований на розширення знань про мистецтво.

2. Ознайомлення з виразними засобами видів скульптури.

Деталізуємо перший етап. Вихователь має ознайомити дітей з тим, що скульптури бувають: великі, маленькі; різні, не схожі; одні розписані, інші передають рух; треті – оригінальні за формою; з різних матеріалів; круглі, рельєфні тощо. Звернути увагу, хто виготовляє скульптурні твори і хто є об'єктом зображення.

Деталізуємо другий етап. Мистецтвознавча розповідь педагога про мистецтво скульптури (конкретний її вид), виразні засоби, з метою формувати зацікавленість мистецтвом, бажання дізнатися про нього більше.

✓ Демонстрація дітям різних репродукцій (пам'ятників, паркових скульптур).

✓ Пропозиція подивитись на репродукцію "Це – пам'ятник". Хто на ньому зображений? А в нашому місті є пам'ятники? Які? З якого матеріалу вони виготовлені?

✓ Найчастіше пам'ятники зображують видатних людей. Розглянемо кілька з них. Ви помітили, що всі пам'ятники складаються з фігури людини і постаменту. Над створенням пам'ятника крім скульптора працює архітектор. Вони разом вирішують де поставити пам'ятник, щоб він прикрашав місто, і щоб його гарно було видно на тлі міського краєвиду.

✓ Велику скульптуру можна побачити в парках (паркова скульптура). Показати репродукцію. Чи бачили ви такі?

✓ Велика скульптура живе на вулиці, бо не боїться ні дощу, ні спеки, бо її зроблено з особливого матеріалу: каменю, бетону, мармуру, граніту.

✓ У мистецтві таку скульптуру називають монументальною. Давайте разом вимовимо це слово: МО-НУ-МЕН-ТАЛЬНА.

І вже потім можна ознайомлювати дітей з конкретним пам'ятником. Ще важливим методом ознайомлення є бесіда за змістом і засобами виразності (велике значення належить запитанням у ході бесіди). Застосовуються в бесіді питання таких категорій:

➤ питання, які виявляють загальні враження від побаченого (що можна сказати про героя; чи є в ньому щось особливе; чим запам'ятався);

➤ питання, які допомагають розкрити ідейно-моральний зміст (що скульптор хотів розповісти про героя; за допомогою чого він передав своє ставлення);

➤ запитання, які допомагають об'єднати уявлення про образ (чому скульптор створив свій твір).

Ознайомлення з пам'ятником Богдану Хмельницькому в Києві (зразок).

Мета: ознайомити з пам'ятником Б. Хмельницькому (М. Микешина).

Виховувати почуття прекрасного, бачити героїку образів; вчити дітей розуміти задум скульптора, залежність виразних засобів від задуму. Вчити мові мистецтва, визначати виразні засоби самостійно.

Хід заняття

Діти, ви, напевно, знаєте, що історія нашого народу давня, і не завжди вона була мирною. Нашу країну, певний час, потрібно було обороняти від ворогів, захищати багатства нашої країни.

Багато в історії козацтва славних походів і перемог, багато було в ньому лицарів. А очолювали козаків, вели на боротьбу обрані гетьмани. Одним з відомих гетьманів був Богдан Хмельницький. Люди і досі пам'ятають славу Богдана. Ви знаєте, що на знак доброї пам'яті героям ставлять пам'ятники. От і Хмельницькому багато років тому в центрі Києва було поставлено. Зробив його видатний український скульптор М. Микешин ще в 1889 р.

Подивіться на цю величну скульптуру. Це скульптура монументальна, її призначення – ушляхувати видатних людей, різні подвиги. А тепер уважно придивимося до пам'ятника.

Ми бачимо, що Б. Хмельницького зображено на коні, це тому, що герой завжди в походах, завжди готовий до боротьби, захищати Україну. Зверніть увагу на підняту ногу коня і зігнуті задні – кінь готовий у дорогу.

А як автор зображує гетьмана? Зверніть увагу на його горду поставу, обличчя. Який у нього одяг? Зверніть увагу, що у правій руці героя знак гетьманської влади – булава.

Особливо гарний пам'ятник навесні, коли постамент обвито плющем. Він гармоніє з архітектурним ансамблем площі біля Софійського собору. Він прикрашає місто і нагадує нам про історію рідного краю, про народних героїв.

Науковці виділяють *передумови*, необхідні для розвитку художнього сприймання скульптури. Це:

- емоційний відгук дітей, здатність співпереживати;
- сенсорна підготовка – вміння обстежувати сенсорні якості об'ємних предметів;
- елементарний досвід;
- психологічна установка на сприймання образів скульптури;
- досвід власної художньої діяльності (навички і вміння втілення задуму).

Робочий словник

Скульптура – вид образотворчого мистецтва, відображення дійсності в узагальнених пластичних образах та об'ємно-просторових формах; є три основні види скульптури: а) монументальна (великі фігури з граніту, мармуру, розміщується на площах); б) станкова (з гіпсу, дерева, глини, не перевищує розміру натури, розміщується всередині приміщень, у парках); в) скульптура малих форм (дрібна пластика з фарфору, глини, кераміки, бронзи, дерева, кістки, розміщується на меблях тощо); ліплення з м'яких (в'язких) матеріалів – глини, пластиліну, пластику.

Постамент – основа, на якій встановлюють скульптуру.

Статика – стан спокою, рівноваги; зображення предмета у стані спокою.

Пропорції – певне співвідношення окремих частин предметів і явищ між собою; одне із проявів гармонії.

Об'єм – форма, обриси чого-небудь у трьох вимірах.

Контур – край форми, що відокремлює її від середовища, яке її оточує; обриси предмета або фігури.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому полягають особливості скульптури як виду мистецтва?
2. Що є засобами виразності у скульптурі?
3. На які типи і види поділяється скульптура? Які критерії лежать в основі поділу?
4. Які особливості ознайомлення дітей із мистецтвом скульптури?
5. Які етапи виділяють у процесі ознайомлення дітей із скульптурою? Розкрийте зміст кожного із них.
6. Які передумови необхідні для розвитку у дошкільників художнього сприймання скульптури?

1.5. МИСТЕЦТВО АРХІТЕКТУРИ

Характеристика мистецтва архітектури. Архітектура – один з стародавніх видів мистецтва. З'явився як необхідність людей створити собі умови для існування. Мистецтво проектувати, будувати, оздоблювати будівлі називається **архітектурою**. Архітектура пов'язує в собі *три функції*: *практична сторона споруди*; *техніко-економічна сторона* (особливості матеріалів і конструкції споруди); *художньо-естетична* (задоволення естетичних потреб людей, елементи архітектурних прикрас).

Вимоги до архітектури (вони були об'єднані ще римськими архітекторами):

- доцільність (відповідність призначенню);
- міцність;
- краса (симетричність, пропорційність, ритм).

Засоби художньої виразності:

1. *Конструкція* надає споруді міцності, цілісності, довговічності; конструкція – фундамент, цоколь, стіни, опори-стойки.

2. *Фундамент* – основа споруди. Чим більша будівля, тим міцнішим повинен бути фундамент.

3. *Стіни* – бувають зовнішні і внутрішні. Стіни тримають на собі перекриття.

4. *Опори-стойки*: бувають двох видів – колона (кругла опора) і прямокутна опора.

5. *Балочне перекриття* – застосовують при плоскому або конічному дащі.

6. *Дугоподібне перекриття* – коли дах є куполоподібний, циліндричний (в основі лежить арка).

7. *Композиція*: за нею споруда буває: квадратна; прямокутна; кругла; напівкругла. Вона позначає порядок розташування приміщень, їх співвідношення між собою. Важливим елементом композиції є *ритм* – це чергування, повторення, рух елементів, об'єктів, фігур, кольору.

8. *Декор* – прикрашання парадного входу, стін, даху. В ролі декору часто виступають елементи конструкції – колони, арки.

Типи архітектури, стилі архітектури. Важливе значення в житті людини мають *пам'ятки архітектури* – споруди історичного значення, що символізують певну епоху (події, стиль). Сучасній людині служать багато споруд, які за призначенням діляться на типи:

- громадські та адміністративні;
- житлові;
- заклади культури (клуби, музеї, виставочні павільйони, стадіони, театри);
- промислові (будівлі заводів, фабрик, оранжереї);
- господарські (ангари – велике крите приміщення для збереження чогось);
- меморіальні (мавзолеї, триумфальні арки, пам'ятники з внутрішніми спорудами);
- культові (церкви, собори).

Поняття "стиль" вживається для характеристики епохи в розвитку мистецтва, різних художніх напрямків і індивідуальної манери художника.

Стиль визначається за критеріями:

- матеріальним добробутом суспільства;
- рівнем будівельної техніки;
- соціальними вимогами до споруд.

Перші архітектурні споруди виникли в Стародавній Індії, Китаї, Єгипті.

СТИЛІ АРХІТЕКТУРИ: античний; класичний; романський; готичний; ренесанс; бароко; рококо; класицизм; модернізм; конструктивізм. Виникнення стилів пов'язують із суспільно-економічними відносинами, світоглядом та естетичного ідеалу, прийнятними у суспільстві.

Ознайомлення дітей дошкільного віку з мистецтвом архітектури. *Завдання ознайомлення дітей з архітектурою:*

- 1) формувати уявлення про вимоги до архітектури;
- 2) дати дітям уявлення про залежність архітектурних конструкцій від призначення споруд, про основні елементи конструкцій та архітектурні прикраси – арки, каміни, рельєфні декорації тощо.

Формою роботи з дітьми для ознайомлення з мистецтвом архітектури є **екскурсії**. Мета: виховання інтересу до мистецтва, формування зацікавленого бажання навчитися створювати власні конструкції, бажання дізнатися про нього більше.

1. *Робота до екскурсії:* розглядання картинок із зображенням житлових будинків, театру, школи, магазину (звернути увагу на наступне: що за будівлі, для чого призначені, чим відрізняються одна від другої, як діти дізналися про призначення будівель). Розповідь і бесіда про архітектора, будівельників. "Діти, ви любите будувати з будівельного матеріалу різні

споруди? З чого ви починаєте свою роботу (з відбору буд. мат.)?" Педагог націлює, що треба уявити майбутню споруду. (Для кого буде споруда, якою: широка, вузька, кількість вікон, дверей тощо). Дітям повідомляють про роль архітекторів у будівництві. "Архітектор – художник – будівельник. Будь-яке будівництво починається після роботи архітектора. Він малює майбутній будинок, робить креслення, де помічає всі деталі споруди. Малюнки і креслення називаються проектом будинку. Потім проект дається керівникові будівництва, він знайомить з ним будівельників, і вони за проектом будують".

2. *Під час екскурсії:* прогулянка біля ДНЗ (що побудовано біля нього, чим відрізняються споруди). Розглядання 2 різних будівель (з чого складаються, чим відрізняються (під'їзди, балкони, лоджії, широкі вікна, великі вивіски, різні будівельні матеріали: цегла, панель)). Пригадування в ході розглядання: про специфіку роботи архітектора, будівельників.

3. *В кінці екскурсії:* звернути увагу на споруду дитячого садка (кількість входів, з чого зроблені стіни будинку, які вікна).

4. *Після:* моделювання архітектурних споруд: з конструкторів, кубиків, аплікаційне і живописно-графічне, дидактичні вправи "Покажи, що я назву" (педагог називає архітектурні деталі: арки, куполи, колони, а діти показують їх на своїх листівках). Дидактична гра "Добудуй будинок" (2 команди один напроти одного; на загальному підносі – блоки стін і половинки даху різної форми, кожній дитині – картинку з контурним зображенням цілого будинку (всі будинки різної архітектури); одна дитина починає – інша завершує. Або інший варіант цієї ж гри: кожен з дітей придумує архітектуру споруди і дає товаришу її завершити.

Робочий словник

Архітектура – мистецтво проектувати, будувати і оздоблювати будівлі.

Композиція – поєднання, сполучення, розташування різних елементів художнього твору. За допомогою композиції всі елементи поєднуються в одне ціле.

Ритм – чергування, повторення різноманітних ліній, плям, кольорів; послідовне чергування різних елементів у творах образотворчого мистецтва.

Архітектор – художник-будівельник, який створює креслення майбутньої споруди, визначає гармонійне поєднання її з навколишнім середовищем.

Стиль архітектури – структурна єдність образної системи і прийомів художньої виразності, що породжується живою практикою розвитку архітектури, й інших видів мистецтв.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому сутність мистецтва архітектури та які вимоги висуваються до неї?
2. Які засоби виразності є характерними для архітектури?
3. На які види поділяється архітектура?
4. Що таке стиль архітектури? Які архітектурні стилі мали місце в історії розвитку людства?
5. У чому можна побачити специфічні особливості ознайомлення дошкільників із мистецтвом архітектури?
6. У чому полягають особливості попередньої роботи в процесі ознайомлення дошкільників із архітектурою?
7. Складіть план ознайомлення дітей із архітектурною спорудою (на вибір).

1.6. ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО

Характеристика декоративно-прикладного мистецтва. Декоративно-прикладне мистецтво – вид мистецтва, що обслуговує побутові й одночасно задовольняє естетичні потреби людини, приносить красу в життя. Починаючи зі стародавнього часу, людина, в створюваних виробах, не лише задовольняла свої утилітарні потреби, але і творила "за законами краси".

Часто таке мистецтво називають – декоративно-ужитковим, тобто мистецтво створення побутових предметів, які використовуються не лише в побутових цілях, а й для прикрашання побуту. (Слово "декор" – означає прикраса). Декоративно-прикладне мистецтво включає художню обробку предметів побуту, їх художнє оформлення, внутрішнє обладнання приміщення.

Різноманітні предмети повсякденного вжитку (меблі, одяг, посуд тощо) не тільки служать у побуті, а й прикрашають його. Специфіка декоративно-прикладного мистецтва полягає в тому, що твори його в один і той же час мають бути корисні і красиві. Звичайна чашка, хустка, килим, прикрашені малюнком, вишивкою, стають святковими, ошатними, не перестаючи служити своєму призначенню. Це зобов'язує художників зважати на особливості конструкції предмета, матеріал, з якого його зроблено, на характер поверхні.

Поряд з творами художньої промисловості існують вироби художніх промислів. До них належать: глиняна іграшка (с. Димкове Кіровської області), дерев'яна різьблена іграшка (с. Богородське Московської обл.), живописна лакова мініатюра (Палех Іванівської обл.), посуд Хохломи, а також розмальовування по дереву й металу, ручна вишивка і плетене мереживо, різьблення по кістці, дереву.

Головні вимоги до творів декоративно-прикладного мистецтва: доцільність, зручність форм та відповідність декору практичному призначенню речі.

Характерні риси українського декоративно-прикладного мистецтва: яскравий колорит, барвистість, стилізація (процес активного відбору найбільш характерних ознак форми, певного регіону; свідомої відмови від усього другорядного), багатство матеріалів, різноманітність технік.

Декоративно-прикладне мистецтво можна класифікувати:

- за матеріалом (метал, кераміка, текстиль, дерево, камінь тощо);
- за технікою виконання (різьблення, розпис, вишивка, лиття тощо);
- за функціональними ознаками (меблі, посуд, одяг, іграшки, прикраси та ін.).

Твори декоративно-прикладного мистецтва прикрашають наш побут, приносять естетичну насолоду, викликають бажання творити, прикрашаючи предметне середовище. У декоративно-прикладному мистецтві для створення декору широко застосовують орнамент.

Характеристика найпоширеніших видів українського декоративно-прикладного мистецтва. *Українська кераміка.* Кераміка – вироби з глини, випаленої при високій температурі; від виду глини залежить і температура випалювання. Мистецтво кераміки – одне з найдавніших. Хто і коли вперше почав ліпити, сказати важко. Відомо, що першим матеріалом для ліплення людина обрала глину. І сьогодні українські майстри-керамісти використовують для своїх робіт цей чарівний матеріал. Свідченням тому є керамічні вироби.

Кераміка поділяється на групи:

- будівельна;
- технічна;
- художня;
- побутова.

Основні **види** кераміки: теракота, майоліка, фаянс, фарфор.

Теракота – вироби з гончарної, кольорової глини без домішок. Вироби пористі, матові, після опалювання мають колір від світло-кремового до червоно-коричневого і чорного, не покриваються поливою. Фактура – від грубозернистої до гладенької полірованої.

Майоліка (від назви острова Майорка) – вироби з білої або кольорової обпаленої глини, покриті поливою, і тому в них блискуча поверхня. Як правило, такі вироби мають рельєфні прикраси, покриті кольоровими поливами.

Фаянс – керамічні вироби зі спеціальної білої глини, змішаної з гіпсом, чи іншими матеріалами, які переважно мають білий колір і розписуються пензлем, інколи розпиленням, можуть покриватися прозорою або непрозорою поливою.

Фарфор – найдосконаліший вид кераміки з високоякісної білої глини без пор. Для виготовлення виробів із фарфору необхідна найвища температура випалювання (близько 1500 °С). Фарфор не поглинає води, батьківщина фарфору – Китай.

Основні центри кераміки в Україні: Опішня, Ужгород, Косів, Васильків, Коростень і ін.

Косівська кераміка. Для неї характерні: рослинно-геометричні візерунки; вироби покриті білою, ледь золотавою поливою; розписуються: зеленою, жовтою та коричневою фарбами. Вироби: глечики, миски з вузьким дном, свищики. Глина після опалення має червоний колір.

Опішнянська кераміка. Переваги її в кольоровій палітрі: коричнево-червоні, охристі, зелений, синій, блакитно-синій. Форми виробів – округлі, приземкуваті: куманці, барильця, іграшки. Прикрашаються – квітами, пласкими, листям, виноградом. Виконують зображення нескладними техніками – мазками, кільцями, часто обвідною лінією, що підсилює декоративність розпису.

Ужгородська кераміка. Виготовлення наборів посуду для молока, кави, десерту. Розпис по темному фону (чорному або темно-коричневому), широкими мазками. Кольори: білі, червоні, коричневі, сині.

Вишивка. Вишивка – це сюжетне, предметне або орнаментальне зображення на тканині, виконане шовковими, бавовняними, вовняними нитками на кольоровому чи білому тлі тканини. Основним матеріалом для вишивки є нитки (лляні, конопляні, бавовняні, шовкові та ін.), в окремих випадках – золото, срібло, блискітки тощо. Існує близько 100 видів і різних *технічних прийомів вишивання*: мереження, вирізування, гладь, хрестик тощо.

Вишивка відзначається різноманітністю геометричного та рослинного орнаментів, зображення тварин. У кожних областях свої традиції, кольори, техніки, орнаментальні мотиви. Для Київщини – червоний і чорний кольори, рослинні орнаменти: квіти, листя, грона винограду, ягоди. Для Полтавщини – одноколірні вишивки, виконуються гладдю, вирізуванням, виколуванням, мережкою. Переважають рослинні і геометричні орнаменти (часто на білому тлі – голубуваті кольори). Для Закарпаття характерні: складна і різноманітна техніка виконання, тобто поєднання кількох технік, різноколірність, геометричні візерунки, що густо заповнюють тло тканини. Центри вишивки: Решетилівка, Київ, Поділля, Волинь тощо.

Килимарство і ткацтво. Килимарство виникло в I тис. до н. е. Килими виготовляють вручну або на механічних верстатах. Є килими ворсові та безворсові. Основа килимів конопляна або лляна. Є орнаментальні (рослинно-квіткові, геометризвано-рослинні, геометричні) та тематичні килими. Для українського безворсового килима характерні рослинні і квіткові орнаменти. Колорит українських килимів – м'який і насичений. Улюблені тони: білий, пісочний, голубий, оливковий, зелений.

Окремий вид килимів – ліжники (покривала на ліжку), мохнаті, високоворсні, гуцульські килими, по полю яких ідуть 2 кольорові смужки, що кладуться зустрічними зиг'загами і утворюють ромби.

Залежно від ролі (настінні, залавники, доріжки, накидки тощо) вирішуються і орнамент, і композиція, і колорит килимів. Домінуючі мотиви орнаменту: ромби, розетки, квіти, вазони, дерева, птахи, людські постаті та інші. Розроблена система їхнього розташування на білому, чорному, коричневому, сірому тлі.

Килими, які цінуються на сьогодні, це туркменські і персидські. Килимарський промисел в Україні був особливо розвинутий на Гуцульщині і Вінниччині.

Рушник – тип інтер'єрного і обрядового призначення, при виготовленні використовують різні техніки ткання: канва, щільна тощо. За призначенням: весільні, побутові, плечові, на ікони, подарункові. Найвідоміший виріб ткацтва – рушник, а ще скатерки. Рушником оздоблюють житло, він є невід'ємною частиною народних обрядів. Тканини і вишиті рушники мають здебільшого рослинний і геометризований орнамент. Залежно від місцевості, вони вирізняються характером вишивки, орнаментикою, технікою виконання, кольором.

Художнє різьблення. Це вирізування з дерева, кості, каменю декоративних прикрас та предметів побуту. Вироби з дерева, кості, каменю оздоблюють різьбленими орнаментами або сюжетними зображеннями. На Україні переважають вироби з дерева. Зі слонов'ячої кістки – в Японії. Породи деревини наділені яскравим кольором: жовтим, червоним, вишневим, коричневим. За твердістю породи дерева розрізняють: м'які (липа, осина, вільха, тополя, сосна, ялина, шовковиця); середньої твердості (береза, верба, горіх, черешня); тверді (клен, дуб, бук, в'яз, акація, груша, слива, яблуня).

На декоративні якості деревини впливають: колір, фактура, текстура. Колір дерев залежить від породи, умов росту та віку дерева. Породи помірною клімату мають бліде пофарбування, а південні і тропічні породи дерев наділені яскравим кольором. Текстура – характер малюнку, волокон, серцевинних променів (кільця). Текстура різноманітна в різних порід дерев: у липи і вільхи – непомітна, в горіха і сосни – чітко виражена. Фактура – здатність відбивати світловий потік, від чого буває матовою, або блискучою. Добираючи сировину для художнього вирішення варто враховувати не лише фізичні властивості (твердість, розколюваність, гнучкість), але й декоративні. А в давнину враховували і смакові властивості деревини. Обов'язково, щоб дерева були не отруйні.

Найпоширеніше українське різьблення по дереву: контурне (гравірування), поглиблене, плоскорельєфне, високорельєфне, прорізне скульптурне. Інкрустація – техніка орнаментального оздоблення виробів. Шматочки твердих матеріалів: дерева, металу, слонов'ячої кістки, які вирізають і вкла-

дають у поверхню виробу. Декоративний ефект інкрустованого візерунка ґрунтується на контрастному зіставленні тональних і колірних різнохарактерних матеріалів. Дендромозаїка – належить до ювелірних технік декорування і орнамент складають з крупинок дерева, ледь більших, чим макове зернятко.

Писанки. На Україні здавна існує чудовий звичай прикрашати (розписувати) візерунками яйця до свята весни. Наші пращури шанували яйця як символ пробудження всього живого, як символ сонця, вважали його за оберег, що захищає від злих сил. Писанки – одна з форм українського народного розпису, орнаментовані пташині яйця. Яйце повинно бути обов'язково свіже, добре протерте оцтом, зігрите. Для розпису використовують – писачки (паличка з металевою конусною трубочкою).

Для розписування яєць найчастіше використовували різноманітні рослинні візерунки. В дошкільному віці найчастіше існують такі види оформлення яєць. Крашанки – яйця, розфарбовані в один колір. Писанки – візерунок із різнокольорових цяточок. Мальованки – яйця, розмальовані пензликом.

Існують декілька стилів розпису писанки – геометричний, рослинний і анімалістичний. Розписувати за повір'ям повинна молода дівчина. Для розпису використовують природні та анілінові барвники. Візерунки можна наносити, дотримуючись схеми: поясну, вершкову, бокову, довільну.

Особливості розпису різні. На Київщині – рослинний орнамент з листя дуба, горіха, квіти, вазони, соняшник; кольори: чорні, темно-вишневі, зеленуваті. На Буковині – рослинний орнамент, на чорному, фіолетовому, коричневому тлі – яйця. На Гуцульщині – геометричний візерунок (ромби, ламані лінії), на жовтому, оранжевому фоні – червоними, білими кольорами. На Львівщині – рослинні орнаменти (гілочки, листя, квіти, дерево), на жовтому фоні – коричневими, чорними кольорами.

Українська народна іграшка. Народна керамічна, дерев'яна, плетена іграшка – це побічний промисел основного виробництва – гончарства, художнього деревообробництва та плетіння. Особливе місце серед виробів з глини займають іграшки – одні з самих популярних сучасних сувенірів. Їх виготовляють майже скрізь, де є поклади глини і займаються гончарством. Ліплять їх, зазвичай, для забави, на ярмарки, на веселі народні свята. Наприклад, в Архангельській області славляться каргопольські іграшки, в Кіровській – димківські, в Тульській – філімоновські.

Прикрашають іграшки кольоровими поливами або розписом. Димківські іграшки ліплять із червоної глини, яку перед розписом забілюють і вже потім розмальовують яскравими фарбами або поливають поливою. На одній фігурці використовують від 4 до 8 кольорів. Коніки, птахи, панянки з парасольками тощо розписуються яскравими геометричними візерунками – кругами, клітинками, полосками, крапками.

Типологічні групи українських керамічних іграшок: таракальця, посуд, свищики і фігурки. Провідні центри українських керамічних іграшок: Опішня, Косів, Львівщина, Київщина. Різновиди дерев'яних українських іграшок:

- шумові (катальця, тріскачки, свищики);
- моделі побутових предметів зменшеного масштабу (меблі, посуд, санчата, знаряддя праці);
- рухомі іграшки (фуркальця, коники, пташки, метелики, ковалі);
- сувенірні.

Іграшки виготовляються точенням і технікою різьблення. Особливо популярними є Яворівські іграшки: фігурки людей, тварин, казкові персонажі, жанрові сценки. Провідні центри українських дерев'яних іграшок: Косів, Яворів, Полтавщина.

Плетіння – стародавня техніка орнаменту. Майстер робить простий, але чіткий візерунок, виготовляючи вироби з прутиків, стебел, шкіряних ремінців, лози тощо. Іграшки з лози, рогами, соломом виготовляються технікою плетіння. Центри: Яворів, Івано-Франківськ, Тернопільщина.

Декоративний розпис. Декоративний розпис – це один з видів декоративно-прикладного мистецтва, що передбачає сюжетні зображення і орнаменти, які створюються засобами живопису на стінах та інших частинах архітектурних споруд, а також на ужиткових предметах. Останнім часом декоративний розпис виконують також на папері, полотні, картоні й експонують на художніх виставках як твори станкового мистецтва. Твори декоративного розпису виконують олійними, темперними, гуашевими, акварельними фарбами та керамічними барвниками з подальшим випалюванням у керамічних печах.

Декоративний розпис є традиційним видом мистецтва, який здавна поширений в Україні. Ще в часи розквіту Київської Русі народні майстри прикрашали декоративним розписом інтер'єри та екстер'єри будівель, хат, житла князів та знаті, предмети домашнього вжитку, дитячі іграшки, зброю, музичні інструменти тощо.

Серед великого гурту відомих українських народних художників особливо яскравою зіркою спалахнув талант народної художниці України – Марії Примаченко. А жила і творила Марія Примаченко в селі Болотня, що розташоване неподалік від Києва. М. Примаченко малювала – квіти, звірів, риб, птахів.

Цілком іншою ми бачимо народну художницю Катерину Білокур. Вона малювала олійними фарбами, але її живопис матовий, часто проступає полотно, фон чистий, колір синій або блакитний. Основне у Катерини – це хліб і квіти. На картинах художниці співіснують комахи, птахи, дерева, квіти, фрукти, овочі і чимало іншого.

Найбільшим центром українського декоративного живопису є село Петриківка, що на Дніпропетровщині. Головна колірна гама класичного петриківського розпису – червоно-зелена, а побічна – жовто-синя. Харак-

терною рисою петриківського розпису є те, що весь малюнок розпису, ніби розгорнутий на площині стіни, аркуша паперу чи декоративної тарілки, має поверхнєве зображення. При цьому лінії стебел і гілок не перетинаються між собою, а багато елементів розпису (квіти, листя, ягоди тощо) мають силуетне зображення. Фігури птахів, звірів, людей мають здебільшого контурне зображення. Тварин малюють у профіль, а квіти – в анфас.

Виконуючи петриківські розписи, пензель тримають трьома пальцями перпендикулярно до поверхні, що розписується. Це забезпечує вільний мазок від себе, від тонкої лінії до потовщення, тобто, починаючи з кінчика пензля і закінчуючи натиском на його основі. При виконанні розписів використовують палець, паличку та інші засоби. Дітям, які починають займатися декоративним розписом слід виконувати допоміжні вправи для вивчення першооснови розписів характерних елементів, засвоїти технічні прийоми, колорит, основи композиції.

Петриківський декоративний розпис – самобутня, оригінальна сторінка в українському мистецтві. Художні особливості: переважання квітково-рослинних орнаментів, різноманітність композицій (букет, віночок, гілка, симетричні і асиметричні панно), яскравість, різноманітність барв, оригінальність технік (вільний, широкий, "перехідний" мазок, малювання пензлями, пальцями, паличками, накладання тонів).

Оригінальними є хохломський розпис, опішнянський. Для хохломського розпису характерні **елементи**: різні ягоди, листя (більшість тройні), декоративні квіти, "травка"; **композиція** – плавно зігнуті (вигнуті) гілки з ягодами, листям, квітами, "травка" займає простір між ними, вона схожа на завитки. Візерунок займає майже всю поверхню виробу. Край виробу прикрашений каймою. Форма гілки залежить від форми виробу, який прикрашається; **кольори основні**: червоний, чорний, жовтий (золотистий), (додатковий – зелений). **Опішнянський розпис**: елементи – гілки з листочками, хвилясті і ламані лінії, крапки, смужки; композиція: прикрашання по формі барила тощо; **кольори основні**: коричневий, зелений, жовтий, охра.

Принципи підбору творів декоративно-прикладного мистецтва для дітей – високохудожність (красиві і практичні в застосуванні), різноманітність видів і форм та декоративного оформлення. *Форми роботи з ознайомлення з декоративно-прикладним мистецтвом*: спеціальні і комплексні заняття, екскурсії, виставки, організація в ДНЗ майстерень народних умільців.

Методи та прийоми роботи з ознайомлення з декоративно-прикладним мистецтвом: спостереження, розповіді вихователя, майстрів народних промислів, порівняльний аналіз творів одного виду, перегляд листівок і ілюстрацій, кіно та діафільмів, пояснення вихователя, розгляд предметів декоративно-прикладного мистецтва з метою формування інтересу до оздоблення, бажання навчитися малювати ("пізнавальні хвилини") в повсякденні до 15 хвилин, мистецтвознавча розповідь педагога про

конкретний художній промисел з метою надання інформації про особливості даного твору, творчий процес майстра (фронтально до 15 хвилин).

- Взагалі варто дати дітям уявлення про предмети декоративно-прикладного мистецтва, які виготовляються серійно на фабриках, про деякі види народного мистецтва.

- Звертати увагу скільки речей оточує дітей, які яскраво прикрашені. Вони радують нас красою. В цьому заслуга художників.

- Візерунки на тканинах – художник по тканинах; ... на одязі – художній модельєр, ... на посуді – художник. Отже, все те, що нас оточує, має бути не лише корисним, але й красивим.

- Подивитись навколо, які речі оточують, розповісти про гарну річ, яка є вдома.

- Більшість речей виготовляється на фабриках, художник створює зразок і за цим зразком на машинах і станках створюють багато однакових предметів, які можна побачити в людей.

- Є й інші предмети, які виготовлені і розмальовані окремо, вручну народними умільцями. Народні умільці виготовляють іграшки, посуд; дерев'яні кухонні дощечки, панно; підноси з різьбою, мережива, вишивку. Розповідають про них.

У декоративно-прикладному мистецтві проявляються особливості національного характеру. В оформленні різноманітних предметів побуту конкретно виділяються національні особливості, що відображали життєвий устрій, історію, культуру і навіть економіку певного народу.

Насамперед діти мають зрозуміти потребу й доцільність цих речей у побуті, красу, яка поєднується з призначенням і використанням речі. У всіх випадках, коли це можливо, слід давати дітям можливість користуватися речами. Розгляд візерунків на речах, декоративних малюнків дає змогу вносити елементи гри. Вихователь пропонує знайти у візерунку однакові або однорідні елементи, вказати, як вони повторюються, відзначити однакові кольори або відмінність у забарвленні однакових елементів.

Візерунки на предметах допомагають у декоративному малюванні: діти навчаються робити їх ритмічні та багатоколірні. Вихователь використовує іграшку на заняттях. Кольорові кулі, чашечки, башточки з кілець та ін. є дидактичним приладдям під час навчання дітей розрізняти, називати кольори, форми, розміри. Художньо виконані іграшки використовуються як зразки для ліплення і малювання, знайомлять дітей з передачею руху, форми.

При ознайомленні з творами декоративно-прикладного мистецтва варто враховувати рівень сприймання, на якому знаходяться діти. Високий – діти розуміють процес виготовлення твору, спосіб декорування, практичне застосування, висловлюють ставлення до речей. Середній – діти розуміють практичне застосування деяких речей (більш менш

знайомих), розуміють деякі способи декорування. Низький – пізнають і розуміють використання знайомих речей, розуміють, що прикрашені речі – гарні.

Робочий словник

Декоративно-прикладне мистецтво – вид мистецтва, яке обслуговує і одночасно задовольняє побутові й естетичні потреби людей, приносить красу в їх життя.

Декоративний розпис – вид декоративно-прикладного мистецтва, що передбачає створення сюжетних зображень і орнаментів засобами живопису на архітектурних спорудах (їх частинах), а також на ужиткових предметах.

Вишивка – вид декоративно-прикладного мистецтва, сутність якого полягає у сюжетному, предметному або орнаментальному зображенні на тканині, виконане шовковими, бавовняними чи вовняними нитками на кольоровому або білому тлі тканини.

Види декоративно-прикладного мистецтва – вишивка, лиття, різьблення, розпис (за технікою виконання); металічні, керамічні, текстильні, дерев'яні, кам'яні та ін. (за матеріалом); іграшки, прикраси, меблі, посуд, одяг та ін. (за функціональними ознаками).

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність декоративно-прикладного мистецтва? Яку роль воно відіграє у житті людей?

2. На які види і за якими ознаками поділяють декоративно-прикладне мистецтво?

3. Що таке декоративний розпис? Які види декоративного розпису набули найбільшого поширення на Україні?

4. Які види українських народних іграшок найбільш поширені?

5. Які принципи підбору творів декоративно-прикладного мистецтва для ознайомлення дітей дошкільного віку?

6. Які методи та прийоми роботи ознайомлення дітей з декоративно-прикладним мистецтвом використовують вихователі ДНЗ?

РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. ВИДИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗОБРАЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Поняття про образотворчу діяльність дошкільників. Важливу роль у психічному розвитку дошкільника поряд із грою відіграє продуктивна діяльність, яка зароджується з малечку з моменту виникнення основного новоутворення раннього дитинства – самосвідомості – "Я сам, я буду робити це сам", – говорить дитина і починає активно створювати власний продукт діяльності: малюнок, виріб із пластиліну, аплікацію тощо. Так малюк збагачує знання про навколишню дійсність, виражає до неї власне ставлення. Тому продуктивна діяльність дітей є відображенням їх рівня знань і можливостей, відношення до речей навколишньої дійсності, емоційного ставлення до них. Продуктивна діяльність характеризує: а) розвиток пізнавальних процесів (мислення, пам'яті, сприймання); б) розвиток емоційної сфери: переживання краси, емоційний відгук на речі, події навколишньої дійсності. Створення дитиною власних продуктів діяльності розцінюється як прояви її творчості.

У психолого-педагогічній літературі існує декілька понять, які характеризують діяльність дошкільника в цей час: *зображувальна діяльність, продуктивна діяльність, художня діяльність, естетична діяльність*. Однак всі ці терміни об'єднує те, що результатом цих діяльностей є створення певного творчого продукту: малюнка, аплікації, поробки із пластиліну тощо. Найбільш сприйнятливим терміном є "образотворча діяльність", оскільки конкретизує діяльність дошкільників, яка дозволяє дітям відобразити в образах свої переживання про навколишній світ, виразити своє відношення до нього.

Види образотворчої діяльності дітей дошкільного віку. Образотворча діяльність дитини поділяється на ліплення, малювання, аплікацію, конструювання. Ліплення – це виготовлення скульптури малих форм із м'якого пластичного матеріалу: глини, пластиліну тощо. Скульптура – один із видів мистецтва. До неї відносяться зображення людей і тварин у вигляді статуй, скульптурних груп і рельєфів.

Якщо ліплення – пластична форма зображення, то малювання – графічна і живописна форма зображення. Живопис – ілюзорно-просторове

зображення предметів і явищ навколишнього світу на площині за допомогою кольорових матеріалів. Живописна форма надає можливість художнику відтворювати колоритне багатство навколишньої дійсності, її простір і матеріальність, втілюючи різноманітні уявлення про життя природи, людей і суспільні процеси. Графіка – один із видів образотворчого мистецтва, де зображення представлено у вигляді малюнка, що нанесений на будь-яку площину за допомогою лінійних форм. Слово графіка походить від грецького слова *grapho*, що означає писати або малювати. Малюнок, як графічне зображення, є перш за все одним із видів художнього відображення дійсності, що виражається у творчості художника.

Аплікація – вид декоративно-прикладного мистецтва. *Applicatio* – латинське слово, що означає "прикладання", "накладання". Це спосіб створення орнаментів або художніх зображень шляхом наклеювання або наліплювання різнокольорових кусочків матерії, паперу.

Конструювання – від лат. "construction", що означає "створення". Для дітей – це діяльність, у процесі якої створюються різноманітні іграшки-поробки із таких матеріалів, як папір, шишки, жолуді, коробки, катушки тощо. Виготовлення іграшок із різноманітних матеріалів відкриває можливості для розвитку творчості, фантазії. Водночас конструювання має багато спільного з іншими видами образотворчої діяльності: створюючи будь-яку конструкцію, необхідно обдумувати мету (задум), створювати ескіз, пропонувати оформлення предмета, відношення форми, допоміжних деталей і кольору.

Отже, образотворча діяльність бере свої витoki із мистецтва. Будь-якому мистецтву властива образотворча природа, що є результатом створення митцем художнього образу – специфічної форми відображення діяльності та форми вираження думок та почуттів художника. Художній образ є результатом процесу художнього мислення – виду інтелектуальної діяльності, яка спрямована на створення або сприймання творів мистецтва, творчої уяви, пам'яті і сприймання. Всі ці компоненти у поєднанні із здібностями до образотворчої діяльності є психологічним підґрунтям образотворчої діяльності. У період дошкільного дитинства ці компоненти доповнюють наочно-образне мислення та цілісність сприймання. У своїй сукупності це забезпечує дошкільнику і мистецьку "образність мислення" дитини і можливість створити твір мистецтва, реалізувати себе у мистецтві. Художньо-образна природа мистецтва робить образотворчу діяльність дітей єдиним у своєму виді засобом формування і творчих здібностей, і продуктивного мислення, і творчої уяви дошкільників, що лежать в основі будь-якого виду творчості.

Зображувальна діяльність дітей як предмет вивчення. Психічний розвиток дитини розглядається як процес, що має конкретно-історичну й соціальну природу. Всі етапи цього розвитку обумовлені особливостями передачі суспільного досвіду, як зазначали Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, О. В. Запорожець, О. М. Леонтьєв, Л. А. Венгер, В. С. Мухіна та ін.

Відповідно, розвиток дитячого малювання розглядається як окрема, певна сторона психічного розвитку дитини. Як цілісна діяльність, малювання не може бути зведеним до проявів одного якогось психічного процесу або утворення, адже включає в себе особливості зорового сприймання та уявлення дитини (*простір, час, колір, форма, величина, рух*), розвиток її рухів, мислення та ставлення до дійсності. Воно є одним із важливих видів діяльності дитини і не лише вказує на певні особливості психологічного розвитку малюка, але й сприяє йому.

Виникнення зображувальних функцій малювання – одне з центральних питань для розуміння природи дитячого малювання. Для цього необхідно з'ясувати, за яких умов і коли черкання дитиною на папері перетворюється в діяльність, спрямовану на зображення предмета. За твердженням В. С. Мухіної, передумови виникнення дозображувальної діяльності спостерігаються в дітей близько 9–10 місяців. Вона пояснює це тим, що в цей період відбувається становлення орієнтовно-дослідницької активності: дитина постійно спрямована на ознайомлення з предметами, які знаходяться навколо неї. Більш за все малюки надають перевагу найбільш чітким карлючкам: коротким вертикальним і горизонтальним лініям, крапкам, "галочкам", спіралям.

Починаючи з 1,5 року діти наділяють карлючки тим чи іншим змістом. В окремих випадках вони повідомляють про те, що збираються намалювати, і після того здійснюють графічні побудови у відповідності з назвою. У кінці 2-го року дитина починає більш активно засвоювати зображувальну функцію малювання: шукає в карлючках схожість з реальними предметами або з запропонованими їй дорослим графічними зразками. Вона впізнає предмети у таких сполученнях ліній і плям, які мають лише віддалену схожість. У цей час на дитяче малювання впливає не лише досвід рухів, але і життєвий досвід.

На 3-му році життя дітей у процесі вільного малювання спостерігаються всі види досягнень дітей, яких вони набули в дозображувальній діяльності. На одному й тому ж аркуші паперу дитина може вправлятися в нанесенні різноманітних зображень і надавати їм певного змісту. Виникнення в дитини наміру відтворити ту чи іншу графічну конфігурацію на основі примірювання (орієнтація на зразок) є однією з важливих умов переходу до зображувальної функції образотворчої діяльності. Її становлення обумовлюється наявністю в дитини комплексу психічних новоутворень. Перш за все, це формування знакової функції свідомості. Формуванню зазначеної функції образотворчої діяльності сприяє переміщення слова від формулювання кінцевого результату до попередньої фази зображення (*перед малюванням дитина називає те, що зобразить, а не в кінці, що вийде внаслідок малювання*), що свідчить про *наявність задуму*. Зміна функції слова на цій стадії оволодіння образотворчою діяльністю має принципове значення. Вона дає підставу стверджувати той факт, що дитина діє на основі попередньо сформульованого образу.

Все це свідчить про те, що кожний крок у розвитку образотворчої діяльності не є спонтанним її проявом, це результат засвоєння дитиною певних форм людського досвіду. Разом з тим таке засвоєння за відсутності цілеспрямованого навчання відбувається стихійно. Як свідчать дослідження Є. О. Фльоріної, Н. П. Сакуліної, Т. С. Комарової, В. С. Мухіної, за відсутності керівництва з боку дорослого діти надовго залишаються на стадії відтворення карлочок, хоча і доводять її до своєрідного вдосконалення.

Готовність дитини до зображувальної діяльності. Готовність до діяльності визначається як складне утворення, що надає змоги певній людині успішно вирішувати завдання, які висувуються перед цією діяльністю. Вітчизняні психологи виділяють у образотворчій діяльності низку компонентів, які тісно між собою пов'язані: мотиваційний, цільовий, операціональний (О. М. Леонтьєв, О. В. Запорожець, Б. М. Теплов). Як і в будь-якій діяльності, в тому числі й зображувальній, найбільш важливими структурними компонентами є мотив, мета, дії. *Мотив* – те, що спонукає дитину до оволодіння образотворчою діяльністю. Вони (мотиви) забезпечують досягнення *мети*, і відображають потреби дітей пізнати навколишній світ, виразити про нього свої враження. Характерною особливістю (що відображається у мотивах) зображувальної діяльності є її суспільна спрямованість, адже дитина виявляє бажання, щоб на малюнок хтось подивився, і впізнав те, що на її думку, вона намагалася відтворити. Створення в ДНЗ атмосфери доброзичливості, уваги до результатів образотворчої діяльності спонукає малюків до постійного удосконалення власних досягнень.

Важливим компонентом діяльності є способи здійснення і без оволодіння ними неможливо створити зображення, не говорячи вже про творчість. Творчість – показник найвищого рівня оволодіння будь-якою діяльністю. Для того щоб дитина знайшла адекватний спосіб створення зображення, в її досвіді виконання діяльності мають бути різноманітні способи. Діти навчаються малювати різноманітні предмети, які їх оточують, про які їм читають книжки, розповідають дорослі. Саме оволодіння дошкільником способами діяльності сприяє розвитку творчих здібностей і творчості в цілому. Засвоєння основних знань про способи відтворення конструкції предметів не нівелює можливості дітей, а навпаки створює умови для прояву творчої своєрідності кожної дитини, надаючи можливість діяти самостійно. Усвідомлення дитиною того, що вона може зобразити будь-які предмети, що їй сподобалися, передати на малюнку картину природи, сюжет казки, яка сподобалася, надихає її, викликає бажання малювати, створює гарний настрій і, навпаки, невміння викликає негативні емоції, пригнічує прагнення до образотворчої діяльності. Ситуаційна пригніченість, незадоволеність надовго залишаються у дитини і негативно відображаються на її настрої, поведінці, психічному здоров'ю.

Дії – це своєрідні інструменти, які забезпечують виконання діяльності. Так, О. М. Леонтьєв підкреслює, що у будь-якій діяльності мають місце

орієнтовні дії, за допомогою яких відбувається обстеження ситуації виконання пізнавальної або практичної поведінки, і *виконавчі дії*, що забезпечують робочий бік діяльності. Саме ці види дій і визначають положення вітчизняної психології про необхідність керівництва образотворчою діяльністю дітей.

Якість і швидкість орієнтовних дій залежить від рівня розвитку здібностей. У психології розрізняють загальні та спеціальні здібності. Кожна здібність має свою структуру, яка залежить від загальних властивостей психіки. Так, кожна здібність включає такі компоненти: провідні властивості, опірні властивості, ті, які складають тло. *(Провідною властивістю здібності до зображувальної діяльності є увага, яка забезпечує втілення задуму. Опірною властивістю є висока природна зорова чутливість і особлива вправність руки, які допомагають краще оволодіти навичкою. Властивість, яка складає тло зображувальної діяльності є емоційна налаштованість на творчий процес).* У комплекс спеціальних здібностей до образотворчої діяльності включають: якість сприймання форми, почуття кольору, величини, простору тощо, тобто ті утворення, які дають можливість багатогранно і якісно орієнтуватися в зовнішніх властивостях предмета чи явища, що обстежуються. Розвиток сенсорних здібностей, що лежать в основі здібностей до образотворчої діяльності, включають два аспекти: ознайомлення з сенсорними еталонами і вироблення засобів застосування засвоєних еталонів для обстеження предметів і явищ, визначення їх характеристик і властивостей *(тобто вміння визначати сенсорні характеристики предметів і явищ, наприклад: м'яч – зелений (рожевий), великий (маленький), котиться, "стрибає" тощо).*

Робочі або виконавчі дії діяльності залежать від сформованості знань, умінь і навичок. Знання як результати пізнавальної діяльності виражаються в поняттях, судженнях та ін., матеріалізуються в продуктах діяльності та поділяються на загальні і професійні. *Загальні знання* – визначаються обсягом і глибиною поінформованості дітей про навколишню дійсність. Міра опанування загальних знань забезпечує різноманітність і повноту змісту дитячих робіт. Основу *професійних знань* складають: усвідомлення дитиною елементів образотворчої мови (малюнок, лінія, колір, композиція); поняття про різні фарбуючі матеріали, їх зображувально-виразні можливості (олівець, фломастер, гуаш, акварель тощо) та технічні прийоми роботи ними; про раціональні підходи щодо організації діяльності. Сформованість професійних знань сприяє досягненню усвідомленої грамотності й виразності кінцевого результату образотворчої діяльності дитини. До зображувальних умінь та навичок належать: координування дій ока і руки; вправність руки; володіння технікою роботи зображувальними матеріалами.

Важливим у навчально-виховному процесі ДНЗ є врахування, що традиційно "дитячі" види діяльності повинні відповідати загальному напрямку психічного розвитку дитини дошкільного віку, бути привабливими

для дітей, сприяти реалізації загальнолюдських потреб. Створення емоційного комфорту – позитивно впливає на ефективність оволодіння образотворчою діяльністю.

Психологічні особливості сприймання дітей. Взявши за основу положення діяльнісного підходу, такі дослідники як Є. І. Ігнат'єв, Т. С. Комарова, Н. П. Сакуліна та ін. довели, що створення зображення вимагає наявності у дітей чітких образних уявлень про ті предмети і явища, які вони хочуть зобразити. Відповідні уявлення формуються на основі сприймання. Так упродовж дошкільного дитинства формується новий тип сприймання: властивості одного предмета стають своєрідною міркою (еталоном), за допомогою якої дитина оцінює властивості іншого предмета. При цьому сприймання повинно бути емоційно й естетично забарвленим.

У дітей дошкільного віку розвиток сприйняття здійснюється інтенсивніше, ніж становлення довільних рухів. Дитина дуже рано набуває здатності сприймати не лише колір, форму, будову предмета, а поряд із цим і сприймати красу докільця, милуватися, захоплюватися красивими предметами та явищами, сприймати художній образ у творах мистецтва. Це одна з умов образотворчого відображення дітьми явищ дійсності і вираження свого відношення до навколишньої дійсності. Емоційно-естетичне сприймання розвивається у процесі цілеспрямованих спостережень і безпосереднього малювання предметів і явищ, передачі засобами малюнка, ліплення їх характерних рис. На цій основі у процесі образотворчої діяльності розвивається уява дітей, а її багатство визначається різноманітністю отриманих вражень.

Діти до 2-х років при безпосередньому сприйманні добре розрізняють основні кольори.

Діти третього року життя:

- ✓ можуть розрізняти 5–6 форм (круг, овал, квадрат, прямокутник, трикутник, багатокутник);
- ✓ можуть розрізняти 8 кольорів (основні, проміжні (помаранчевий, фіолетовий, білий, чорний));
- ✓ надають перевагу при сприйманні більш привабливим, яскравим, незнайомим предметам;
- ✓ зазвичай орієнтуються на яскраво виражені ознаки предмета, переважно не суттєві, оскільки сприймання є мимовільним;
- ✓ здатні порівнювати предмети за формою, величиною, кольором, що є свідченням про сформованість зовнішньої орієнтовної дії – підбір, порівняння, співвіднесення предметів.

Діти дошкільного віку (молодший дошкільник):

- ✓ здатні розрізняти предмети за величиною (співвідношення між декількома предметами: великий, менший, найменший);
- ✓ використовують окремі виміри величини предмета (довжина, висота, ширина);

- ✓ найлегше вибирають предмет за формою, складніше за розміром (величиною), найважче – за кольором;
- ✓ пізнають предмет на основі перцептивних (обстежувальних) дій;
- ✓ чотирирічні діти встановлюють зв'язок між основними кольорами та їх найменуванням.

Діти дошкільного віку (старший дошкільник):

- ✓ п'ятирічні діти можуть встановлювати не лише зв'язок між основними кольорами та їх найменуванням, а й проміжними;
- ✓ здатні усвідомити процес дії обстеження предмета: виокремлення основних частин; просторове розміщення частин одна відносно одної; виокремлення дрібних частин; повторне цілісне сприймання предмета;
- ✓ засвоюють тони спектра (змінюваність кольору за ясністю, групування кольорів на теплі, холодні, м'які, пастельні);
- ✓ удосконалюються складні види зорового аналізу і синтезу: здатність подумки розкласти об'єкт на окремі частини; досліджувати кожну частину окремо; об'єднання частин у ціле;
- ✓ удосконалюється сприймання простору: орієнтується у напрямках, пізніше виокремлюють відношення між предметами (за, перед, над, під предметом).

Робочий словник

Образотворча діяльність – діяльність (малювання, ліплення, аплікація, конструювання) дошкільників, за допомогою якої вони відображають в образах свої переживання про навколишній світ і виражають своє відношення до нього.

Готовність дитини до образотворчої діяльності – складне утворення (особливості психічного розвитку, особистісні якості, здібності, вміння та навички), що надає змоги успішно розв'язувати завдання, які висуваються цією діяльністю перед малюком.

Художнє мислення – вид інтелектуальної діяльності, яка спрямована на об'єднання творчої уяви, пам'яті і сприймання з метою створення або сприймання творів мистецтва.

Ліплення – це вид образотворчої діяльності дітей, змістом якої є виготовлення скульптури малих форм із м'якого пластичного матеріалу: глини, пластиліну тощо.

Аплікація – вид образотворчої діяльності дітей, змістом якої є створення орнаментів або художніх зображень шляхом наклеювання або наліплювання різнокольорових клаптиків матерії, паперу.

Конструювання – вид образотворчої діяльності дітей, змістом якої є створення конструкцій із різного матеріалу (будівельні набори, конструктори), а також іграшок-поробок із таких матеріалів, як папір, коробки, шишки, жолуді тощо.

Малювання – вид образотворчої діяльності, змістом якої є створення рисунку за допомогою ілюзорно-просторового (живописного) зображення предметів і явищ навколишнього світу на площині за допомогою кольорових матеріалів або – лінійних (графічних) форм.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому полягають сутність і особливості образотворчої діяльності?

2. На які види поділяється образотворча діяльність дітей? У чому полягає їх відмінність одна від одної?

3. На які психологічні основи образотворчої діяльності вказують вітчизняні дослідники?

4. Як визначити психологічну готовність до виконання образотворчої діяльності?

5. Яку роль відіграє сприймання в образотворчій діяльності?

6. Якими особливостями характеризується сприймання дітей у ранньому віці та у дошкільному?

2.2. ЗДІБНОСТІ ДО ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ДО ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Характеристика здібностей до образотворчої діяльності.

Здібності проявляються, формуються і розвиваються в діяльності. Здібності – не спадкові якості, вони формуються в діяльності і не можуть розвиватися поза її межами. Наявність здібностей до конкретної діяльності у людини визначається наявністю вроджених задатків до її виконання, а також мірою їх розвиненості. Відповідно, рівень розвитку здібностей у всіх людей буде різним. Найвищого щабля розвитку здібностей можуть досягти люди обдаровані, талановиті, які мають унікальне поєднання задатків.

У психології розрізняють такі види здібностей: **загальні** і **спеціальні**. Загальні (пізнавальні) здібності визначають успіх людини у всіх без винятку видах діяльності. Спеціальні ж здібності формуються на основі загальних і визначають успіх людини в конкретному виді діяльності (наприклад, у музиці, у математиці, в живопису тощо). Здібності до зображувальної діяльності належать також до ряду спеціальних.

Кожна здібність, як властивість особистості, має свою **структуру**, яка залежить від загальних властивостей психіки людини. Структурними компонентами її є **провідні властивості; опірні властивості; властивості, які складають тло**. Провідною властивістю здібностей до зображувальної діяльності є **уява**, без якої неможливе втілення задуму творцем. Опірними властивостями є висока природна зорова чутливість, яка

забезпечує повноту сприйняття і особлива вправність руки, яка допомагає швидше оволодіти навичками. Властивістю, яка забезпечує зображувальну діяльність і складає її тло, є **емоційна налаштованість (готовність)** до творчості, до втілення задуму, ідеї, художнього образу.

Здібності до образотворчої діяльності можуть бути розвинені у кожного, але у людини, яка має добрі природні задатки до цієї діяльності, здібності розвиваються до такої міри, що вона може творчо працювати в області мистецтва, тоді коли люди з менш розвиненими задатками можуть розвивати здібності до рівня грамотно, графічно вірного зображення предметів. *Розвиток здібностей до зображення залежить від:* спостережливості людини та її виховання; вміння помічати особливості предметів, які нас оточують; вміння порівнювати навколишні предмети; вміння виділяти характерне, специфічне в об'єктах, предметах.

Людина з порушенням зорового апарату не може досягти високого рівня розвитку зображувальних здібностей у сфері живопису, оскільки у неї не можуть сформуватися вміння правильного графічного зображення. Для успішного розвитку зображувальних здібностей має велике значення будова зорового апарату. Незначні порушення в анатомії чи фізіології зору також впливають і на вміння відчувати колір.

Етапи розвитку зображувальних здібностей. Етапи розвитку зображувальних здібностей можна поділити на 2 етапи: дозображувальний період у розвитку здібностей; зображувальний період. **Дозображувальний етап** починається з того моменту, коли до рук дитини вперше потрапив зображувальний матеріал – олівець, папір тощо (дозображувальний – той, де ще немає зображення предмету). *Які характеристики цього періоду?* Вперше дитина малює тому, що захоплюється процесом появи ліній від ручки, олівця. В поведінці дітей (після року) велику роль відіграє дія з предметами (ігрова діяльність). Граючись, дитина залишає на папірці сліди олівця тощо. Від прямих рухів через деякий час дитина переходить до малювання замкнутих кривих кіл. Дозображувальний період – це стадія каракулів, рисочок, штрихів, кружечків. У цей період дитина вже дає назву своїм кружечкам, і кожного разу нову: тато, мама, машина.

У період з 2-х до 3-х років життя, що називається підготовчою стадією до зображальної діяльності, виявляється інтерес до малювання. При правильній організації занять усі діти охоче малюють. Але коли дитина не хоче малювати, не слід примушувати її до цього. Тим дітям, які особливо захоплюються малюванням, необхідно надати можливість малювати у вільний час. У дітей з двох до трьох років помітно розвивається допитливість і здатність наслідувати дорослих. Під кінець третього року життя дитина починає планувати свої дії: перш ніж почати малювати, вона обирає об'єкт для зображення (це говорить про зародки зображувального періоду). У період від трьох до чотирьох років за допомогою вихователя дитина вже може аналізувати предмети, що її оточують, виділяти їх складові частини та

найхарактерніші ознаки. Тобто перехід від дозображувальної стадії до зображувальної включають 2 чітко розмежовані фази: *впізнавання предмета у випадковому сполученні; обдумане (усвідомлене) зображення.*

Словесне формування наміру є початком зображувальної діяльності: "Я намалюю сонце" (фактично межа 3-х років). На дозображувальному етапі: самостійно не кожна дитина може оволодіти всіма доступними образотворчими рухами і потрібними формами. Вихователь у ході навчання повинен вести дитину від мимовільних рухів до їх обмеження, до зорового контролю, до усвідомленого використання набутого досвіду в малюванні, ліпленні. Поступово в дитини будуть з'являтися уміння зображувати предмет. Саме дорослий має допомогти дитині усвідомити зображення "що ти намалював", "яка гарна кулька".

Зображувальний період. З появою усвідомленого зображення у дитини розпочинається зображувальний період розвитку образотворчих здібностей. Перші зображення предметів є доволі простими (в них часто відсутні не лише деталі, а й основні частини предметів). Пояснюється це тим, що у дитини ще відсутнє аналітико-синтетичне мислення, а значить і чіткість **відтворення зорового образу**, мало розвинена координація рухів рук, відсутні технічні навички. В процесі навчання дитина:

- дитина 3–4 років навчається розрізняти форму, величину, кількість; засвоює деякі прийоми зображення;
- дитина 4–5 років, насамперед, уявляє, що і як зображуватиме; відповідно необхідно поглиблювати набуті раніше вміння і навички в усіх сферах образотворчої діяльності;
- діти 5–6 років прагнуть творчо застосовувати знання і вміння, критично ставитися до робіт товаришів, уважно вислуховувати оцінку старших, у них з'являється здатність до самоконтролю.

Отже, завдання навчання і розвитку образотворчих здібностей на *початковому етапі розвитку образотворчих здібностей* є: розвиток образного сприймання предметів і явищ навколишнього світу; формування зображувальних задумів, бажання зображувати певний предмет; ознайомлення з властивостями художніх матеріалів та інструментами; оволодіння елементарними зображувальними уміннями і навичками. *Завдання навчання і розвитку образотворчих здібностей на 2 етапі* є: формування вмінь передавати форму, будову, пропорції, колір, динаміку і розташування предметів, об'єктів.

Як бачимо, розвиток образотворчих здібностей проходить ряд етапів, а питання їх розвитку тісно пов'язано з проблемою творчості дитини.

Особливості розвитку дитячої творчості в образотворчому мистецтві. Творчий процес – спонтанний, непередбачуваний. *Основні етапи процесу творчості:* виникнення ідеї (задуму); виношування задуму; реалізація. Перший етап – виникнення ідеї. Чим менша дитина, тим швидше вона почне виконання задуму (довго, як художник не обмірковує змісту).

Старший дошкільник здатен до деяких елементів обмірковування змісту і засобів виконання (що буде зображувати, хто є головним у темі, з чого почати). Другий етап – виношування образу – є наслідком емоційної вразливості, переживанням певної події, або явища (тобто, коли у дитини виникає ідея зображення того, чи іншого предмету, вона мовби планує подальше зображення). Третій етап – реалізація задуму дитини – є безпосереднє створення художнього образу – це є результат творчого процесу.

Творчість дитини не може бути ні обов'язковою, ні примусовою (вона виникає через інтерес, зацікавленість, бажання). Як вихователь має підтримати дитину у розвитку творчості: підтримати у виборі зображення; у його розкритті; сміливості виконання.

Дитячу творчість вивчали Н. П. Сакуліна, Є. О. Фльоріна, Н. О. Ветлугіна. *Художньо-творчі здібності дітей* Н. О. Ветлугіна пропонує вивчати за видами і проявами.

Види	Прояви
Здатність сприймати і відчувати красу в усьому: природі, побуті, праці, відношеннях, творах мистецтва. Почуття краси живе в кожній людині	Емоційний відгук на прекрасне, зацікавленість гарним і його проявом у фарбах, формах
Здатність перетворювати в доступній формі елементи красивого в життя (здатність малювати тощо)	Захоплення заняттями мистецтвом і практичною діяльністю; пошук способів зображення в малюванні, ліпленні; прояви творчої ініціативи
Здатність оцінювати красиве у навколишньому; уміння правильно розрізняти зміст, загальний характер і найбільш яскраві виразні та зображувальні засоби творів живопису	Уміння оцінити дитяче виконання робіт

Робочий словник

Здібності – індивідуально-психологічні властивості особистості, які визначають швидкість, легкість і успішність опанування і виконання певної діяльності. У психології розрізняють *загальні і спеціальні* здібності.

Образотворча здібність – спеціальна здібність, яка визначає успішність і результативність виконання образотворчої діяльності людиною. До її структури входять **уява (провідна властивість)**, **завдяки якій** можливе втілення задуму, **висока природна зорова чутливість і особлива вправність руки (опірні властивості)**, які забезпечують повноту сприйняття і оволодіння навичками, й **емоційна налаштованість** до втілення художнього образу (*властивість, яка складає тло*).

Етапи розвитку образотворчих здібностей – розвиток і вдосконалення природніх задатків і практичних навичок і вмінь дитини до образотворчої діяльності на дозображувальному й зображувальному етапах.

Художньо-творчі здібності дітей – здібності, які забезпечують творчу діяльність дітей і проявляються у емоційному відгуку на прекрасне, у захопленні заняттями мистецтвом, у пошуку способів зображення в малюванні, ліпленні, у творчій ініціативі, у здатності оцінити дитяче виконання робіт (за Н. Ветлугіною).

Запитання та завдання для самоперевірки

1. *Дайте визначення поняття "здібності до зображувальної діяльності".*

2. *Які властивості складають структуру будь-якої здібності? Назвіть властивості, які утворюють структуру здібності до образотворчої діяльності.*

3. *Охарактеризуйте етапи розвитку здібностей до образотворчої діяльності.*

4. *Які завдання навчання і розвитку образотворчих здібностей дітей на кожному етапі розвитку?*

5. *Як співвідносяться між собою поняття "здібності до образотворчої діяльності", "художньо-творчі здібності" і "творчий процес"? Дайте визначення цим термінам.*

6. *Які особливості розвитку дитячої творчості в образотворчому мистецтві?*

7. *Хто із дослідників вивчав художньо-творчі здібності?*

8. *Хто із науковців вивчав особливості здібностей до зображувальної діяльності?*

2.3. РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Характеристика дитячої творчості. Слово "творити" в багатьох мовах має два протилежних значення. Перше пов'язане зі створенням того, що раніше не існувало, а тому має відтінок захоплення перед новим явищем. Друге значення, навпаки, означає руйнування того, що було створено іншими, що й виявляється у фразі: "Ну, ти і натворив!" У цих двох значеннях – вся багатоманітність дитячої творчості. У процесі створення дитина часто "творить", все руйнуючи. Що змушує дитину розбирати на частинки, щойно придбану іграшку, наносити пластилін на лаковану поверхню іграшок, щоб створити свою унікальну іграшку. Для оточуючих така поведінка дитини не є допустимою: вони не можуть зрозуміти навіщо псувати красиве, звичне, щоб зробити незвичне і негарне.

Для дитини, навпаки – це маса задоволення, радість за втілену мрію. Для дитини дошкільника, щоб зрозуміти слід, треба розібрати його на частини так, як це робить інженер, що конструює новий пристрій. Саме це і визначає суттєві особливості дитячої творчості. Отже, *особливості дитячої творчості є:*

1. Те, що дитина створила не є безпосередньою метою творчості, адже в процесі творчості для неї головне – процесуальний момент, становлення власної особистості, пізнання себе і світу.

2. Тотальність: творчість властива всім без винятку дітям до підліткового віку. Оскільки процес входження в доросле суспільство змушує більшу частину людей відмовитись від звичного пристосування й обрати шлях творчості. Тобто простий шлях бути прийнятим в дане суспільством – стати таким, як всі, однак не всі люди його обирають. Але дітям всім властива творчість, тяга до нього. Діти можуть відрізнитися у можливостях, якими наділила їх природа в окремих видах творчої діяльності (хтось краще малює, хтось співає, хтось танцює), але сама творчість – обов'язковий атрибут становлення особистості.

3. Дитяча творчість порівнюється з усною народною творчістю. Адже вона творить невимушено. Саме тому її творчий акт: йде від душі; не знає правил; змінюється відповідно до настрою.

Творча діяльність виникає поступово з більш елементарних і простих форм і більш складних. На думку науковців, творчість – це процес, що стосується не лише окремих творчих особистостей, він пронизує життя кожної людини, особливо в дитинстві. Д. О. Леонт'єв розглядає творчість: а) як універсальну натуральну функцію, притаманну лише дітям, що нормально розвиваються, і б) як вищу психічну функцію, в яку дитяча творчість може трансформуватися в процесі подорослішання.

Сутність натуральної творчості полягає у грі можливостей (хтось співає, хтось танцює та ін.), в створенні суб'єктивно нового поза межами будь-якої його оцінки (дитині не важливо, як оцінить розсудливе суспільство, важливо задоволення від процесу). Зміст дорослої творчості полягає в діалозі з культурою (тобто створення цинічної культурної речі) і внесенні у неї об'єктивно нове. Так, якщо порівняти підлітків з 6–7-річними дітьми, то в 15 років у 2–3 рази менше дітей захоплюються малюванням. З літературною творчістю справи інші: дуже мало дітей у 4–5-річному віці, що складають вірші. Те, що відбувається з мовою у віці від 2 до 7 років, не вважається проявом літературних здібностей.

Е. Торренс першим виявив специфічну закономірність: максимальне значення креативного мислення в 6 років, деяке зниження цього параметру при вступі у школу, потім підйом, різке падіння після 4 класу і знову поступове підняття. Така його особливість пояснюється тим, що відбуваються значні зрушення на фізіологічному рівні. Так, Г. Сміт і І. Карлсон у своїх дослідженнях визначали, що значне дозрівання структури мозку (мозкових

структур) відбувається в 5–6 років, коли і визначається максимальний рівень дивергентного мислення.

Г. Гарднер, який оцінював артистичні можливості ("здібності") дітей, виявив більш просту подібну залежність між здібністю і віком. Вона висока (здібність) у дошкільному віці; коли дитина йде до школи – вона спадає і перед початком пубертатного періоду знову зростає. Для креативності, як і для інших психологічних властивостей, існує сенситивний період – обмежений відрізок часу, протягом якого ця якість проявляється особливо інтенсивно, якщо цьому сприяє середовище. Можна сказати, що, як і для інших якостей, сенситивним періодом для розвитку творчості є перші 5 років життя дитини. Потім дитина врешті-решт у більшості випадків перетворюється на розумного, консервативного, ошадливого, дорослого (якщо мені це потрібно і вигідно, буду робити чи займатись цим).

Особливості розвитку творчості у дошкільному дитинстві.

Перші прояви творчих здібностей і творчості спостерігаються в дошкільному віці у формі спроб самостійного виконання діяльності. Розвиток здібностей зумовлюється дією низки соціальних чинників, серед яких соціальна ситуація розвитку та провідна ігрова діяльність.

Розвиток особистості дошкільника здійснюється в умовах взаємодії базових потреб у самостійності та визнанні. Самостійність, яка вже проявляється у дитинстві, на думку Е. Торренса, формується незалежним вихованням, коли дитина має можливість самостійно вирішувати власні проблеми. І саме ця якість є основою схильності до ризику, яка властива всім талановитим людям.

Успішне володіння грою створює передумови для виникнення продуктивних видів діяльності, які стимулюють розвиток творчості дитини (малювання, ліплення, аплікація, конструювання тощо). Саме тут проявляються *характерні риси творчої діяльності*:

- оригінальність і новизна творіння;
- значний обсяг створеного;
- ретельність у його оформленні;
- наполегливе прагнення робити результат своєї праці надбанням людей;
- мотиваційне забезпечення творчого процесу, інтерес до певного виду діяльності, захопленість нею.

Продуктивна діяльність забезпечує дошкільникам можливості не лише включення взаємодію з дорослими і ровесниками, але й одночасно є шляхом розвитку творчості дитини. Можливість отримати результат матеріальний, відмінний від таких же результатів ровесників забезпечує індивідуальний характер діяльності та створює умови для реалізації суб'єктивності дитини. Прагнучи отримати визнання, діти вдаються до видозміни засвоєного раніше досвіду діяльності, починають діяти творчо. Творчий продукт дозволяє отримати визнання оточення, а його порівняння з продуктами інших дітей служить основою для усвідомлення власних умінь.

У процесі групової взаємодії діти відтворюють успішні дії один одного (наслідують), очікуючи отримати таку ж порцію визнання, як і автор. Наслідування творчих дій ровесників є одним із засобів отримання визнання не лише для того, хто демонструє творчість, але й для тих, хто її відтворює. Все це також сприяє підвищенню інтенсивності самостійних творчих спроб.

Тому спонтанний пошук творчих дій або їх наслідування можна вважати одним із механізмів розвитку творчості і творчих здібностей у дошкільному віці. Основною формою творчості у дошкільному віці, на думку М. М. Поддякова, є розумове експериментування, яке визначає та спрямовує суб'єктивність дитини на самостійне оволодіння новим досвідом.

Однією із важливих умов розвитку креативності дошкільників у продуктивній діяльності є визнання та схвалення дорослими не лише наслідувальних (точне відтворення дитиною заданого зразка діяльності), але і творчих дій дитини (відмінності від заданого зразка діяльності) (Н. Ф. Портницька).

У дошкільному віці основними показниками суб'єктивності у творчій діяльності є здатність до перенесення та надситуативність творчого процесу. У ранньому віці здатність до перенесення значення предмета та інші предмети з'являється на основі наслідування та зумовлена прагненням дитини до ситуації успіху (В. Полагіна). Подальший розвиток перенесення (модифікація завдання, відстоювання власних продуктів діяльності) та його закріплення – основа цілеспрямованого саморозвитку творчого потенціалу, обдарованості дітей дошкільного віку.

Характерною ознакою творчих дій дошкільників є активне використання інвенцій, що виникають у наслідуванні. Поняття інвенція (лат. – вигадка) вперше використав Ж. Піаже. Тривале використання одних і тих самих дій у продуктивній діяльності (оскільки діти є зорієнтованими на точне відтворення дій дорослого) спричиняє виникнення інтересу до інтенцій, як засобу уникнення одноманітності. Тому, усвідомлення та включення випадкових інвенцій в актуальний досвід творчої діяльності є одним із чинників розвитку творчих здібностей дошкільників.

Розвиток творчості дошкільників в образотворчій діяльності. Проблемі розвитку творчості в образотворчій діяльності приділяли великого значення у своїх працях Л. С. Виготський, Н. О. Ветлугіна, О. В. Запорожець, Н. П. Сакуліна, Є. О. Фльоріна, Г. В. Сухорукова та ін. Художньо-образна природа образотворчої діяльності є для дітей унікальним у своєму вигляді засобом формування і творчих здібностей, і продуктивного мислення, і творчої уяви дошкільників, що лежать в основі будь-якого виду творчості.

Творчість в образотворчій діяльності дошкільника – це здатність знаходити ідеї в складних незвичних ситуаціях, нестандартно бачити й використовувати реальні предмети; це здатність малюка змінювати предмет так, щоб він набував зовсім інших якостей, зовсім інших способів викорис-

тання; здатність оригінально поєднувати між собою засоби художньої виразності різних технік, видів образотворчої діяльності тощо (О. П. Терещенко).

У процесі образотворчої діяльності дитина поступово опановує технічними прийомами та навичками, які стають підґрунтям для створення нею символічних образів, що є характерним для творчості. Важливого значення при цьому набуває атмосфера, в якій перебувають дошкільнята: емоційна підтримка, зацікавленість, самостійність стимулюють їх до спонтанних творчих дій.

У дошкільньому віці існує певна психологічна свобода та безпека для творчої реалізації. Це проявляється у можливостях малюків вільно творити у продуктивних видах діяльності. Це супроводжується відсутністю негативного оцінювання результату з боку дорослих. Також це своєрідна мотивація до життя у дітей, це їх готовність до ризику у відстоюванні нетрадиційних шляхів вирішення завдань, у тому числі й образотворчих.

Робочий словник

Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати нові матеріальні й духовні цінності суспільного значення.

Продукт художньої творчості – результат образотворчої діяльності, що відображає дійсність із позиції естетичного ідеалу митця.

Креативність – рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості.

Обдарованість – рівень розвитку загальних здібностей, що визначає діапазон інтелектуальних можливостей людини і забезпечує досягнення значних успіхів у виконанні різних видів діяльності.

Запитання та завдання для самоперевірки

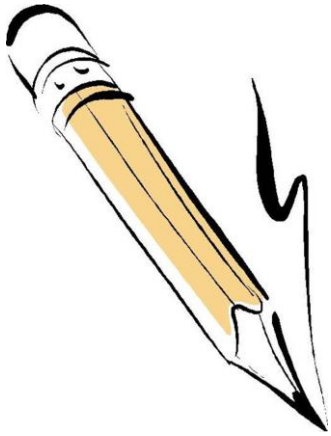
1. *Що таке дитяча творчість? Які особливості дитячої творчості?*

2. *Назвіть характерні риси творчої діяльності. Співвіднесіть образотворчу діяльність із дітей дошкільного віку із основними рисами творчої діяльності.*

3. *Які особливості розвитку творчості у дошкільньому дитинстві? Хто із науковців досліджував ці феномени?*

4. *Який вплив чинить на дитячу творчість образотворча діяльність?*

5. *Поміркуйте, які умови потрібно створити для дитини дошкільного віку в образотворчій діяльності з метою розвитку її творчих можливостей.*

РОЗДІЛ 3

ЗМІСТ НАВЧАННЯ ТА МЕТОДИКА КЕРІВНИЦТВА ОБРАЗОТВОРЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДНЗ

3.1. МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Поняття про методи і прийоми навчання. Класифікація методів навчання. Під *методом навчання* розуміють спосіб досягнення навчальної мети, систему послідовних, взаємопов'язаних дій педагога і вихованців, які забезпечують засвоєння змісту освіти (за М. Д. Ярмаченком). Методи навчання – способи і прийоми роботи педагога і дітей, за допомогою яких досягається оволодіння знаннями, уміннями та навичками, формується світогляд підростаючої особистості. Нерідко один метод може бути в структурі іншого, більш загального, в якому він є прийомом.

Існує безліч різноманітних класифікацій методів і прийомів навчання. У *методиці навчання образотворчої діяльності* (теорія навчання зображувальної діяльності дошкільнят, яка розглядає різні форми взаємодії викладання, учіння й керівництва в оволодінні малюками змістом образотворчої діяльності) найчастіше використовується класифікація методів С. І. Перовського, Є. А. Голанта, в основі якої лежать джерела передавання і характер сприймання інформації. Відповідно методи навчання поділяють на три великі групи: словесні, наочні та практичні.

Виділені групи методів співвідносяться із основними формами мислення (наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне), які визначають ускладнення способів діяльності дітей у процесі навчання зображувальної діяльності дітей дошкільного віку. Класифікація методів представлена у таблиці.

Таблиця 3.1

**Класифікація методів навчання в теорії навчання
образотворчої діяльності дошкільнят**

Наочно-дійове мислення	Наочно-образне мислення	Словесно-логічне мислення
Практичні методи і прийоми роботи	Наочні методи і прийоми роботи	Словесні методи і прийоми роботи
вправлення (малювання, ліплення, аплікація)	спостереження	пояснення
складання розповідей, описів за репродукціями картин	обстеження	бесіда
моделювання композицій візерунка	використання природи	постановка запитань
експериментування	використання зразка	художнє слово
ігрові методи і прийоми: ігрові ситуації, ігри-вправи, дидактична гра	показ способів зображення	вказівка
		нагадування
		мистецтвознавча розповідь за картиною

Коротка характеристика й особливості використання методів і прийомів у методиці навчання образотворчої діяльності дітей. Вибір методів навчання залежить від: мети, змісту заняття; особистості педагога; віку і досвіду дітей. Розглянемо їх зміст та особливості використання у методиці навчання зображувальної діяльності.

Обстеження – послідовне, цілеспрямоване сприймання об'єктів та явищ, з метою подальшого втілення в малюнку, ліпленні тощо. Під час обстеження звертається увага на ті характеристики, які треба відтворити в тому, чи іншому виді діяльності, наприклад: розглядання природи для малювання – звертати увагу на форму, колір, пропорції, а для ліплення – на особливості будови предмету, характер з'єднання деталей. Обстеження: сприймання загального зовнішнього вигляду об'єкта; виділення основних елементів об'єкта й визначення їх ознак (форма, колір); визначення просторового положення цих елементів (угорі, знизу, зліва, справа, посередині, та їх пропорційних співвідношень (більше, менше, однакові); виділення другорядних елементів; повторне загальне сприймання об'єкта. Цілісний характер обстеження характерний для старших дошкільників. Діти молодші здатні виділяти лише окремі характеристики об'єктів (форма, колір, великий, маленький; будова предмета, найбільший, найменший, просторові характеристики).

Спостереження – метод, спрямований на розвиток здібностей дитини до образотворчої діяльності. Полягає у цілеспрямованому систематичному сприйманні зовнішніх ознак поведінки людей, звірів, птахів,

характерних ознак явищ природи (частіше в динаміці). Для молодших – короткотривалі, повторні, для старших – довготривалі, порівняльні.

Показ способу зображення – метод навчання, який спрямований на оволодіння дітьми спеціальними знаннями, основами образотворчої мови – малюнок, лінія, колір, композиція, зображувальними матеріалами. Метод допомагає дитині знайти правильний шлях до вирішення завдання. Метод передбачає: ознайомлення з послідовністю виконання завдання, матеріалами, технічними прийомами роботи, виразними засобами. Використовувати метод варто орієнтуючись на попередній досвід дітей у виконанні завдання (використовувати повний чи частковий показ). Повний показ способів зображення головний прийом навчання в молодшому дошкільному віці, зі старшими дошкільниками найчастіше використовують словесні пояснення щодо виконання завдання.

Зразки малюнків, що використовуються в навчанні дітей образотворчості: дидактичні (для навчання способам зображення, прикрашання), варіативні (для показу різних можливих способів зображення, прикрашання), і стильові (для показу особливостей прикрашання форми, характерних для певного регіону).

Бесіда (з 4–6 років) – один із методів, що використовується у тих випадках, коли виникає необхідність виявити міру поінформованості, ставлення дітей до об'єкта, явища, під час оцінки робіт дітей і пояснення завдання, допомагає сформулювати уявлення про навколишнє, зокрема про те, на що спрямований зміст завдання (наприклад, бесіда про птахів: яких знають, забарвлення, форма, будова, чи доглядають тощо). Бесіда передбачає активність вихователя, який ставить запитання. В молодшій групі вихователь сам відповідає на питання, які ставить дітям (*наприклад, малювання м'яча*: вихователь звертає увагу на форму, колір, величину – "подивіться, який я м'ячик тримаю великий чи маленький? Правильно – маленький. Якого він кольору? Червоного. Він круглий"). У середній групі стимулює до відповідей дітей на деякі запитання – "подивіться, м'яч котиться, значить він якої форми?" або "намалюємо дерево – ялинку, як краще покласти аркуш паперу – горизонтально чи вертикально?" В старшій групі вихователь залучає дітей до конкретних і чітких відповідей.

Художнє слово: вірші, загадки, скоромовки, епізоди з казок тощо – для зацікавлення (в молодшому дошкільному віці) та допомогти визначити зміст роботи і створити виразний образ (у старшому дошкільному віці). Наприклад: "Раз додому я іду. Бачу – дід стоїть в саду. Чемно з ним я привітався, тільки ж дід розреготався: "Чом нема у тебе, хлопче, відерця на голові? Чом не з двох вуглинок очі, а якісь немов живі? Ніс не з моркви, як годиться, навіть рот не з буряка, як пильніше придивиться ти дивніш за дивака".

Використання натури (предмети, іграшки) на заняттях важливе в образотворчій діяльності, для визначення характерних ознак і властивос-

тей, які треба передати в своєму зображенні. Для малювання натура має бути велика, для ліплення – маленька. Для малювання предмет чи іграшка мають бути такими, щоб виділялися необхідні характеристики для передачі форми, кольору, а в ліпленні колір не є важливим, навіть краще, коли предмет буде однотонним, важливим для ліплення є використання такої натури, яка допоможе передати особливості пластичної форми, будову, пропорції.

Розповідь підкреслюється ілюстративним матеріалом, сприяє збагаченню уявлень про зміст майбутнього зображення (достовірна, в доступній формі, виразна, емоційна). Найчастіше підкріплюється репродукціями для менших, для старших – у тому випадку, якщо об'єкт розповіді дітям не знайомий з життя (екзотичні тварини, наприклад).

Вказівка і нагадування використовуються тоді, коли діти мають труднощі в зображенні, значення – допомогти дитині у виправленні допущених помилок (у вигляді умовних позначок, які в подальшому допоможуть продовжити виконання роботи: крапка, відбиток, лінія тощо).

Кожне завдання, яке пропонується дітям на етапі навчання, включає *елементи вправлення*, їх використання обумовлене необхідністю формування умінь і навичок – координування дій ока і руки, розвиненості руки, володіння різними засобами роботи.

Експериментування – використання нетрадиційних способів і засобів виконання завдання (змішування фарб, нетрадиційні техніки роботи, експериментування з матеріалами: жмакання паперу малювання ним і виготовлення поробок, змішування різноманітних матеріалів з фарбами: яйця, оцет, сіль тощо).

Ігрові методи і прийоми: ігрові ситуації і ігрові вправи, дидактична гра. Ігрові вправи – багаторазове повторення дитиною практичних і розумових дій заданого змісту (імітаційного характеру "капає дощик", "топає ведмідь"; наслідувальні; пальчикові вправи, для розминки м'язів руки, пальчиків, підготовки до роботи ("В лісі ведмежа гуляло, кошик ягід назбирало, пригостило маму й татка. Дякуємо, Ведмежатко!"). Ігрові ситуації – втілення елементів гри в процес діяльності ("допоможемо зайчику намалювати хатку").

Робочий словник

Метод навчання – сукупність послідовних і цілеспрямованих дій педагога і вихованців, які забезпечують засвоєння змісту освіти.

Методика навчання образотворчій діяльності – теорія навчання зображувальної діяльності дошкільнят, яка розглядає різні форми взаємодії викладання, учіння й керівництва в оволодінні дітьми змістом зображувальної діяльності.

Обстеження – цілеспрямоване сприймання об'єктів, предметів та явищ (структура, особливості) для подальшого втілення в малюнку, ліпленні тощо.

Показ способу зображення – ознайомлення дітей з послідовністю виконання завдання, матеріалами, технічними прийомами роботи, виразними засобами з метою правильного виконання поставленого завдання.

Експериментування – використання нетрадиційних способів і засобів зображувальної діяльності у виконанні поставлених завдань.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Що розуміють під методом і прийомом навчання?

2. На які групи поділяють методи і прийоми у методиці навчання образотворчій діяльності дітей? Класифікація яких науковців була взята за основу?

3. Перелічіть практичні методи і прийоми роботи. Які особливості їх використання у методиці навчання образотворчій діяльності дітей?

4. Перелічіть наочні методи і прийоми роботи. Які особливості їх використання у методиці навчання образотворчій діяльності дітей?

5. Перерахуйте словесні методи і прийоми роботи. Які особливості їх використання у методиці навчання образотворчій діяльності дітей?

6. Як і з якою метою використовується обстеження під час навчання зображувальній діяльності?

7. Які особливості використання натури у методиці навчання зображувальної діяльності?

8. Які особливості використання ігрових методів і прийомів навчання зображувальної діяльності?

3.2. НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ТВОРІВ ЖИВОПISУ

Особливості розуміння дітьми дошкільного віку творів живопису. Одним із найдієвіших засобів естетичного виховання, формування естетичної культури є мистецтво. Впливаючи на емоційну сферу людини, воно формує її морально, розвиває розум, почуття, уяву, допомагає побачити й оцінити красиве в оточенні. Образотворче мистецтво наочно демонструє дітям способи художнього втілення краси світу: образів природи, людей, історичних подій, казкових, побутових сюжетів.

Так, дитина **молодшого дошкільного віку** емоційно реагує на конкретні наочні образи живопису (зображення людей, тварин, птахів, квітів, дерев), помічає окремі засоби виразності малюнків художника (колір, форма, лінії, деталі); її приваблюють яскраві кольори.

Діти **середнього дошкільного віку** більш поглиблено сприймають твори образотворчого мистецтва. Вони емоційно ставляться до сприйнятого, зацікавлюються настроєм творів живопису, помічають зв'язок між змістом твору і його виражальними засобами, починають вибірково ставитися до жанрів живопису. Дитина бачить яскраво виражені засоби виразності – рухи, пози, міміку, жести, малюнок, колір, композицію.

Дитина **старшого дошкільного віку** здатна елементарно оцінювати твори живопису, надавати перевагу одним над іншими, більше споглядати те у творах, що подобається, що краще запам'яталося. Твори живопису дошкільник помічає всюди в різних життєвих ситуаціях: вдома – живописні твори, в громадських закладах, помічає вітражі, мозаїку, фрески тощо. Дитина виявляє здатність пояснити особливості творів живопису, оцінює ставитися до малярських творів, надавати деяким перевагу. У дитини формується якість художнього сприймання – його цілісність – уміння розуміти зміст і засоби виразності. Накопичується запас художніх вражень, з'являються улюблені образи, теми, кольори. Вона стає чутливішою до краси, переживає почуття захоплення мистецтвом, красою образів добрих мужніх, сміливих людей, мальовничих куточків природи, вишуканість у форм і кольорів предметів у натюрмортах. Дошкільник набуває уміння бачити світ очима художника, помічати у звичайному незвичайне.

Навчання естетичного сприймання живописних творів: завдання ознайомлення дітей з мистецтвом живопису, зміст роботи, критерії вибору творів живопису для дітей, форми і методи роботи. Насамперед педагог виховує у дітей інтерес до творів мистецтва, викликає увагу до них. Поступово він виховує у дітей здатність естетичного сприймання. **Сприймання** – відображення у свідомості людини предметів і явищ навколишньої дійсності у сукупності їх ознак і властивостей (тобто людина сприймає цілісний образ предмета), що становить основу досвіду людини. Сприймання тісно пов'язане з іншими пізнавальними процесами та психологічними властивостями особистості (відчуття, пам'ять, мислення, уява; уважність, риси темпераменту, риси характеру). Естетичне сприймання розвивається на основі й у взаємозв'язку із загальними особливостями сприймання.

Естетичне сприймання – процес відображення цілісного предмету, в якому присутні ще й естетичні почуття (краси, гармонії). Естетичне сприймання передбачає інтерес не тільки до змісту зображеного, а й до форми, в якій виконано образ, до засобів зображення, які роблять образ виразним. Через твори живопису діти не просто ознайомлюються з явищами життя: вони дістають уявлення про прекрасне, гармонійне, доцільне, виразне, тобто вчаться естетично освоювати життя. Для естетичного сприймання характерне переживання того, що сприймається, зацікавлене, схвильоване ставлення до зображуваних явищ. Таке ставлення виражається у словах, в оцінці того, що відбувається в картині.

Естетичні оцінки включають звичайно і моральні судження – що добре і що погано. Художник допомагає виробити таке судження тим, що робить образ виразним, підкреслює у ньому позитивне і негативне. Для цього він користується засобами виразності. Одним з таких засобів є колір. Чим краще педагог донесе до дітей ті засоби виразності, якими користується художник, тим глибше розкриється для дітей зміст твору, багатство думок і почуттів, виражених у ньому, і тим більший емоціональний відгук викличе цей зміст.

Свої почуття і переживання у сприйманні творів мистецтва діти дошкільного віку виражають яскраво, безпосередньо. Залежно від змісту твору, діти весело сміються або, навпаки, стають серйозними, зосередженими. Спрямованість уваги на виразність у зображенні подій, образів людей, тварин, на багатство характерних деталей, на колір у творах живопису дає можливість підвести дітей до вміння елементарно їх оцінювати. Оцінне ставлення виявляється у тому, що віддають перевагу одним творам над іншими.

Естетичне сприймання є специфічною діяльністю, під час якої у дітей дошкільного віку формується здатність до пізнання об'єктів навколишнього світу з естетичних позицій. На його основі формується **художнє сприймання** – пізнання дійсності засобами різних видів мистецтва. Динаміка становлення естетичного сприймання дошкільників залежить від їх здатності до емоційно-естетичного переживання, яка має специфічні особливості у молодшому, середньому і старшому дошкільному віці.

Психолого-педагогічні дослідження і спостереження педагогів підтверджують здатність дітей дошкільного віку до естетичного сприймання та естетичних почуттів. Зокрема, Л. І. Апраксина зазначає, що сприймаючи той чи інший високохудожній твір, діти дошкільного віку не можуть оцінити його глибини, художнього значення, але багато що з того запам'ятовують і їм подобається, а це викликає бажання до повторного сприймання. Ф. О. Сохін при цьому відмічає, що діти дошкільного віку володіють досить тонким сприйманням форми. Г. П. Лаврентьева додає, що діти володіють досить тонким сприйманням довжини; Г. О. Люблінська звертає увагу на те, що дошкільники володіють досить тонким сприйманням кольору. Є. А. Фльоріна, Н. П. Сакуліна підкреслюють, що діти старшого дошкільного віку за цілеспрямованого навчання здатні сприймати і розуміти твори мистецтва. Діти 5–7 років здатні емоційно сприймати задум художнього твору, елементарно розуміти художню мову (Л. Кіонова, О. Вишньова та ін.).

Під час ознайомлення дитини з мистецтвом живопису варто враховувати рівень сприймання, на якому знаходяться діти:

- *низький рівень* – уявлення дітей про живопис носить предметний характер, діти радіють зображенню знайомих предметів, але ще не образу;
- *середній рівень* – характеризуються несформованою здатністю до цілісного сприйняття. Діти виділяють лише окремі засоби виразності –

малюнок, колір, форма, композиція. З цим пов'язаний мотив вибору та оцінки;

- *високий рівень* – характерна цілісність сприймання, діти розуміють внутрішню характеристику художнього образу (хорообрість, хитрість...).

Молодший дошкільний вік

Дорослий повинен забезпечити спілкування дітей з творами живопису, а саме: треба дати дитині можливість самостійно спілкуватися з творами живопису, отримувати радість і задоволення від впізнання знайомих образів, красивого поєднання кольорів; розглядати предметні і нескладні сюжетні картини, що допомагає формувати увагу й інтерес до мистецтва живопису. Під час розглядання необхідно розуміти зображені події, розрізняти форму предметів, основні кольори, відшукувати образи за пропозицією дорослого, визначати головних героїв, розповідати про зображене. Спілкування з мистецтвом живопису відбувається упродовж дня індивідуально, з підгрупою або фронтально і триває 5–10 хвилин. Дорослий проводить спостереження, що відповідають змісту зображеного на картинах. Використовує поетичні, музичні твори як тематичні паралелі, при сприйманні для поглиблення розуміння змісту.

Середній дошкільний вік

Дорослий має привертати увагу дитини до краси і різноманітності живописних творів (в основному доступні для розуміння: казковий і побутовий жанр); звертати увагу на те, як художник використовує колір, щоб передати характер та настрої героїв, зміни в природі протягом доби та сезону, запитувати дітей про враження дитини від побаченого (сподобалося, чим, що саме,...), емоційне ставлення до героїв. Також буде доречним використання уявного введення дитини в ситуацію картини, запитавши про враження. В портретному жанрі доцільно буде спостерігати за проявами емоцій зображених персонажів.

Старший дошкільний вік

Важливо допомогти розібратися в складному розмаїтті видів і жанрів живопису, поповнювати художнє враження дитини розгляданням творів живопису: казково-билинного, пейзажного, побутового, натюрмортів, портрету. Викликати дитину на розмову про побачене складати описову розповідь за картиною, адже дитина: 3–4 років не може складати розповідь за картиною; 4–5 років про картину говорить окремими реченнями; 5–6 років – описовий характер.

Дитину навчають вдивлятися, виділяти головні художні образи серед інших, за характерними ознаками, розгадувати настрої героїв і художника при написанні картини. Показувати для порівняння твори українських і зарубіжних художників. Підбирати репродукції художніх картин для прикрашання, подарунків. Добре було б з'ясувати з дітьми, що домінуючою особливістю в українському образотворчому мистецтві є різноманітність, яскравість, насиченість кольорів. Це обумовлено різнобарвністю,

насиченістю і яскравістю природи України, завдяки її географічному розташуванню.

В старшому дошкільному віці доречно використовувати мистецтвознавчу розповідь педагога за картиною, з елементами особистісного ставлення до змісту картини, відтворених подій (своє ставлення до зображеного вихователь висловлює через інтонацію (весело, зі смутком), через використання образних слів, виразів (метафор, епітетів, порівнянь); створення подій, які передують, або відбуваються після того, що зображено в картині; стимулювати активність дитини до складання описової розповіді за картиною; розповідати про художників, їхню творчість; читання творів художньої літератури, сюжет який співвідноситься з темою картини. Ігрові методи і прийоми: "Хто більше побачить в картині", "Хто назве більше кольорів", "Відгадай назву картини", уявне введення в картину, дидактичні ігри типу "Художній салон", "Виставка картин". Повести дитину до соборів розглядати настінні розписи, іконостаси.

Форми роботи з ознайомлення з мистецтвом живопису: спеціальні заняття, комплексні заняття, екскурсії до музею, на художні виставки. Взагалі з молодшого віку з дітьми варто організовувати виставки дитячих малюнків, разом розглядати розмальовані роботи, з середнього віку – участь у конкурсах, екскурсії до картинних галерей.

Знайомство з мистецтвом живопису в роки дитинства залишає помітний слід на все життя. Розширює світогляд, вчить поважати творчість свого народу й інших, пробуджує симпатію до художньої творчості.

Завдання ознайомлення з мистецтвом живопису

- розуміння змісту живописного твору;
- розуміння засобів художньої виразності;
- розуміння почуттів, які відтворив художник;
- формування умінь давати естетичну оцінку твору;
- виховання морально-естетичних якостей інтересів і почуттів у процесі сприймання творів живопису.

Критерії вибору творів живопису для дітей:

- доступність за змістом;
- близькість тем творів до соціального досвіду дитини, її життєвих вражень;
- реалістичне спрямування і доступність творів живопису за засобами виразності;
- різноманіття жанрів.

Критерії культури естетичного сприймання: інтерес, бажання розглядати, виражати радість, захоплення, подив творами живопису; розуміння змісту твору (про що йдеться у творі, що зображено на картині); розуміння засобів виразності (колір, форма, малюнок, лінія...); вміння

давати оцінку (об'єктивну) твору (подобається тому, що...; не подобається тому, що...).

Зміст роботи з ознайомлення старших дошкільників з творами живопису. Дітей старшого дошкільного віку знайомити із творами живопису, на думку Зубаревої, слід починати з натюрморту (в ньому відсутній сюжет, який захоплює і відволікає їхню увагу від естетичного боку картини). **Розглядаючи натюрморт**, варто звернути увагу на те, що: художники пишуть різні картини: веселі, радісні, смішні, задумливі; головне виділяється розміром, кольором, на передньому плані; зіставлення картин: з однаковим зображенням, але по-різному, наприклад: яблука в теплих і холодних тонах, соковиті, рум'яні; зелені в кошику – свідчить про осінній урожай; які речі зображені в натюрморті; чиє життя прикрашають; привабливість згрупованих предметів.

Анімалістичний жанр. Звертають увагу дітей на: створюючи образи тварин – художники наділяють їх людськими рисами ("зверхність" верблюда, "благородність" коня тощо); під час розглядання знаходять найтипніше, найхарактерніше для тварин; звертати увагу, що задум, тема розкриваються за рахунок міміки, постави тварини (тема спокою, стрімкого бігу, переслідування, боротьби, ласки тощо); розуміння настрою, почуття, що втілено художником в образ тварин (скромність, ніжність, зосередженість, смуток, радість, гнів, лють); розкрити красу тваринного світу, виховувати повагу до живої природи, вчити дивлячись, захоплюватись, замислюватись.

Побутовий жанр. Варто звернути увагу на те, що: в творах зображені події із повсякденного життя; присутні люди, є дія; що є центральним і як виділено: розміщено в центрі, контрастне по відношенню до інших (форма, розмір, колір, світло); залежність між предметами (значення одного предмету переважає над іншим); звертати увагу на деталі.

Портретний жанр. Головне зображення в таких творах – люди. Художники зображують не лише зовнішній, а і внутрішній світ (обличчя: очі, міміка надають зовнішності виразності, за допомогою них вони передають різні відтінки настрою: сердиться, сумує, радіє; поза, жести, одяг говорять про стан людини, професію, смаки; фон – про середовище, в якому діє людина.

Пейзаж. Жанр присвячений зображенню природи. Звертають увагу дітей на: різноманітність мотивів природи – небо, земля, море, озера; дерева, ліси, луки, поля, гори, пустелі; природа в різні пори року; чарівність природи; місце людей, тварин у природі; є пейзажі де відсутні зображення людей, але їхня присутність припускається і відчувається.

У сприйманні картин **казково-булинного і побутового жанру** діти спираються на безпосередні враження від прочитаного твору та спостереження побуту людей.

Робочий словник

Естетичне сприймання – процес відображення цілісного предмета, в якому присутні ще й естетичні почуття (краси, гармонії).

Естетичне сприймання дітей дошкільного віку – специфічна розумова діяльність, під час якої у дошкільнят формується здатність до пізнання об'єктів навколишнього світу з естетичних позицій.

Художнє сприймання – пізнання дійсності засобами різних видів мистецтва, яке формується на основі естетичного сприймання, починаючи з дошкільного віку.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Що таке естетичне сприймання і який його зв'язок із художнім сприйманням?

2. Які особливості ознайомлення дітей із мистецтвом живопису і що необхідно обов'язково врахувати вихователю?

3. Назвіть форми роботи щодо ознайомлення дітей із мистецтвом живопису.

4. Які завдання поставлені перед вихователями ДНЗ щодо ознайомлення дітей дошкільного віку із мистецтвом живопису?

5. Який зміст роботи з ознайомлення старших дошкільників з творами живопису?

6. Яких критеріїв потрібно дотримуватися у відборі творів живопису для дітей?

3.3. НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ МАЛЮВАННЯ

3.3.1. Навчання дітей дошкільного віку предметного малювання

Малювання: сутність, значення, особливості, види. У практиці ДНЗ образотворча діяльність поєднує в собі малювання, ліплення, аплікацію та художнє конструювання. Серед різноманітних видів образотворчої діяльності, якими оволодівають дошкільники, малювання займає провідне місце. Видатні педагоги минулого Я. Коменський, Ф. Фребель, Й. Песталоцці приділяли велику увагу дитячому малюванню. Навчання дітей малюванню розглядалося як підготовка руки й ока до письма, а також як перша сходинка загальної системи навчання образотворчості. Цілеспрямований інтерес дослідників до дитячого малюнка виник у 80–90-х рр. XIX ст. Це були праці психолога В. Прейєра "Душа дитини" (1882), етнографа А. Ріхарда "Малюнки первісних народів" (1887), мистецтвознавця К. Річчі "Мистецтво дитини" (1887) та ін.

У наш час дитячі малюнки досліджуються психологами, педагогами, мистецтвознавцями, фізіологами. Феномен дитячого малюнка полягає у

його полі функціональності в соціумі, у цінності для самої дитини, для батьків, фахівців у галузі дошкільної освіти. Так, В. Мухіна вважає дитяче малювання складною синтетичною діяльністю, в якій виявляється особистість дитини і яка водночас істотно впливає на формування цієї особистості. *Для дитини* малюнок є формою й засобом комунікації з іншими людьми та однолітками, її самовираження, самоствердження, а також картиною світу. *Для батьків* дитини малюнок – певний шлях до порозуміння з нею, до гармонізації родинних стосунків. *Для фахівців у галузі дошкільної освіти*, педагогів та психологів дитячий малюнок – це своєрідна матриця внутрішнього світу, розвитку всіх сфер особистості дитини, її соціалізації, "Я-концепції".

Професійно вивчаючи дитячий малюнок, дорослий певним чином відкриває шлях до діалогу з дитиною, до організації розвивального спілкування з нею. Малюнок презентує її в соціумі як компетентну й успішно соціалізовану, позитивно (або навпаки) налаштовану особистість. Отже, *виразність малюнка* постає актуальною проблемою науки та практики. Розроблення особистісно-розвивальних технологій малювання складає мету й предмет багатьох сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень і новаторської практики. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми зробили Г. Григор'єва, О. Дронова, Т. Казакова, Т. Комарова, В. Котляра, Г. Сухорукова, Л. Шульга та ін. Відповідно до їх поглядів **завданням педагога щодо технології супроводження малювання в дітей дошкільного віку** передусім є:

- збереження феномену дитячої творчості;
- розвиток інтересу до малювання, оцінного ставлення дитини до діяльності;
- ознайомлення із зображувальними матеріалами та їхніми можливостями для створення малюнка;
- ознайомлення з графічними й живописними техніками та збагачення досвіду творчих дій з різними матеріалами;
- стимулювання прагнення досягти образно-естетичної виразності малюнка.

У педагогічній технології організації та супроводження дитячого малювання окреслилися **два підходи**. Вони пов'язані зі змістом і формою малювання. Педагог може обрати шлях його розвитку як *предметного* (зображення предметів та об'єктів дійсності), *сюжетного* (передавання сюжетної лінії), *декоративного* (малювання орнаментів, елементів розпису для прикрашання предметів). У кожному разі **треба визначити домінують конкретного виду малювання**. Нею може стати виражальний засіб. У предметному малюванні – це форма й колір, у сюжетному – композиція й колір, у декоративному – декор (простий і складний). Компетентний у галузі образотворчості педагог може обрати й інший шлях розвитку особистості дитини засобами малювання.

Заняття з малювання можна розпочинати вже з **малюками віком 1–3 роки**. Вони сприймають художні заняття як вивчення чогось нового або як практичний досвід осягнення чогось незвичайного, цікавого. Малюючи, діти відчують себе незалежними, пізнають таємниці композиції, кольору, дослідницьку втіху, творче збудження. Педагог підтримує в малюків упевненість, що процес художнього заняття важливий саме таким, яким дитина його мислить; він *діє разом із* дітьми, надихає кожного на вільну творчість: "Розкажи про свій малюнок", "Чи подобається тобі малювати?", "Покажи, що ти вже встиг намалювати", "Бачу, ти використовуєш багато кольорів", "Який гарний вийшов візерунок!"

Малята почуваються дослідниками, завжди готовими до пригод та експериментів, коли відкривають для себе малювання, його можливості й результати. Малювання найбільше приваблює дитину тим, що вона без особливих зусиль може створити *малюнок великого розміру* (дітям взагалі подобається все велике). *Малята 2–3-х років швидше виконують малювальні дії, ніж створюють завершений малюнок. Їх захоплює сам процес, а не отриманий результат.* Вони залюбки малюють великими пензлями, пошарово накладають фарбу, змішують барви й досліджують, що може вийти з цього. **Завдання дорослих** – створити відповідні умови, пропонуючи дітям різноманітні фарби та матеріали, обладнання та приладдя, й тішитися їхнім захопленням художньою творчістю, *спрямовувати її на результат.* **Завдання педагога – навчити дитину:**

- відгукуватися на красу;
- встановлювати зв'язок між предметами довкілля;
- відтворювати реальний предмет, об'єкт, явище в художньому образі;
- користуватися різними художніми матеріалами: гуашшю, фломастером, крейдою, пензликом та фарбами;
- орієнтуватись на аркуші паперу; компонувати елементи малюнка;
- працювати з кольорами.

У нагоді можуть стати малювання пальчиками, прийом "одухотворення" іграшок тощо. "Малювання пальчиками" – класичний досвід дитячого малювання; відбиток долоні або стопи; малювання саморобними "пензликами" з пташиного пір'я, листя; губкою тощо. Зрештою, кожний винахід дасть дивовижні результати художньої творчості. Прийом "одухотворення" матеріалів, ігрові дії з ними допомагають дитині розуміти й засвоювати закони художньої творчості. Милування красою створює особливе емоційне тло кожного заняття з малювання.

У молодшому дошкільному віці дітям пропонують такі теми: "Пахощі квітів", "Упіймаємо сонечко", "Хмаринка", "Стежинка" та інші – тобто такі, де дитина зможе реалізувати свій сенсорний досвід. *Розвиток*

відчуттів і "моделювання" їх зображальними засобами – домінанта навчання малювання.

У середньому дошкільному віці ставлення до малювання стає адекватнішим. Дитина усвідомлює свої можливості щодо створення зображення й малює все, що бачить, що її вражає й захоплює. Тут **завдання педагога передбачають**:

- розвиток сенсорної сфери дитини;
- збагачення уявлень про красу та форми її існування;
- створення адекватного розвивального середовища, підбір стимулюючих матеріалів;
- заохочення дітей до малювання як способу самовираження та відображення картини світу;
- навчання дітей прикрашати малюнками приміщення, де вони перебувають.

Зацікавлюючи дітей малюванням, педагог отримує змогу розвивати їхнє образне мислення, творчу уяву, навчати споглядати красу й творчість, занурюватись у них. Дітям із середньої групи пропонують завдання, які відрізняються засобами вирішення образотворчих завдань – з натури, по пам'яті, за уявленням. *Малювання з натури* потребує наявності об'єкта (предмет, іграшка) безпосередньо на занятті з більш-менш точним відтворенням основних ознак (форма, колір, положення в просторі). *У малюванні з пам'яті* перед дітьми висувуються завдання, яке спрямоване на відтворення основних ознак (форма і колір), положення у просторі (анфас, профіль; положення стоячи, сидячи і лежачи), стану (статика, динаміка) конкретного об'єкту, який діти напередодні чи перед заняттям обстежували. Наприклад, малювання дерева, птаха тощо. *Малювання за уявленням* спрямоване на відтворення типових видових ознак (форма, колір, типові особливості поведінки, рухів) притаманних групі об'єктів (породи дерев, тварин, постаті дівчаток чи хлопчиків тощо).

Педагог і надалі збагачує уявлення дітей про художні матеріали та досвід роботи з ними – його підопічні малюють гуашшю, аквареллю, кольоровими олівцями, крейдою, вугіллям; дбає про цілісність світосприймання, розвиток категоріального світобачення й толерантності дитини. Вона дізнається про походження матеріалу, досліджує його зображально-виражальні можливості, навчається культурно працювати з ним. Починаючи малювати, дитина входить у світ нових взаємин – взаємин із зображувальними матеріалами. Вони для неї, малого художника, добрі друзі й помічники, з якими варто знати як поводитися.

Правила малювання олівцем:

- легенько натискати на папір, щоб не проводити товстих ліній (інакше малюнок буде грубим, а ліній не можна буде витерти);
- гумкою витирають в одному напрямку;
- штрихувати в одному напрямку;

- не слинити;
- для інтенсивності кольору – штрих повторно і в протилежному напрямі.

Правила малювання пензликом:

- тримати вище за металеву оправу;
- кисть руки не лежить на дошці, а злегка торкається мізинцем паперу;
- рівно покрити площину аквареллю можна за умови, що фарба стікатиме;
- доки фарба не висохла, вносити поправки пензлем не слід;
- тримати вертикально – коли потрібно проводити тонку лінію, похило – коли малювати всією шириною пензля.

У ДНЗ всі види образотворчої діяльності взаємопов'язані між собою, основою цього взаємозв'язку є *засоби виразності (предметне малювання, ліплення, аплікація – форма, ритм ліній, форм на площині і в об'ємі; декоративне малювання, ліплення, аплікація – колір на площині та в об'ємі, ритм, гармонія; сюжетне малювання, ліплення, аплікація – композиція на площині та в просторі)*. Форма – основний засіб виразності в предметному малюванні; це зовнішні межі предмета, які визначають його загальний вигляд. Одні предмети мають круглу форму, інші – овальну, трикутну, квадратну.

Навчання малювання у першій молодшій групі: зміст навчання предметного малювання; розвивальні й освітньо-виховні завдання; технічні навички; методи і прийоми навчання. Зміст навчання малювання дітей третього року життя: зміст завдань, що пропонується дітям повинен бути знайомий малюкам з життєвого досвіду і відповідати їх інтересам:

- створюють образи за показом, за бажанням;
- самостійне малювання олівцями, крейдою;
- малювання форм неточних обрисів (хмари, вогонь);
- вертикальні і горизонтальні лінії (трави, кущі, нитки, доріжки);
- мазки (вогники, краплі, сліди);
- окремі лінії (клубочок, кільця, кульки);
- домальовування малюнка дорослого.

Розвивальні й освітньо-виховні завдання навчання малювання:

- виховувати уміння спокійно сидіти, інтерес до малювання, позитивне ставлення;
- розвивати рухи рук, координацію рухів, ритмічність;
- розвивати відчуття величини, кольору (діти третього року життя розрізняють і називають кольори, розміри (великий, маленький));
- знаходити схожість малюнка з предметом і називати його.

Вихователь навчає дітей **за показом** відтворити елементарну форму, допускаючи нечіткість контуру. На заняттях з малювання він навчає дітей домальовувати окремі частини, яких не вистачає у даному їм зображенні ("мотузочок" для кульки, "паличку" для прапорця). Можуть малювати поверх олівцевого ескізу.

Вихователь навчає дітей орієнтуватися на аркуші паперу, пропонуючи їм наносити мазки на папір, повторюючи їх ритмічно кілька разів. Програма не вимагає робити візерунок, проте нанесення мазків створює елементарну орнаментальну композицію, радує дітей яскравістю кольору тощо.

Вихователь навчає розрізняти кольори (червоний, жовтий, зелений, синій); розміри (великий, маленький); ознайомлення з формою (куля, куб). Діти ненавмисно використовують кольори в процесі малювання. Одержуючи зображення в малюнку, діти часто за ознакою кольору дають йому якусь назву (трава, квітка, сонечко).

Вихователь вчить дітей уважно слухати пояснення дорослого, що подається на заняттях. Привчає чекати, прищеплює звичку працювати з іншими дітьми. Спочатку заняття проводять по підгрупах 4–5 чоловік упродовж 10 хв, потім – з 12–14 дітьми, збільшуючи поступово тривалість до 10–15 хв.

На початку року, коли діти починають оволодівати різними зображальними рухами, вихователь не повинен вимагати подібності в малюнках. Він має навчити розрізняти кольори, розміри, знайомити з формою. Щоб зацікавити дітей, вихователь у процесі гри, малює прості предмети, розглядає їх з дітьми, пропонує визначити, що намальовано, малюючи, пояснює свої рухи.

Технічні навички:

- навчання правильно тримати олівець, фломастер, пензлик; починати малювати краще пензликом (м'язи кисті швидко втомлюються малювати олівцем), потім олівцями і фломастерами; малювати лише на папері; можна кольоровою крейдою;
- малювання прямих ліній (вертикальних, горизонтальних): "доріжки", "стрічки", "нитки", "стовпчики" тощо;
- малювання заокруглених або зигзагоподібних ліній більш цілеспрямовано, орієнтуючись на аркуші паперу (кільця, кульки, клубочок);
- малювання фарбами: вчитися розводити з водою, промивати пензлик у воді, відтискати його, малювати пальчиком, губкою, долонькою, пензликом (крапки, плями, мазки: "сніг", "листопад", "сліди", "вогники").

Методи і прийоми навчання. На першому етапі залучення дітей до малювання зміст завдань включає ігрові ситуації: "нагодуй пташку", "запали вогники" тощо. Отримані на малюнку зображення є наслідком ігрових дій дитини. Пізніше дітям пропонують завдання, мета яких полягає у безпосередньому відтворенні нескладних ознак деталей – краплі дощу, пелюстки і

листя квітів, промені сонця, ниточки кульок, стрічки вінка, морські хвилі. Таким чином, запропонований у завданнях зміст хоч і передбачає оволодіння дітьми елементами графіки (крапка, штрих, мазок), але для них вони є нескладними предметами з максимальною узагальненими ознаками.

Щоб підвести дітей до зображення, вихователь застосовує різні прийоми навчання. Розвиваючи координацію рук дітей, навчаючи їх наносити певні лінії на папір, вихователь в образній, емоційній формі **може провести гру**: він робить рукою з олівцем однорідні ритмічні рухи, спочатку прості (дугоподібні, назад-вперед), далі складніші (обертання на одному місці-клубки), а діти повторюють ці рухи. При цьому він говорить: "Туди-сюди" або "Вгору-вниз" та ін., а пізніше називає рухи: "Дим іде" тощо. Така гра відповідає бажанню дитини, розвиває координовані рухи, сміливі і ритмічні рухи. Вони запам'ятовують і назви, які вихователь дає утвореним штрихам: "дим іде", "дощ крапає", "сніг падає", "вогник горить". Рухи і штрихи асоціюються у дітей з відомими їм явищами.

Організуючи з дітьми спостереження за явищами природи, вихователь може окремі явища запропонувати їм для малювання. Він дає папір кольорових тонів і яскраву фарбу. На мольберті показує, як пензликом можна намалювати, що "листочки летять". Діти можуть намалювати, пензлем, олівцями "крап-крап, іде дощик". Запропонувавши дітям намалювати олівцями або фарбами сонечко, вихователь може супроводити показ зображення словами (вірша).

Дітей не всіх відразу залучають до малювання, а тих хто виявив бажання, поступово залучаючи всіх. Тривалість заняття на I етапі – 5 хв, (поступово збільшується до 7–10). Для досягнення якості виконання завдання вихователь використовує в комплексі ігрові прийоми, метод обстеження, демонстрації способів виконання завдання (зображення), оцінку виконаного завдання.

На початку року, коли діти тільки починають освоювати різного характеру рухи, в їх малюнках марно шукати схожість з окремими предметами навколишньої дійсності, і лише поступово, коли діти починають довільно повторювати випадково утворене зображення, вихователь *може запитати, що намальовано, може пропонувати щось зобразити*. З дітьми 2,5 років можна проводити окремі заняття, які за своїм характером нагадують гру, наприклад, "Впізнай, що намальовано". Дітям даються для розглядання малюнки, і вони розповідають, що на них намальовано. Коли дітям важко, вихователь сам вказує на найбільш характерні малюнки, наприклад: "Намальовано високу, густу травички", "Повітряні кульки полетіли". Заняття можна проводити у вигляді *колективної роботи*, наприклад: аркуші кольорового паперу, на які діти наносять прості ритмічні мазки, вихователь може об'єднати в килимок.

Малювання в повітрі – зображення ліній і фігур у повітрі за допомогою рухів прямого вказівного пальця ведучої руки. Використання цього

прийому допомагає відчутти правильний напрямок руху та запам'ятати його на руховому рівні. Можна малювати пальцем на будь-якій поверхні (на склі, на столі). *Малювання разом* – спільні дії дорослого і дитини в процесі малювання. Домальовування деталей – процес завершення малюнка. Як основу для малюнка пропонують заготовку, на якій намальована лише частина малюнка, пропущені деталі, які дитина має домалювати. Сюжет картинки обіграє та коментує дорослий. *Самостійне малювання* – створення дитиною малюнка за заданим дорослим сюжетом або за власним бажанням з використанням засвоєних навичок.

Підготовка до малювання. Діти можуть брати посильну участь у роздачі матеріалу: покласти олівці, папір. Перед початком заняття потрібно підготувати робоче місце. На столі має бути лише найнеобхідніше. Аркуш паперу – чистий, або із заготовкою для малювання, або олівці, або фломастер, або пензлик.

Чим малювати? В одному випадку дитині раннього віку спочатку краще пропонувати фломастери – залишають яскравий слід, в іншому – пензлик не вимагає сильного натиску. Спочатку дати кожній дитині лише 1 олівець, або фломастер. Надалі, коли діти навчаться користуватися цими матеріалами (на папері, не бруднитися), можна пропонувати їм 2–3 кольори і більше, надаючи можливості вибрати колір, що сподобався. В іншому випадку – пензликом, бо дрібні м'язи кисті втомлюються.

Організація занять. При правильній організації занять усі діти охоче малюють, коли дитина не хоче малювати, не слід її змушувати. Заняття можна проводити індивідуально або з невеликою групою. На початку року звичайно доцільніше проводити заняття з малювання з невеликою групою в 4–5 чоловік. Заняття, на яких ставиться дидактичне завдання, організовувати по підгрупах в 12–14 чоловік. У ранньому віці педагогові краще сидіти з дітьми за одним столом, щоб мати змогу допомагати кожній дитині. Під час індивідуальних занять педагог не пропонує дитині заготовку для малюнка, а малює основні елементи малюнка в неї на очах. У ранньому і молодшому дошкільному віці заняття проходять у вигляді гри. Дорослий коментує процес малювання, використовує вірші, потішки, загадки.

Порядок роботи. На початкових етапах діти вчаться малювати вертикальні і горизонтальні лінії, потім кола різного розміру. Якщо на перших заняттях з'являються контурні (прозорі) малюнки, то потім можна пропонувати дітям зафарбовувати деталі малюнка потрібним кольором і намагатись не виходити за межі контуру.

Допомога. На початковому етапі навчання малюванню можливою є спільна діяльність дитини з дорослим. За умови достатнього розвитку навичок використовують малювання за показом (поетапне) та малювання за малюнком-зразком. Крім того, дорослий допомагає дітям розташовувати зображення на аркуші паперу за допомогою створення олівцевого начерку, або показуючи пальцем, де слід малювати.

Зберігання робіт. З перших кроків творчої діяльності треба виявляти увагу і повагу до робіт. На кожному малюнку потрібно написати дату його створення та ім'я автора. Зберігають роботи кожної дитини в окремих папках, що дозволяє спостерігати за динамікою процесу розвитку навичок малювання. Можна підшивати – вийде альбом.

Після заняття: організація виставки дитячих робіт, похвала за успіхи і досягнення, у II молодшій групі малюнки можна вивішувати на дошку тоді, коли в них можна підкреслити виразність та відзначити колективну працю дітей (гарно і акуратно намалювали прапорці, кульки до свята).

Навчання малювання у другій молодшій групі: зміст навчання предметного малювання; розвивальні й освітньо-виховні завдання; технічні навички; методи і прийоми навчання. Зміст навчання предметного малювання дітей четвертого року життя:

- малювання лініями різного характеру: стрічки, струмочки;
- малювання мазками і плямами: листопад, дощ, вогники;
- перетинання ліній: "картата хустка", "драбинка", "стілець", "тин" тощо;
- опанувавши техніку малювання прямих ліній, дитина може почати зображати прості предмети;
- малювання предметів круглих форм: бублики, м'ячі, намисто, сонечко, колобок тощо;
- малювання зображення з частин однакової форми і різної величини в одному предметному зображенні: неваляйка, курча, гусениця;
- малювання предметів прямокутної і трикутної форм: прапорець, шпаківня, книжка, косинка, кубики, хусточки;
- поєднання декількох частин різних форм у одному предметному зображенні: будинок, човник, гриб тощо;
- малювання за зразком, за задумом.

Розвивальні й освітньо-виховні завдання навчання малювання:

- виховання стійкого інтересу до малювання;
- розвиток руху рук – координації, плавності, ритмічності;
- розвиток спостережливості;
- розвиток відчуття кольору, форми, ритму;
- виховання вміння слухати вказівки, стежити за наочним показом, виконувати відповідні дії.

*Якщо в першій молодшій групі ставилось завдання – підвести до розуміння того, що малюнок може щось зображати, то у другій молодшій групі починається навчання прийомів зображення предмета, який би могли пізнавати діти і дорослі. Діти отримують уявлення про те, що є предмети різної форми, величини, забарвлення. У процесі сприймання предметів вихователь звертає увагу дітей на деякі, найбільш характерні обриси форм. Діти набувають знань про **плоскі** (круглі, квадратні, трикутні)*

та об'ємні форми (куля, куб); навчаються розрізняти і називати їх. На заняттях з малювання вихователь показує предмет цієї форми, активізуючи сприймання. У слові діти закріплюють назву даної форми. Діти малюють округлу форму внаслідок змикання лінії у малюванні. Освоюючи зображення, діти вже вміють передавати відмінності предметів за величиною (великі і маленькі ялинки, кульки, ягоди, квіточки). Складнішою є прямокутна форма (кубик, прапорці, кубики, книжка тощо). У другій молодшій групі підвищуються вимоги до схожості малюнка з предметом за формою.

Діти навчаються правильно називати і розрізняти кольори: червоний, синій, зелений, жовтий, коричневий. Вихователь формує у дітей правильне ставлення до вибору кольору при забарвленні окремих предметів (червоний прапорець, зелена ялинка). Засвоївши зображення предмета, діти намагаються його зафарбувати олівцем або фарбою (наносять мазки, цятки, плями, смужки).

Вихователь підтримує прагнення дітей до прикрашання малюнка, допомагаючи порадою, пропозицією. З цих робіт вихователь може зробити колективний фриз, сприяючи вихованню інтересу до робіт своїх і товаришів, уміння їх оцінювати.

Технічні навички дітей четвертого року життя:

- навчити правильно сидіти: прямо, не нахилиючись, не спираючись грудьми об край столу, поклавши обидві руки на стіл;
- правильний прийом малювання ліній: вертикальна пряма – рука з олівцем спирається на стіл ребром долоні, рухається збоку від лінії, що проводиться зверху вниз; олівець перпендикулярно до лінії і похило щодо паперу;
- під час малювання горизонтальних ліній рука з олівцем знаходиться внизу аркуша, перпендикулярно до лінії, яку проводить, і рухається в напрямі цієї лінії (зліва направо), при цьому видно весь простір руху;
- аркуш паперу має лежати не біля краю стола, а вище, щоб не звисала рука;
- добиватися суцільного, безперервного руху руки; під час малювання з зупинками виходить невпевнена лінія;
- з метою вправляння в русі корисно виконувати його в повітрі рукою з олівцем, пензлем або пальчиком на аркуші. Цей прийом можна використати, щоб перевірити, як діти запам'ятали показаний їм раніше спосіб дії (вихователь пропонує показати дітям, як вони будуть малювати в повітрі...);
- знайомство з технічними прийомами малювання – прийом штрихування олівцем (рівномірне нанесення паралельних ліній, починаючи з лівої частини площини); гуашшю – прийом заливки (рівномірне покриття фарбою).

Методи і прийоми навчання малювання у другій молодшій групі. З перших етапів оволодіння образотворчою діяльністю діти використовують

ритм повторів (однорідних елементів зображення) і ритм чергувань – послідовні зміни елементів різних за формою, величиною або кольором. Якщо на попередньому етапі навчання ритмічні структури складали крапки, мазки, штрихи, лінії, то на цьому етапі використовуються найпростіші форми. Навчання починається з малювання найпростіших ліній (прямих, перетинати їх), замикає далі в округлі, прямокутні форми, трикутні.

В дитини не зовсім розвинений процес пам'яті – запам'ятовує мимохіть, граючись. Колір, форму, величину та інші якості предметів малюк сприймає безпосередньо, оперуючи предметами. За допомогою вихователя дитина може аналізувати предмети, що її оточують, виділяти їх складові частини. Найбільшого успіху в розвитку сприймання дітей вихователь досягає тоді, коли розвиває свідоме сприймання. Так, він поєднує розповідь про предмет з безпосереднім ознайомленням. Дитина краще розуміє пояснення, якщо воно унаочнюється.

Перш ніж почати малювати будь-яке зображення, необхідно ознайомити з предметом, об'єктом (предмет, іграшка, пізніше зразок вихователя, ілюстрація). Вихователь заздалегідь проводить з дітьми потрібні спостереження, розглядає предмети округлі, прямокутні. Варто надати малюкам можливість дійовим способом ознайомитись з формою: *обвести форму рукою, пограти з прапорцями, м'ячем, кулею, відчутти їх обрис. Дійове обстеження предмета, в якому беруть участь багато аналізаторів (око, рука, нюх), створює у дитини багате уявлення про предмет.* Предмет для розглядання (перед малюванням) має бути великим, щоб дитина відчула всі деталі форми.

Бажано, щоб діти при розгляді форми предмета виявили велику активність. Вихователь пропонує кільком дітям обстежити предмет, а потім його зобразити. *Вихователь має проаналізувати* предмет зображення за *формою, кольором, величиною частин (більший, менший, найменший, однаковий), кількістю частин*, що входять до складу предмета. Залежно від завдання діти можуть колір використовувати самостійно.

Крім попереднього ознайомлення з формою, вихователь на мольберті відтворює дії олівцем, фарбою, показуючи, як треба малювати дану форму. Демонстрація раціональних засобів виконання завдання здійснюється на аркуші паперу, зручного для сприймання всіма дітьми розміру. Вихователь має знаходитися з правого боку від аркуша. Показ засобів виконання завдання супроводжує лаконічним поясненням чи інструктуванням. Дії вихователя впевнені, чіткі, зрозумілі. Важливо, активізуючи дітей, пропонувати їм самим підходити до дошки і показувати, як треба малювати. У деяких випадках можна після розглядання, аналізу предмета запропонувати зразу комусь показати на мольберті, як намалювати. Прояв дитячої самостійності сприятиме вихованню допитливості, інтересу до малювання та його наслідків.

На заняттях з малювання провідне місце займає періодичний показ прийомів зображення при освоєнні нової форми. При подальших зображеннях – дитині пропонують (яка добре опанувала навичкою) продемонструвати, як потрібно малювати той чи інший предмет (кульку, драбинку, візок), та словесно пригадують послідовність малювання, без показу способу малювання.

У даній групі з метою вправлення в тому чи іншому русі корисно запропонувати кілька разів виконати його в повітрі рукою з олівцем тощо, або пальчиком на столі. Ознайомити з форматворчим рухом, що буде необхідний під час малювання, щоб рука дитини відчула рух руки за формою, даний рух діти неодноразово закріплюють, виконуючи групою та індивідуально за пропозицією дорослого. Виконання пальчикових вправ, які готують дитячу руку до діяльності, викликають емоційне задоволення.

В ході процесу малювання (в основній частині заняття), вихователь використовує вказівки (вказують на характер неточності), використання умовних позначок, спрямованих на координування дій сприймання і відносно самостійного виправлення припущеної неточності – крапка, пунктирна лінія тощо. Дорослий стежить за тим, як діти сидять, тримають пензлі, допомагає індивідуально кожній дитині, стежить за правильністю рухових навичок, охайністю в роботі; збирає дитячі роботи, аналізує (якість відтворення форми, використання кольору, дає поради щодо покращення виконання аналогічних робіт), підкреслює старанність. Діти самі не можуть помітити недоліки, їх цікавлять власні малюнки.

У заключній частині дається загальна оцінка виконаному завданню, визначаються досягнення – якість відтворення форми, використання кольору, дає поради щодо покращення виконання аналогічних робіт. Орієнтовна тривалість заняття – 15 хв: вступна частина – 3–4 хв, основна 9–10 хв, заключна – 2–3 хв.

Навчання малювання у середній групі: зміст навчання предметного малювання; розвивальні й освітньо-виховні завдання; технічні навички; методи і прийоми навчання. Зміст образотворчих завдань за складністю можна розділити на чотири групи: *перша група завдань* – завдання цієї групи об'єднують предмети, форма яких у своїй основі містить обрис геометричних фігур (круглих, прямокутних, трикутних); *друга група завдань* – завдання поєднують у собі об'єкти, форма яких нагадує раніше засвоєні фігури, але з індивідуальною різницею (овочі, фрукти, квіти); *третья група завдань* – становлять об'єкти, конструкція яких складається з декількох деталей (архітектурні споруди, види транспорту, комахи, риби, птахи, тварини, людина). Однією з переваг цих об'єктів є те, що деталі, із яких вони складаються, чітко виділені, а форма узагальнена і не становить складності; *четверта група завдань* – предмети обрисом, яким притаманна аморфність (предмети, що не мають чітких обрисів: хмари,

кущі, крони дерев тощо). *Зміст навчання предметного малювання дітей п'ятого року життя:*

- малювання овальних форм з називанням;
- зображення предметів, в основі яких лежать геометричні еталони з незначними відхиленнями (заокруглення, загострення, завуження тощо) від них (ваза, чашка, вантажівка тощо);
- виділяти суттєві ознаки предмета: форма, будова, колір, пропорції, деталі;
- малювання предметів, які мають нескладні життєві обриси (фрукти, овочі, квіти, ягоди, гілки з листям, дерева);
- малювання образів птахів, тварин, людини в народній, керамічній, пластиковій, м'якій іграшках (пташка, свинка, курча, рибка, ведмедик, зайчик, кіт, коник, лялька, дівчинка, снігуронька).

Завдання навчання малювання дітей п'ятого року життя:

- зміцнювати інтерес до малювання;
- розвивати спостережливість, увагу, відчуття кольору, ритму, форми тощо;
- розвивати самостійність у виконанні завдань;
- навчати передавати на малюнку прості за формою предмети, виділяти в них основні частини;
- малювання по пам'яті, з натури, уяви;
- навчити розрізняти, називати, застосовувати кольори: червоний, оранжевий, фіолетовий, сірий, синій, голубий, жовтий, зелений, білий, чорний;
- навчити дітей зафарбовувати предмет.

Технічні навички дітей п'ятого року життя. У середній групі підвищуються вимоги і до технічних навичок: діти повинні засвоїти способи зафарбовування малюнка олівцем і пензлем. Штрихи треба накладати в одному напрямі в межах контуру (зверху – вниз, зліва – направо або по косій). Рух олівця при зафарбовуванні невідривний: туди – назад, а пензель може рухатися лише в один бік, по ворсу. Діти мають засвоїти прийоми зафарбовування зображення: "робота по сухому" і "залівка".

Методи і прийоми навчання малювання у середній групі. Визначити форму предмета, намалювати його допомагають дітям знання еталонів геометричних форм, як-от: **коло** (сонце), **овал** (яйце), **квадрат** (хустка), **трикутник** (косинка), **куля** (м'яч), **куб** (кубик). Діти точніше відтворюватимуть форму предмета на папері, коли знатимуть різницю між овалом і кругом (наприклад: овал – тулуб птаха, слива; круг – вишня, кулька), квадратом і прямокутником (квадрат – хустка, носовик; прямокутник – вікно, книжка тощо).

Розвиток зорового сприймання дещо випереджає розвиток спеціальної вправності руки, тому дитина потребує наочного показу способів зображення, в процесі якого у дитини формується уявлення про графічні

(пластичні) умовні образи. Повторюючи ці способи по пам'яті чи за вихователем (його показом), дитина тренує руку й окомір, в результаті чого розвивається формотворчий рух. У середній групі показ вихователем послідовності дій і способів створення предмету чи образу використовується з метою познайомити дітей з багатоманітністю способів зображення, озброїти різними зображувальними засобами в різних видах діяльності.

Зображення предмета створюється частинами, спочатку передаються найбільші частини, далі менші і деталі. Такий порядок пропонує вихователь. У розміщенні частин дітям допомагає симетрія, яка є в будові багатьох предметів: у людини – дві руки, у рослини гілки і листя відходять праворуч і ліворуч від стовбура. Коли діти розглядають предмет, вони помічають і називають його колір, а далі зображають його, при цьому вони самі повинні знайти олівець або аркуш паперу потрібного кольору. Колір передається узагальнено, без відтінків.

З дітьми попередньо проводять підготовчу роботу і ознайомлюють їх з предметом, іграшкою, організовують спостереження. В середній групі треба йти від спостереження предмета до засвоєння способу його зображення і, насамперед, до передачі його форми. Щоб діти краще засвоїли форму предмета, треба дати можливість погратися ним, обвести контур пальцем. Тоді разом із зоровим сприйняттям діятимуть і дотикові відчуття. Важливе значення мають також рух руки вихователя і пояснення.

Якщо діти не можуть розглянути предмет у природі, вони вивчають форму предмета за іграшками. Щоб діти краще засвоїли форму предмета, не варто обмежуватися одноразовим вивченням її. Можна розглядати малюнки у книжках, дрібну скульптуру. В окремих випадках для наочного пояснення способу зображення пропонується дидактичний зразок – зображення, в якому виразно виступають ті риси, на які треба в даному разі звернути увагу дітей, і прибрано все, що змогло б їх відвернути від головного. У багатьох випадках зразок-малюнок можна не розфарбовувати, а виконати нейтральним кольором, хоч він має бути грамотним і правдивим. Кольори діти придумуватимуть самі. Дітям не слід копіювати його, повторювати всі прийоми, якими зразок створено. На зразку проводиться пояснення, діти називають частини, визначають їх відносну величину, розміщення.

Також діти свідомо засвоюють форму предмета, його характерні риси під час дидактичних ігор, наприклад, "Овочевий магазин", "Знайди круглу і овальну форми", "Хто швидше знайде таке кільце?"

Методи навчання зображення різноманітні, і щоб їх застосувати, слід урахувати конкретне завдання. Для середньої групи основне завдання – розпочати розвивати здатність самостійно знаходити способи зображення предметів у малюванні, використовуючи знання та уміння, яких діти набувають. Неправильно було б думати, що дітей цього віку слід навчати тільки на основі наслідування показаних їм прийомів і способів. До повного показу

зображення вихователь вдається найчастіше тоді, коли подає новий матеріал.

Початкове засвоєння кожної технічної навички потребує наочного показу способу дій. Показ супроводжується поясненням, після показу вихователем можна запропонувати показ комусь із дітей. При частковому показі вихователь посилається на попередні знання дітей, навчає як слід малювати окремі частини предмета. Коли предмет добре обстежено, немає потреби показувати спосіб зображення (обмежує активність сприймання і мислення дітей, перешкоджає самостійно шукати вираження образу). Рухи руками, які включені в обстеження предмета чи зразка, мають бути зв'язною ланкою між сприйманням і зображенням. Якщо показ вводиться, то для того, щоб нагадати про рух, про окремі дії, а не для зображення предмета.

На початку заняття вихователь розповідає про те, що і як малюватимуть, чітко, зрозуміло аналізує предмет сам або разом з дітьми, запитаннями допомагає дітям проаналізувати предмет, показує послідовність виконання малюнка, пояснюючи свої дії. Широко застосовуються ігрові прийоми (намалювати, щоб щось прикрасити; пригостити тощо).

Тривалість заняття – 20 хв. Вступна частина заняття – спрямованість діяльності на збагачення уявлень про предмети, події, явища; педагог викликає інтерес до змісту, разом з дітьми формує ставлення до нього з моральної і естетичної позиції. Вихователь має орієнтуватися в ступені готовності дітей до виконання завдання і в залежності здійснювати повний або частковий покази. Показ способів і засобів виконання завдання починається з уточнення положення формату – вертикальний чи горизонтальний. Якщо дітям відомі принципи вибору формату – можна запропонувати проблемну ситуацію, коли діти з двох можливих варіантів – виберуть оптимальний. Ознайомлення дітей з подальшою послідовністю створення зображення полягає в тому, що уточнюється вихідна деталь, з якої розпочинається процес відтворення об'єкта. Вихідна деталь може бути частиною об'єкта, яка займає найбільше місце в його загальних розмірах, тобто зображення починає виконуватись із наймасивніших частин (крона дерева, стіна будинку, корпус літака). Під час показу виконання завдання особливу увагу звертають на форму – правильність її відтворення. Діапазон уявлень про колір поширюється в межах усіх кольорів спектра. Дітей знайомлять з ахроматичними кольорами – чорний, білий, сірий.

Розгляд і оцінка дитячих робіт є ефективним прийомом у формуванні у них інтересу і оціночного ставлення до діяльності і її результатів. Розгляд малюнків супроводжується бесідою, запитаннями вихователя, складанням розповідей по змісту вихователем і дітьми.

Навчання дітей малювання у старшій групі: зміст навчання предметного малювання; розвивальні й освітньо-виховні завдання; технічні навички; методи і прийоми навчання

Зміст навчання малювання дітей шостого року життя:

- малювання аквареллю, простим олівцем, іншими матеріалами, використання гумки;
- передача нескладних рухів при зображенні об'єктів в зручних для дітей положеннях;
- малювання складніших об'єктів рослинного світу, тварин, транспорту, архітектурних споруд, образу людини;
- зображення предметів з натури, з характерною передачею форми, кольору, відтінків;
- перехід у зображенні від конструктивного способу до зображення суцільною контурною лінією (або комбінований спосіб: частина – контурною лінією, а частина конструктивним способом).

Завдання навчання малювання дітей шостого року життя:

- розвивати спостережливість, виховувати естетичне сприймання, уяву, зосередженість, ініціативність, самостійність;
- заохочувати прагнення до реалістичного відтворення об'єктів (але для рішення такого завдання потрібний перехідний період, у якому для сприймання і відтворення пропонуються предмети спрощеної форми);
- вчити характеризувати предмет, виділяючи найістотніші ознаки;
- учить дітей передавати відносну величину предметів, їх основну форму та форму частин;
- малювання за задумом, з натури, з уяви, по пам'яті, уявою;
- розвивати художній смак дітей, вміння добирати кольори, колір відповідно до фону;
- учить дітей розрізняти, називати та застосовувати кольори, відтінки, нейтральні кольори (червоний, жовтий, зелений, синій, оранжевий, фіолетовий, чорний, білий, блакитний, рожевий, темно-зелений, світло-зелений, сірий, сіро-блакитний);
- правильно зафарбовувати площину олівцями і фарбою;
- заохочувати прагнення до реалістичного відтворення образів.

Технічні навички дітей шостого року життя. У старшій групі підвищуються вимоги і до технічних навичок: у малюванні діти вчать проводити прямі лінії різної ширини; зберігають рівномірність руху за розмахом, натиском, і напрямом штрихів при зафарбовуванні частин малюнка; доволіно змінюють силу натиску на олівець, для зміни інтенсивності кольору; додають білила для отримання відтінків; розрізняють теплі та холодні кольори; вчать використовувати при зафарбовуванні технічний прийом "робота по вологому" (фрукти, овочі, крона дерев).

Уперше діти ознайомлюються з формою трапеції, визначаючи її як трикутник, у якого відрізано один кут, після чого стало не три, а чотири кути. Вони дізнаються, що форми можуть бути різними не тільки за величиною, а

й за шириною і довжиною. У дітей формується уявлення про те, що предмети бувають: високі, низькі, товсті, тонкі, вузькі, широкі.

Діти дізнаються, що предмети (об'єкти) можуть бути в різному положенні – стояти, лежати, сидіти тощо. Діти навчаються називати розміщення частин – зліва, справа, угорі, внизу, з боків, у середині тощо. Діти отримують уявлення про те, що положення частин предмету змінюється при русі, передають в малюнку найпростіші форми руху. Уточнюються знання: про всі кольори спектра в їх послідовності, знання про яскраві і світлі кольори; про те, що забарвлення деяких предметів і явищ природи змінюється (різноманітність кольорів підкреслює ознаку предмета, час доби, пору року).

Методи і прийоми навчання малюванню дітей шостого року життя. При обстеженні предмета (об'єкта) звертається увага на особливості обрису загальної форми та її деталей, характер приєднаних деталей (спочатку увага на лінії тулуба, потім інші деталі). Демонстрація способів і засобів зображення може здійснюватися на дошці. На папері, якщо треба ознайомити дітей з новим прийомом роботи, фарбами. Як і в попередній групі, дорослий з дітьми визначають положення формату, уточнюють місце, де буде зображена вихідна (масивна) деталь, виконують малювання у послідовності, пояснюючи дії. Старші діти – складніша попередня робота у підготовці до малювання. Якщо об'єкт для малювання складний, робота виконується у 2 етапи: спочатку малюється начерк, а потім і уточнення фарбою.

Прогулянки, екскурсії, спостереження за рослинами, тваринами (в лісі, садку, парку), догляд за рослинами і тваринами впливають на розвиток дитячої спостережливості. Після спостережень поза дитячим садком часто постає потреба знайти малюнок чи іграшку із зображенням баченого предмета і вивісити чи виставити на деякий час, щоб діти закріпили набуті враження. На занятті вихователь використовує малюнок, ставить дітям запитання про властивості предмета, які треба буде передати, встановлює послідовність зображення, можна запитати в дітей, що і за чим вони зображуватимуть.

Чи варто використовувати зразок малюнка на занятті? Іноді варто, коли малюнок часто-густо не показує предмета в такому положенні, щоб дітям можна було б знайти спосіб зображення. Зразок має задовольняти естетичні вимоги.

Навчання дітей аналізувати предмет під час сприймання посідає перше місце. Відповідно до того, що предмет діти зображуватимуть з одного боку, так його треба і розглядати. Пам'ять не може утримати всіх деталей, тому треба продумано вибирати те, що є найбільш суттєвим у предметі. У середній групі при обстеженні предмета основна увага зверталася на форму і кольори, в старшій вивчення ґрунтовніше – вивчаються форма, колір, співвідношення частин, схожі і відмінні ознаки предметів, відмінність за висотою, шириною, товщиною.

Як і в попередніх групах, застосовується показ способу дії, звертаючи увагу на характер руху (плавний, швидкий, з розмахом тощо). Щодо технічних навичок, не всі варто показувати дітям, про особливості яких вони можуть здогадатися самі (малювання тонких і широких ліній, інтенсивного і слабшого кольору). Великого значення набувають пояснення, порівняння, міркування, вказівка (словесні методи навчання). Щодо кольору в малюванні – використовують білила для малювання. Малюють "по вологому", ознайомлюються з теплими і холодними кольорами.

Робочий словник

Малювання – вид образотворчої діяльності в ДНЗ поряд із аплікацією, ліпленням і конструюванням; продуктивна діяльність дітей дошкільного віку, де вони на малюнку за допомогою зображальних матеріалів відображають власні знання та ставлення до навколишнього світу.

Дитяче малювання – складна синтетична діяльність, у якій виявляється особистість дитини і яка водночас істотно впливає на формування цієї особистості (за В. Мухіною).

Предметне малювання – вид дитячого малювання, яке передбачає зображення предметів та об'єктів навколишнього світу за допомогою форми й кольору (виражальні засоби).

Малювання з пам'яті – вид діяльності дітей, що передбачає відтворення основних ознак (форма і колір), положення у просторі (анфас, профіль; положення стоячи, сидячи і лежачи), стану (статика, динаміка) конкретного об'єкту, який діти напередодні чи перед заняттям обстежували.

Малювання з натури – вид діяльності дітей, яка потребує наявності об'єкта (предмет, іграшка) безпосередньо на занятті і спрямована на більш-менш точне відтворення основних ознак (форма, колір, положення в просторі) об'єкта.

Малювання з уяви – вид діяльності дітей, яка спрямована на відтворення типових видових ознак (форма, колір, типові особливості поведінки, рухи) притаманних групі об'єктів (породи дерев, тварин, постаті дівчаток чи хлопчиків тощо).

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність дитячого малювання?
2. Дайте визначення предметному малюванню. Що стало підставою для виокремлення цього виду малювання?
3. Які види предметного малювання виділяють на основі поставлених педагогом образотворчих завдань? Дайте їм визначення.
4. Сформулюйте правила: малювання олівцями; малювання пензликом.

5. Що є змістом навчання предметного малювання у першій молодшій групі?

6. Розкрийте розвивальні й освітньо-виховні завдання навчання предметного малювання у першій молодшій групі.

7. Які технічні навички необхідно сформувати у дітей першої молодшої групи? Які методи і прийоми навчання доцільно використовувати?

8. Що є змістом навчання предметного малювання у другій молодшій групі?

9. Розкрийте розвивальні й освітньо-виховні завдання навчання предметного малювання у другій молодшій групі.

10. Які технічні навички необхідно сформувати у дітей другої молодшої групи? Які методи і прийоми навчання доцільно використовувати?

11. Що є змістом навчання предметного малювання у середній групі?

12. Які технічні навички необхідно сформувати у дітей середньої групи? Які методи і прийоми навчання доцільно використовувати?

13. Що є змістом навчання предметного малювання у старшій групі?

14. Розкрийте розвивальні й освітньо-виховні завдання навчання предметного малювання у старшій групі.

15. Які технічні навички необхідно сформувати у дітей старшої групи? Які методи і прийоми навчання доцільно використовувати?

3.3.2. Навчання дітей дошкільного віку сюжетно-тематичного малювання

Особливості сюжетного малювання, його види. У дитячих малюнках виражається зв'язний зміст, передаються події життя, картини природи, епізоди із знайомих книжок. У такий малюнок входять зображення окремих предметів, але вони певним чином поєднуються між собою. Коли малюнок складається більш ніж з одного образу, об'єкта, які пов'язані між собою змістом, – це *сюжет*. Основним для такого малювання є дотримання правил і прийомів розміщення декількох зображень на аркуші паперу.

Особливість сюжетного малювання полягає в тому, що воно базується на досвіді, набутому дітьми в процесі зображення об'єктів, які передбачається використати в значенні смислових центрів композиції. Смісловий центр – головний об'єкт.

Вимоги сюжетного малюнка: показати взаємовідношення, взаємозв'язок між собою; визначення місця дії; визначення часу дії; визначення головного і другорядного у змісті. Розрізняють такі *види сюжетного малювання*: пейзажне, ілюстративне (до віршів, казок, оповідань), на тему з

навколишнього життя (про свята, працю, життя та побут). Перш ніж навчати створення сюжетів, основні структурні елементи мають бути промальовані раніше.

Завдання і зміст навчання дітей сюжетного малювання в різних вікових групах. Знання, уміння і навички, потрібні для зображення зв'язного змісту. Вміння виділяти головне пов'язане з розвитком сприймання і мислення дитини, у молодшого дошкільника вони є поверховими. Перш за все, дитина сприймає те, що безпосередньо доступне зору і слуху, тому в молодшій групі деякі теми звучать як сюжетні, але в таких малюнках діти здебільшого домальовують малюнок виконаний дорослим.

Завдання і зміст навчання сюжетно-тематичного малювання в молодшій групі. Доповнення предметного малюнка, виконаного вихователем дрібними другорядними зображеннями: пензлем, олівцем, пальцями, змістового наповнення (на ялинку падають сніжинки; сонечко світить, травичка росте); зображення сезонних явищ (дощик; з яблуньки падають листочки; на дерева, на лужок тихо падає сніжок); прості пейзажі (кульбабки квітнуть в траві, квітуча клумба).

Завдання і зміст навчання сюжетно-тематичного малювання в середній групі. Малювання сюжетів запропонованих вихователем. Перехід від зображення кількох предметів, об'єднаних просторовим зв'язком до зображення групи взаємодіючих предметів. Розташування сюжету на одній лінії внизу аркуша паперу або по середині. Необхідно ознайомити дітей з правилами і прийомами виділення головного об'єкта:

- розміщення в центрі (навички попереднього віку);
- нове – це виділення головного об'єкта (відповідного параметру)

фоном, створеного з другорядних об'єктів, пов'язаних з головним ("Рибки в річці", "Планета (ракета) у космосі"; сніговик і сніжинки, вітрильник і хвилі, будинок і дерева, дівчинка і квіти на галявині тощо). Другорядні елементи композиції розміщуються за правилами ритмічної побудови – ритм повторів або чергувань. Вибір положення формату обумовлюється необхідністю відтворення простору, в якому відбувається дія, або акцентування уваги на особливості форми головного об'єкта;

- симетричне розміщення другорядних об'єктів по відношенню до головного (приклад: "Снігуронька на святі у звірят").

Завдання і зміст навчання сюжетно-тематичного малювання в старшій групі. Навчання самостійного вибору сюжету в межах певної теми. Об'єднання в сюжеті більшої кількості предметів, більш точна передача їх за величиною, взаємодії, динаміки, положень. Ускладнення розташування: розподіл простору аркуша на два плани: небо і землю, простір води і неба, розширення одного із планів залежно від місця головного в сюжеті та кількості об'єктів зображення. Для дітей старшого дошкільного віку в малюнку характерне виділення місця, часу, дії. Ознайомлення з новими засобами виділення головного:

- кольором, контрастним по відношенню до другорядних об'єктів, до фону ("Ялинка в зимовому лісі", "Найкращий метелик на лузі");
- наступний виразний засіб – виділення головного об'єкта масштабом, розміром ("Найбільша рибка в акваріумі").

Крім того, дітей необхідно навчати передавати в малюнку враження руху. Для цього використовують такі способи:

- за рахунок асиметричної побудови малюнка: при такому малюванні треба композиційно урівноважити малюнок – зміщення в одну із сторін аркуша паперу об'єкта, що рухається, а з протилежного боку аркуша паперу – об'єкт по змісту, щоб була цільність (не було пустоти) – так і назвати: "Їжак біжить, щоб заховатися під кущ";
- діагональна побудова малюнка – малювати об'єкт, що рухається по діагоналі, виділяючи напрямки руху (вгору, вниз);
- ритмом – ритм повторів, чергувань, рівномірне розміщення об'єктів на площині (летять, мерехтять повітряні кульки).

Діти старшого дошкільного віку мають оволодіти прийомами та правилами композиції, що виявляється у відтворенні багатоплановості. Правила і прийоми організації простору:

- розміщення по всьому аркушу (розміщення в ряд, на одній лінії – фризово – недоцільно);
- виділення планів: переднього, середнього і дальнього за допомогою кольору та контурів зображень (поділ площини на дві, якщо зображення на передньому плані, то лінія горизонту піднімається, на дальньому плані, головне – опускається), середнього (зображення десь вдалині лісу – нечітко); ближній план розміщують у нижній частині аркуша, другий – у середній, а дальній – у верхній.

Як і раніше, у малюванні діти використовують два вимірювання – за шириною і висотою. Прийоми, які пропонуються, дають можливість використовувати третій вимір – глибина. Сутність прийомів, які пропонуються, полягає в тому, що об'єкти, які розташовані попереду, перекривають своєю масою частину форми об'єктів, розміщених позаду; можна використовувати елементи лінійної перспективи (наприклад, алея, яка веде до центрального входу в будівлю; дорога або річка, які зникають в далечині). При цьому дітям не повідомляють про інші елементи перспективи – лінію горизонту, зору, точку сходу (В. Котляр, 2006).

Знання, уміння і навички, потрібні для зображення зв'язного змісту. Розміщення в просторі. У малюнку зображення розміщуються на аркуші паперу так, щоб тому, хто дивиться, було зрозуміло, яка це подія чи картина природи. На плоскому аркуші паперу необхідно відшукати місце для персонажів і предметів, що включаються в якусь одну подію.

Визначити сталі просторові відношення: низ, верх, правий, лівий бік малюнка. Найпростішим для дітей розміщенням зображень є розміщення у ряд на лінії, проведеній унизу аркуша паперу; предмети знаходяться на пе-

редньому плані без глибини. Пізніше проводять лінію, що відокремлює межу землі, на аркуші паперу вище і малюють предмети не тільки переднього плану, а і середнього та дальнього. Така форма зображення підводить дітей до передачі глибини в малюнку.

Відносна величина і положення предметів. Важливим у сюжеті є правильно передати величину предмета та його положення. Передавати відносну величину предметів і зображати їх у різних положеннях – важливі завдання сюжетного малюнка. Ці завдання діти дошкільного віку розв'язують обмежено. Це надає малюнкам певної умовності, яка не суперечить правдивості зображення, а лише обмежує її. Зображення предметів розміщуються або ближче одне до одного, або віддалено залежно від змісту малюнка. Діти старшого віку спроможні передати в малюнку зміну положення фігури людини чи тварини під час руху.

Організація і методика проведення занять з сюжетного малювання. Чільне місце займає підготовка до сюжетного малювання: це проведення спостережень у навколишньому житті, читання літературних творів, перегляд ілюстрацій, діафільмів, лялькових театрів (для старших). У молодшому віці в ході заняття дітям пропонують потішки, обігравання на фланелеграфі, прості дидактичні ігри, пісеньки. Діти п'ятого року життя можуть зображувати не тільки окремі предмети, але і нескладні сюжети.

Найпростіший прийом створення сюжетної картини – повторення на одному аркуші декількох однорідних предметів (об'єктів): "снігопад", "листопад", "квітуча поляна". Сюжет для малювання варто пропонувати, ґрунтуючись на враженнях: що побачили, що їм читали, розповідали, які мультфільми дивилися. *Можна пропонувати малювати* те, що самі захочуть (за задумом). *Необхідно звернути увагу дітей* на розташування зображення внизу аркуша (**смужка землі, трава, сніг, вода**) і по всій поверхні (**лісова галявина, море, засніжене поле**). Діти не можуть передати точно співвідношення зображень за величиною, але намалювати якісь предмети великими, а якісь маленькими їм під силу. Тому варто звертати їхню увагу на величину навколишніх об'єктів: що більше, що менше, що вище, що нижче.

У старшій групі значно ускладнюються завдання сюжетного малювання. Діти можуть не лише розташовувати на аркуші кілька предметів, об'єднаних загальним змістом, але й передати відмінності цих предметів за величиною. Це вміння виникає не саме по собі, а в результаті цілеспрямованої педагогічної роботи, що включає спостереження в навколишньому житті, обстеження предметів, їхнє порівняння за формою, величиною, розташуванням у просторі. Кожному заняттю мають передувати спостереження, які нагадують дітям, як виглядають предмети й об'єкти. *Якщо у дітей відсутні виразні уявлення* або необхідні для зображення задуманого навички і уміння, то важко розраховувати на успіх заняття й радісне ставлення до пропозиції намалювати сюжет.

Звичайно, доцільно підібрати ілюстрації, іграшкових персонажів, що фігурують у сюжеті, щоб за потреби дитини уточнити уявлення,

запропонувати розглянути, як виглядає котик, мишка... Варто звернути увагу дітей на обмірковування композиції малюнка: що діти домалюють, де буде намальовано той чи інший персонаж, що він робитиме, хто більший за розміром, а хто менший.

Методи і прийоми, які застосовують при зображенні сюжету. Вказівки до формування задуму. Коли дорослий пропонує дітям виразити зміст події, показати сюжет літературного твору, вихователь насамперед керує формуванням задуму. Він запитує дітей, *що вони планують намалювати*, далі уточнює з ними, *де і як вони намалюють задумане*. При цьому увага дітей зосереджується на основному і доступному для виконання. Добираючи основний зміст і уточнюючи, що, як і де треба буде намалювати, вихователь дає можливість виразити цей зміст кожному по-своєму.

Якщо виникнуть труднощі у виконанні окремих зображень, то досить дати дітям **наочний** матеріал (репродукції картин, дидактичні зразки) для уточнення уявлення про зовнішній вигляд предмета, і вони самостійно зобразять його. Також потрібно враховувати вікові можливості дітей. У деяких випадках може бути потрібний показ способу малювання тієї чи іншої частини предмета або їх розміщення, але краще провести заняття з вправляння в такому зображенні.

Пояснення до розміщення в просторі. Розмова з дітьми про те, що буде зображено, підводить їх до різних форм просторового розміщення зображень у малюнку. В одних випадках пропонується зобразити на смузі, в інших – по всьому аркушу. Давати зразок такого розміщення зайве, досить пояснити і запропонувати намалювати лінію внизу аркуша або показати рукою, як розміщати по всьому аркушу зображення.

Вказівки до передачі руху. Коли вдається навчити зображувати предмет в одному положенні, стає можливим показати їм, як змінюється це положення при русі і як його намалювати. Використовуються: спостереження рухів у житті, спеціальні спостереження на занятті з малювання тварин у русі або дітей, які змінюють положення тіла, розглядання іграшок з рухомими частинами. Коли зображується людина, дітям самим пропонується зробити потрібний рух і помітити, як змінилося положення їх рук, ніг тощо. Передача рухів у найпростішій формі стає доступною дітям після 4 років. Помітити характерність рухів допомагає розглядання ілюстрацій, малюнків.

Використання образів художньої літератури. Образи літературних творів розвивають дитячу фантазію. Переживання подій і пригод, яскраво описаних у книзі, сприяє виникненню задуму малюнка. Вихователю варто думати, уявляти, переживати разом з дітьми і керувати втіленням задуму в малюнку. Треба також підготувати матеріали, за допомогою яких діти найбільш цікаво зможуть виразити задуманий зміст.

Запитання і пропозиції, спрямовані на розвиток творчості. Не варто вимагати від усіх однакового відображення змісту. Вихователь радить, пояснює, чому так буде краще, а не вимагає діяти точно за його вказівками,

варто вислуховувати думку дитини і відповідно давати поради. Саме творчі заняття вимагають від дітей найбільшої затрати праці і напруження сил. Самостійно виконувати – не значить робити як хочеться. Слово допомагає визначити образ предмета, визначити властивості того, що спостерігається, пояснює спосіб дії.

У молодшій групі не ставиться завдання передавати в малюнку сюжет. Діти другої молодшої групи освоюють зображення окремих форм, що допомагає перейти до зображення знайомих предметів. Передача змісту в молодшій групі має сюжетно-ігровий характер. Зображуючи окремі предмети, діти включають їх в ігрову ситуацію, діють із ними, як із "живими". Діти виражають сюжет у слові, русі. Малюючи машину, дитина каже: "вона поїхала", "кулька полетіла". Сюжетно-ігровий задум пронизує заняття.

Вихователь не повинен боятися того, що в малюнках не буде передано сюжету; він буде виражений у словах і тими зображальними засобами, які засвоїла дитина. Керуючи розвитком сюжетно-ігрового задуму, педагог може використати образні вирази, вірші, що розкривають образ предметів, тварин, іграшок. Спостерігаючи, як дитина малює рибку по всьому аркушу, зауважує: "Рибки граються у воді". Дитина намагається намалювати багато рибок, її захоплює гра. Керуючи розвитком сюжетного задуму в малюнку вихователь організовує спостереження предметів, явищ навколишньої дійсності, інколи демонструє прийоми зображення, пропонуючи відтворити їх на аркуші.

У середній групі формуються вміння: поєднувати в одному малюнку зображення кількох предметів, об'єднуючи їх спільним змістом; розміщати зображення в малюнку на смужці в один ряд, розміщення по всьому аркушу. Зміст для малюнка може дати вихователь. Це не виключає потреби дитини самій задумати малюнок. Спосіб розміщення на смужці не може бути єдиним і обов'язковим у всіх випадках. (Якщо хтось із дітей розмістить зображення по всьому аркушу, але так, що залишиться незрозумілим, де що знаходиться, де верх і навпаки, на це вкажуть як вихователь, так і діти.) Важливо, щоб дитина з'ясувала, що треба шукати зрозумілого всім способу розміщення зображень на аркуші паперу. Розміщення на смужці допомагає в цьому, але його можна застосувати тільки до відомого змісту. Слово як метод відіграє в цьому виді діяльності провідну роль, значення наочності значно менше. Малюнки дітей 4–5 років будуть набагато примітивнішими, ніж зображення окремих предметів, виконані на основі спостереження, і це не повинно непокоїти вихователя.

У старшій групі діти мають уявлення про те, що предмети перебувають у певних просторових відношеннях: близько, далеко, вище, нижче, одні під іншими, над ними, в ряд. *Діти опановують різні способи зображень* – по всьому аркушу, на смужці. *Навчання йде по лінії співвідношення зображень* за величиною, розміщення їх одного відносно іншого, вираження руху.

Насамперед використовується бесіда:

- де, хто знаходиться (головний персонаж, другорядні; менший чи більший за розміром);
- що робить персонаж;
- який вигляд має (засмучений, радісний тощо);
- де і коли робить (час дії, місце дії);
- більша увага приділяється дійовим особам, менша – оточенню.

Розміщення зображень у малюнку не обов'язково повинно обмежитися смужкою, можна розміщати по всьому аркуші, не вимагати передачі глибини простору. Не диктувати всім одного способу розміщення. Навчати слід лише розуміти просторові відношення і вміти їх правильно визначати – що вище, нижче, далі, ближче та ін. Серед методів і прийомів навчання найбільш часто використовуються: бесіди, запитання, художнє слово, розповіді. Показ не потрібен, коли постає необхідність, діти самі показують товаришу, зростає необхідність використання різного роду картин.

Робочий словник

Сюжетно-тематичне малювання – вид дитячого малювання, де на малюнках за допомогою композиції і кольору виражається зв'язний зміст, передаються події життя, картини природи, епізоди із знайомих книжок.

Сюжетно-тематичне малювання (види) – пейзажне, ілюстративне (до віршів, казок, оповідань), на тему з навколишнього життя (про свята, працю, життя та побут).

Композиція – правила і прийоми розміщення декількох зображень на аркуші паперу і їх реалізація для передачі на малюнку зв'язного змісту, сюжету.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність сюжетно-тематичного малювання?
2. Назвіть найпростіший прийом створення сюжетної картини.
3. Що таке композиція? Яка її роль у сюжетно-тематичному малюванні?
4. Розкрийте завдання і зміст навчання сюжетно-тематичного малювання в молодшій групі.
5. Розкрийте завдання і зміст навчання сюжетно-тематичного малювання в середній групі.
6. Розкрийте завдання і зміст навчання сюжетно-тематичного малювання в старшій групі.
7. Які існують способи для передавання на малюнках враження руху? В якій групі з ними знайомлять дітей?
8. Які знання, уміння і навички, потрібні дітям для зображення зв'язного змісту в сюжетно-тематичному малюванні?

9. *Які особливості організації і методики проведення занять з сюжетного малювання у молодшій групі?*

10. *Які методи і прийоми доцільно використовувати педагогу у молодшій групі під час проведення занять із сюжетно-тематичного малювання?*

11. *Які особливості організації і методики проведення занять з сюжетного малювання у середній групі?*

12. *Які методи і прийоми доцільно використовувати педагогу у середній групі під час проведення занять із сюжетно-тематичного малювання?*

13. *Які особливості організації і методики проведення занять з сюжетного малювання у старшій групі?*

14. *Які методи і прийоми доцільно використовувати педагогу у старшій групі під час проведення занять із сюжетно-тематичного малювання?*

3.3.3. Навчання дітей дошкільного віку декоративного малювання

Значення декоративного малювання для розвитку дитини.

Програми в дитячому садку передбачають різні види роботи з дітьми, що мають на меті виховувати в дітей почуття прекрасного. Важлива роль у формуванні особистості відводиться естетичному вихованню. Естетично виховувати – це означає не просто залучити людину до мистецтва, а розвинути в ній творчі здібності. Значна роль відводиться декоративному малюванню. Декоративне малювання – це складова частина декоративно-прикладного мистецтва, яке призначене задовольняти естетичні потреби людей. Видами декору є зображення: сюжетів (композиція на поверхні предмета, яка відтворює певне явище, подію); символів (відтворення умовного образу, який позначає ідею, поняття (герби, емблеми, знаки тощо)); орнаменту (основний вид оздоблення) – візерунок на ритмічно організованому сполученні зображувальних елементів.

Діти четвертого року життя не мають досвіду у створенні декоративних візерунків. Для них декоративні малюнки майже не доступні. Діти молодшого віку вправляються у малюванні предметному, з елементами декоративного оформлення. Найбільш простим і ефективним є *прийом моделювання*, який використовується в молодшому віці. Наприклад: діти отримують завдання намалювати горизонтальні лінії двох кольорів по всьому аркушу паперу, потім їм пропонують наложити на їхній малюнок вирізаний силует (плаття тощо), дітям пропонується роздивитися і звертають увагу на те, що звичайні лінії (крапки, кружечки) можуть так чудово прикрасити річ.

Під час декоративного малювання діти набувають знань, розширюють кругозір. Завдяки сприйманню творів декоративного мистецтва збагачуються уявлення дітей про ритм, симетрію. Самостійне виконання декоративних робіт дітьми дає можливість виховувати у них охайність, самостійність, уміння оцінювати творчі здобутки ровесників. Оволодіння технічними прийомами малювання сприяє розвитку м'язів пальців рук, тонких рухів кисті.

Завдання і зміст навчання декоративного малювання в різних вікових групах ДНЗ. Стосовно дітей молодшої групи передбачаються такі завдання:

1. Виховувати інтерес до творів декоративного мистецтва.
2. Оздоблювати візерунком площинні зображення сучасних предметів побуту.
3. Малювати всією шириною ворсу.

Так дітей підводять до декоративного малювання. Вони прикрашають площинні зображення предметів побуту, одягу, ритмічно повторюючи однакові плями. Кольори, які найчастіше використовуються в малюнках: червоний, жовтий, синій, зелений. Технічними прийомами роботи є: прямі лінії; вертикальні, горизонтальні, похилі мазки (виконуються прикладанням усього ворсу до паперу); крапки; круги. Поєднують у візерунку, в основному, два кольори. Малюють всією шириною ворсу.

Стосовно дітей п'ятого року життя передбачаються такі завдання:

1. Виховувати інтерес до творів декоративного мистецтва (килими, керамічні іграшки, посуд, вишивки тощо).
2. Навчати прийомам малювання декоративного візерунка.
3. Самостійно використовувати набуті уміння з декоративного малювання.
4. Навчати використовувати різні кольори та відтінки відомих кольорів (світлий, темний).
5. Розвивати дрібні м'язи кисті руки у процесі малювання.

Так, дітей навчають прикрашання паперової смужки, прямокутника, круга, квадрата, площинного зображення предметів побуту, одягу, площинного зображення предметів (керамічна іграшка, українська кераміка). Дітей навчають ритмічно розміщувати елементи візерунка по всій формі, в середині, по краях, кутах. Кількість кольорів, які поєднуються у малюнку, також збільшується, орієнтовно – 2–3. Основними технічними прийомами роботи є: прямі лінії, мазки у різному напрямку, крапки, круги, кільця.

Завдання навчання дітей шостого року життя декоративного малювання:

1. Продовжувати ознайомлювати дітей з творами мистецтва – керамічною іграшкою, українською керамікою, хохломським розписом,

петриківським розписом, регіональними розписами, килимарством, вишивкою, мереживом та використовувати елементи у своїх роботах.

2. Удосконалювати знайомі та вивчати нові прийоми малювання.

3. Розрізнати і використовувати в малюнках різні кольори і відтінки.

4. Навчити малювати візерунки на різних геометричних формах, по-різному їх заповнювати; розташовувати візерунок на площинних предметах.

5. Ознайомити дітей з деякими закономірностями побудови візерунка (відповідність візерунка формі паперу, ритмічність, якщо середина заповнена масивними елементами, то краї – дрібними, і навпаки, кольори, що зустрічаються посередині візерунка, повинні повторитися і по кутах).

6. Розвивати естетичне сприймання, самостійність, творчість, свідомий характер зображення, трудові навички, організаційні здібності.

Дітей навчають прикрашати паперову квадратну форму, шестикутну, прямокутну, розет, круглу, багатокутну, площинні силуети української іграшки, посуду, прикрашати розписами об'ємні форми тощо. Дітей підводять до вміння добирати колір тла, характерний для певного виду народного мистецтва. Можливості використання кольору для прикрашання також розширюються – це всі кольори спектру та їх відтінки. В своїх роботах діти набувають навичок регулювати ширину ворсу, тримаючи пензель похило або вертикально. Основні технічні прийоми роботи: прями лінії різної ширини, мазки різного розміру, подвійні та потрійні мазки, крапки і круги різного розміру, кільця (круглі, овальні), дуги, хвилясті та ламані лінії, накладання кольору на колір, обвідні лінії.

Методика організації і проведення занять з декоративного малювання. Введення в середній групі декоративного малювання сприяє відпрацюванню ритмічності рухів у повторенні однорідних елементів візерунка. Використовуються для прикрашання як геометричні, так і рослинні елементи. Насамперед діти повинні отримати уявлення про те: *як можна прикрасити річ візерунком і для чого це потрібно*. Показати і пояснити це краще на одязі дітлахів: фартухах, светрах, шапочках, шарфах тощо. (Провести бесіду за 10–15 хв після обіду.) Звернути увагу на композицію і елементи. Діти мають самостійно виконувати завдання; кольори вони вибирають за допомогою дорослого, контрастні. (Упродовж року на декоративне малювання виділяють близько 8–10 занять). Рішенню таких проблем сприяють екскурсії в краєзнавчий музей, відвідування виставок, бесіди і розповіді з ілюстраціями зразків декоративно-прикладного мистецтва і оволодіння безпосередньо виконавською та творчою діяльністю з декоративного малювання. Перш за все, дітей варто вчити прикрашати паперові смужки рослинними мотивами, геометричними.

Ускладнення завдань полягає в побудові орнаментів на площинах круглої, квадратної, прямокутної форм (блюде, тарілка, піднос, рушник тощо). В роботі з дітьми варто враховувати зручну поетапність роботи: у

стрічковому орнаменті краще починати виконувати завдання зліва направо, або зверху вниз (контролюється якість розміщення, зображення не буде пошкоджене рукою); при чергуванні елементів – краще розмістити елементи одного кольору, а потім іншого. При створенні замкнених орнаментів (візерунок, згрупований у замкнених формах – колі, квадраті, прямокутнику), зображення починається із заповнення центральної частини (якщо за задумом там в наявності декоративний елемент), у площин квадратної чи прямокутної форм – кути, краї.

Матеріали та інструменти: кольорові олівці, гуаш, пензлі різних розмірів, тампони, папір, картон, кольоровий папір. У процесі обстеження тих чи інших зразків декоративно-прикладного мистецтва слід звернути увагу на: *елементи візерунка; спрощення їх форми порівняно з реальним предметом; головні і другорядні елементи; місце на площині; розмір; колір; ритм; симетрію.*

Велика увага приділяється декоративним розписам. У другій молодшій групі, розглядаючи зразок, дітей запитують про елементи візерунка (що намальовано?), про колір (якого кольору крапки, лінії?). Дітей середньої групи – про форму (якої форми тарілочка?). У *старшій групі* роботу розпочинають з визначення: характерних елементів, поєднання кольорів, розміщення елементів, їх розміру (І. Воробйова). Дітей ознайомлюють зі складними візерунками на посуді, іграшках, меблях. Існує кілька видів декоративного розпису, з якими можна і необхідно ознайомити дітей дошкільного віку. На Україні найбільш поширені опішнянський і петриківський. Будь-який розпис ґрунтується на мистецьких основах побудови орнаменту: мотиви, композиція, колір. Мотив – зображення рослин, тварин, геометричних фігур. Композиція – характер побудови візерунка (елементи композиції). Колорит – різноманітне гармонійне поєднання кольорів.

Опішнянський розпис (селище Опішня на Полтавщині) представлений на глиняних фігурних виробках і декоративній скульптурі: півник, таріль, глечик, барильце, куманець тощо. Колорит: зелений, оранжевий, жовтий, чорний, синій, світло-коричневий, білий. Обвідна лінія характеризує даний вид розпису. Елементи композиції: хвилясті лінії, крапки, листочки, квітка, мазки, смужки, круги. Візерунок розміщується по формі, яка прикрашається. *Петриківський розпис* (с. Петриківка на Дніпропетровщині) використовується для оздоблення скринь, дерев'яного посуду, меблів, тканини. Кольорова гама: червоно-зелена; жовто-синя. Композиція – бігунці, букети; складається композиція із квітів, листків, стебел й інших дрібних елементів; птахи, дерева.

В. Кузін (російський методист, який приділив багато уваги вивченню петриківського розпису та створив методику викладання образотворчого та декоративного мистецтва у педагогічних вищих навчальних закладах) рекомендує таку послідовність виконання декоративного малюнку: а) збір матеріалу, необхідного для виконання розпису (репродукції, фото, навчальні таблиці, листя дерев); б) вивчення об'єктів, форми яких повинні втілюва-

тися в декоруванні (листя, квіти, фрукти тощо); в) виконання декількох варіацій декоративних елементів; г) виконання ескізу декоративного малюнку простим олівцем; ґ) виконання декоративного малюнку фарбами.

Вчитель В. Соколенко (петриківський розпис), палкий прихильник навчання дітей розписів з наймолодшого віку, переконує у доцільності виконання орнаментів відразу фарбами, з визначенням кольору й композиції. Головний елемент петриківського розпису зернятко (мазок), кривеньке зернятко, а також перехідний мазок (коричнево-жовтий, оранжево-темно-червоний, блакитний – темно-фіолетовий, рожевий – чорний чи коричневий, жовто-синій, жовто-чорний), дзвіночок ("три мазки") , ромашка, суничка (з двох суцільно злитих "кривих зерняток"), пуп'янки або цибулька з зерняток і (або) кривих зерняток, колосок, калина, пірчастий листок тощо.

Професор Є. А. Антонович, який займався дослідженнями у галузі декоративного мистецтва, рекомендував послідовне вивчення техніки петриківського розпису, вироблення вмінь і навичок шляхом багаторазового виконання елементів до їх ґрунтовного засвоєння. Бажано остаточний вибір (в методиці) залишати за дітьми, вони самі оберуть свій улюблений метод створення декоративних композицій. Дітям, які починають займатися декоративним малюванням, слід виконати допоміжні вправи для вивчення першооснов розписів, характерних елементів, колориту, основних композицій.

Кількість занять із розпису визначає педагог, залежно від того, як діти його опановують. У своїх роботах вони використовують образи тварин, птахів, риб, людей. Від дітей вимагають дотримання структурної побудови композиції:

- сполучення окремих елементів візерунка між собою;
- супідрядність другорядних елементів головному;
- вдало знайдений масштаб зображення.

Із зазначеними особливостями діти ознайомлюються під час сприймання творів народного і професійного декоративно-прикладного мистецтва і в ході виконання практичних занять. *Діти повинні дізнатися і запам'ятати:* в чому полягає особливість тієї чи іншої речі: колорит елементів, композиція візерунка, мотив, стиль, що характерний для певного регіону. Потім навчитися, спочатку повторюючи елементи її оздоблення і наслідуючи їх, створювати варіанти візерунків – змінюючи розташування, забарвлення, включаючи ті чи інші мотиви. Складними в плані прикрашання для дитини залишаються ткацтво і вишивка, найпростішою – іграшка.

У старшому дошкільному віці триває робота з розвитку відчуття кольору. Діти ознайомлюються з досить значною кількістю кольорів, які мають називати правильно. Варто вчити дітей розрізняти яскраві і темні, насичені і світлі кольори, виконувати різнобарвні й однобарвні малюнки. В старшій групі триває робота з удосконалення всіх навичок і умінь малювання (під час зафарбовування широких площин – олівець, пензлик може бути нахилений (похило) майже паралельно до паперу; під час малювання

дрібних деталей краще тримати інструмент майже вертикально). Діти малюють аквареллю, гуашшю, восковими паличками, графітним олівцем, гелевою ручкою.

Робочий словник

Декоративний – те, що прикрашає, слугує для оздоблення.

Візерунок – поєднання ліній, крапок, мазків, кольорів у малюнку.

Орнамент – візерунок, побудований на ритмічному чергуванні та сполученні геометричних або зображуваних елементів. В основі орнаменту лежать ритм і симетрія.

Ритм – визначає особливу структурну побудову твору, для якого характерні повторюваність одних і тих же компонентів, чергування декількох.

Симетрія – це така композиційна побудова, у якій права і ліва сторони малюнка урівноважені.

Колір – один із виразних засобів в орнаменті; кольори можуть повторюватися й чергуватися.

Декоративний розпис – один із видів декоративно-прикладного мистецтва, що передбачає сюжетне зображення й орнаменти, які створюються засобами живопису.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність декоративного малювання?
2. Порівняйте завдання і зміст навчання декоративного малювання в різних вікових групах ДНЗ.
3. Якими технічними прийомами, важливими для декоративного малювання, мають оволодіти діти у різних вікових групах?
4. Які особливості методики організації та проведення занять з декоративного малювання у різних вікових групах ДНЗ?
5. Що таке декоративний розпис? Що лежить в основі будь-якого розпису?
6. Які існують підходи до методики навчання петриківського розпису? Знайдіть подібне і відмінне.

3.4. НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЛІПЛЕННЯ

3.4.1. Навчання дітей дошкільного віку предметного ліплення

Значення ліплення для розвитку творчості. Одним із принципів планування роботи з образотворчої діяльності є принцип взаємозв'язку між заняттями з образотворчої діяльності (наприклад, починати зображати нові форми найкраще в техніці ліплення, де образ передається в тривимірності;

потім – в аплікації (форма як збірний або цілісний силует, а колір у готовому вигляді – кольоровий папір); найскладнішим є малювання, тому і плануватися має третім (заключним) видом діяльності).

Пісок, глина, пластилін, тісто – невід’ємні частини розвитку дитячої творчості. Під час роботи з пластичними матеріалами збагачується сенсорний досвід дитини (відчуття та сприймання), зорове сприйняття, засвоюються математичні уявлення, вчаться орієнтуватися у просторі (наприклад, дитина може порахувати і покачати зліплені кульки, може назвати, з якого боку знаходиться велика червона кулька, тощо).

Вихователь розпочинає навчання дітей предметному ліпленню. *Предметне ліплення* – вид образотворчої діяльності, в якому за допомогою м’яких зображувальних матеріалів передається форма предметів у трьох вимірах (висота, ширина, товщина), тобто ліплення – це об’ємне зображення предмета. Предметне ліплення поділяють за особливостями поставленої мети на такі види: з уяви, за задумом, з природи, по пам’яті. За способами зображення воно поділяється на конструктивне, пластичне та комбіноване.

Завдання навчання ліплення на різних вікових етапах

Молодший дошкільний вік:

- формування інтересу до процесу ліплення;
- ознайомлення з пластичними матеріалами, дослідження їх властивостей;
- ознайомлення з нескладними прийомами ліплення.

Середній дошкільний вік:

- формування стійкого інтересу до занять з ліплення та зацікавлення якісними результатами роботи;
- навчання зображення найпростіших предметів з використанням нових форм, технічних прийомів ліплення, орієнтація на геометричні еталони.

Старший дошкільний вік:

- формування інтересу до створення виразних образів у ліпленні;
- навчання володіння усіма способами ліплення;
- навчання більш складних прийомів ліплення.

Особливості організації навчального процесу. Другий рік життя. Діти ліплять за столом. Стіл накривають клейонкою, окремо кладуть дошку (пластину, станок). Малюк видають по грудці глини або тіста діаметром 4–8 см, мокру губку, щоб змочувати пальці, на кожний стіл ставлять мисочку з водою (одну на двох).

Головна мета – зацікавити малюк матеріалом, навчити досліджувати його властивості та образотворчі можливості, впізнати у виліпленому вихователем знайомий предмет. *Діти спостерігають за рухами дорослого та повторюють їх:* плескають долонею по грудці глини, натискають на

неї пальчиком, совають по дощечці, відривають маленький шматочок від більшого, мнуть глину, стискають її в долонях.

Третій рік життя. Коли дитині 2–3 роки, її рухи стають міцними, можна дати грудку глини чи пластиліну для ліплення. Процес асоціювання грудок глини з предметами розвивається ще інтенсивніше, ніж у малюванні. *Процес ліплення має схожі риси з процесом малювання:* діти багато разів повторюють однорідні рухи скачування, сплющування тощо (малювання паличок, крапельок). Ці рухи набувають розміреного, ритмічного характеру. У дітей розвивається рухова пам'ять, і вони можуть відтворити ті ж форми завдяки відтворенню рухів певного характеру. Об'ємна форма в рухах дитини набуває для неї *значення іграшки*. Отже, гра, яка виникає в процесі ліплення, переходить потім у гру з виліпленою іграшкою.

У першій молодшій групі (2–3 р.) вихователь підводить дітей до зображення, до розуміння зображального характеру ліплення (*відтворення предметів навколишньої дійсності в образній формі*). Вимагати правильності передачі форми ще передчасно. Вихователь навчає дітей за **показом** відтворити елементарну форму, допускаючи нечіткість її контуру. *Вихователь ознайомлює малят з пластичними властивостями глини, вчить у виліплених формах знаходити схожість з предметами оточення:* вчить відщипувати маленькі шматочки глини від грудочки; розкочувати прямими рухами; скачувати коловими рухами; розплескувати глину між долонями; з'єднувати виліплені форми (циліндричні, кулясті, дископодібні) для створення задуманого образу.

Вихователь навчає ліпити за столом, не розкидати глину. Пропоновані об'єкти для ліплення: крихти для півника, кукурудзяні палички, олівці, цукерки, м'ячики, коржики, пірамідки, лялька, яка складається з двох частин.

Четвертий рік життя. З перших занять у дітей виховується стійкий інтерес до малювання, ліплення, аплікації, який, коли їй 4 роки, набуває більш цілеспрямованого характеру. Діти повністю захоплені процесом діяльності і мало дбають про якість результату. Вони намагаються, щоб у процесі ліплення утворилося найпростіше зображення. Образотворча діяльність поступово починає набувати навмисного характеру. Дітей продовжують ознайомлювати з властивостями глини та прийомами пластичного ліплення.

- Малята розкочують шматочки глини між долонями прямими рухами.
- Скачують коловими рухами.
- З'єднують видовжені форми у кільце.
- Розплескують кулясті та циліндричні шматочки глини, згортають, защипують їх краї пальцями.
- З'єднують деталі шляхом прикладання, притискання.

- Відтягують дрібні частинки (дзьоб, хвіст).
- Пропорційно ділять пластичну масу (глину, тісто, пластилін) на різні за розміром частини.

- Опановують конструктивний спосіб ліплення.

В результаті діти ліплять нескладні предмети з 2–3 частин однакової чи різної форми. Вихователь може запропонувати зліпити: ковбаски, бублики, равлика, колобок, горішки, коржики, гриби, брязкальця, ведмежа, зайчика, пташку. Можна також прочитати дітям казку і запропонувати їм зліпити персонаж, який сподобався найбільше.

П'ятий рік життя. Ті дії, які виконують діти в процесі ліплення набувають більш навмисного й довільного характеру. Як і раніше, їх цікавить сам процес ліплення, але вони намагаються отримати певний результат, засмучуються, коли не можуть цього досягти. Дедалі більш розвивається здібність оцінювати свою роботу, відчувати задоволення від досягнутого успіху. У зв'язку з цим розвивається розуміння того, що треба навчитися все робити добре, правильно, гарно.

1. Дітей навчають передавати у ліпленні якомога більше ознак предмета (циліндричної, кулястої, диско-, конусоподібної форми), додержувати пропорцій між його частинами.

2. Заокруглювати та загострювати краї форм.

3. Відтягувати та примазувати дрібні частинки.

4. Вдавлювати в різні форми.

5. Опановувати способи ліплення з кількох частин та цілого шматка.

6. Загинати краї сплющеної форми.

7. Згладжувати поверхню виробу.

8. З'єднання елементів шляхом притискання і промазування частини.

9. Опановують конструктивний і пластичний способи ліплення.

Діти вчаться ліпити нескладні сюжетні композиції, використовувати стеку для створення декору поверхні виробу. Пропоновані об'єкти для ліплення: яблуко, буряк, огірок, морква, грибок, лимон, апельсин, рибка, пташка, ведмедик, зайчик, Снігуронька, лялька-неваляйка, мишеня, блюдечко, чашка, човник, літачок.

Шостий рік життя. Діти працюють на дошці або на станку, самостійно добираючи різноманітний матеріал для ліплення (глина, тісто, пластилін, нові пластичні матеріали). Педагог навчає своїх вихованців створювати виразні образи з глини конструктивним, пластичним та комбінованим способами:

- витягувати;
- з'єднувати частини, шляхом міцного скріплення;
- згладжувати поверхню вологим пальцем;
- прошкрябувати стекою;

- робити рельєфні наліплювання;
- надавати виліпленим фігурам стійкості.

Як результат навчання:

- діти навчаються ліпити з уяви конструктивно складні предмети;
- можуть ліпити з натури (овочі, фрукти, іграшки з невеликої кількості частин);
- малюки також ліплять посуд за мотивами української кераміки, декоративні пластини;
- вчать об'єднувати кілька предметів однією підставкою для створення сюжету.

Пропоновані об'єкти для ліплення: фрукти, овочі в кошику, качка, півник, курочка, песик, свинка, черепаха, їжачок, котик, мишка, куманець, кухлик, Снігуронька, персонажі казок. Виготовляючи скульптуру пластичним, комбінованим чи конструктивним способом, діти мають застосовувати прийом "пальцевого ліплення". Не бажано, щоб дитина розкачувала та розплющувала вихідну форму безпосередньо на дошці.

Методичні рекомендації до організації та методики проведення занять. Перше знайомство із зображувальними можливостями ліплення здійснюється в *I молодшій групі*. Для реалізації основного завдання програми – підвести дітей до зображення – вихователь застосовує різні прийоми навчання. В ліпленні *приклад* вихователя має ще більше значення, ніж у малюванні. Дитина виконує певні рухи слідом за вихователем, і грудки глини набувають форми "кульок", "ковбасок", "печива" тощо. Здебільшого навчальний процес має ігровий характер. Вихователь створює ситуацію, яка за своїм змістом спонукає дітей виконувати найпростіші дії з глиною (пригостити цукерками, горішками, печивом, млинцями). У вихователя з дитиною виникає цікава гра: "Цукерки робимо", "Черв'ячки поповзли". У контексті виконання цих завдань діти ознайомлюються з властивостями глини (роз'єднувати, поєднувати, змінювати форму) і першими прийомами роботи з нею (розплющування, скачування, розкачування).

А. Завданням для дітей є спочатку виготовлення об'єкта *однієї форми*: чи циліндричної, чи кулеподібної, чи дископодібної, причому діти мають виготовити *декілька* екземплярів виробів, щоб закріпити той чи інший технічний прийом.

Б. Пізніше пропонують виготовити об'єкти, які включають в себе *поєднання декілька однорідних форм або двох знайомих раніше форм*: циліндр і куля – брязкальце, циліндр і диск – гриб, неваляйка – дві кулі. Діяльність дітей потребує участі вихователя тільки час від часу. Діставши поштовх для засвоєння певних рухів, діти потім повторюють і розвивають їх самі. Відома схильність маленьких дітей до багаторазових повторень однорідних дій, рухів.

В. Від дітей не варто вимагати точності у передачі форми образу, який вони зображують. Тобто в основному заняття спрямовані на вільні дії з матеріалом, що сприяє розвиткові рухів руки, набуванні впевненості рухів.

Г. Протягом року вихователь пропонує дітям ліпити за бажанням. На цих заняттях він звертає увагу на випадково утворені зображення.

Ґ. Організація занять у першій молодшій групі може бути різного характеру. На початку року доцільніше проводити заняття з ліплення з невеликою групою 4–5 чоловік, по підгрупах 12–14 чоловік, всією групою.

Е. Заняття, на яких ставляться дидактичні завдання, краще організувати з невеликою кількістю дітей. Організація занять вільніша. Не слід примушувати дитину, коли вона в даний момент не хоче ліпити. Закінчивши роботу, дитина може встати із-за столу і піти погратися.

Є. Треба виховувати у дітей уміння після закінчення ліплення повертати вихователеві пластилін, глину.

Як результат діти починають помічати, що всі малювали або ліпили, вони дивуються тому, як багато зроблено робіт.

На початку *II молодшої групи* діти закріплюють набуті раніше уявлення про своєрідність зазначеної діяльності, властивості глини, тіста та правил роботи з ними. Якщо відповідна група дітей укомплектована вперше, то за основу навчального процесу беруть зміст попереднього етапу.

1. Особливо корисно перед заняттям дати дітям можливість дійовим способом ознайомитись з даною формою. Вихователь пропонує обвести форму рукою, пограти м'ячами, кулями, відчутти їх обриси. Таке дійове обстеження предмета, в якому беруть участь багато аналізаторів (око, рука, нюх), створює у дитини повніше уявлення про предмет.

Спочатку діти обстежують і відтворюють поодинокі форми циліндра, диска, кулі. Крім технічних прийомів, за допомогою яких діти досягають їх відтворення, вони знайомляться ще й з нескладними засобами оздоблення виготовленої продукції (на "печиво" – паличкою наносять візерунок).

2. Потім обстежують і відтворюють об'єкти, які вміщують у собі декілька деталей, що відрізняються одна від одної пропорційним співвідношенням розмірів або форм. *При обстеженні визначають*: форми деталей, їх положення у просторі (зверху, знизу, зліва, посередині) та пропорційні співвідношення (більші, менші, однакові). Вивчення особливостей форми вихователь використовує не тільки перед малюванням, а й перед ліпленням.

Предмети для розглядання вихователь вибирає, ураховуючи при цьому деякі властивості: вони мають бути помітними, різними за розмірами (для малювання більшими, для ліплення дрібнішими, щоб рука дитини відчувала всі деталі даної форми). Бажано, щоб діти при розгляді форми предмета виявляли активність. Перед ліпленням важливо дати усім їм можливість відчутти форму, яку пропонує вихователь. Для цього вихователь продумує іншу організацію заняття, розсаджуючи дітей за столи, поставлені разом або півколом.

3. Щоб збагатити дітей враженнями, уявленнями, вихователь розглядає з ними реалістичні малюнки доступного змісту. При цьому не можна обмежити дітей розгляданням тих 5–6 предметів, які вони самі зображують; доцільно періодично показувати на малюнках машини, будинки, об'єкти рослинного, тваринного світу. На заняттях за задумом діти привносять деякі нові зображення чи окремі деталі на основі набутих ними вражень.

4. На заняттях з ліплення провідне місце займає періодичний показ прийомів зображення при освоєнні нової форми. Найбільше занять виділяється на освоєння нових навчальних завдань, інші заняття відводяться для повторення освоєних форм і самостійного ліплення. У даній групі з метою вправлення в тому чи іншому русі корисно запропонувати дітям показати, як вони будуть катати грудочку глини, щоб утворити кульку тощо.

В окремих випадках виявляється, що показ вихователем прийому біля дошки недостатній. Коли дитина після одного зорового сприймання не зуміє виконати показаний рух, можна вдатися до показу його на грудочці глини, при цьому дитина сприймає рух не тільки зором, а й кінестетично (рукою).

У деяких випадках варто виховувати у дітей уміння вибирати цікавий матеріал, пропонуючи завдання такого характеру: "Сьогодні день народження ляльки. Придумаємо, що їй можна подарувати, намалювати чи виліпити. Візьміть олівці, фарби чи пластилін, глину, і придумайте подарунок ляльці".

5. Застосування вихователем поєднань наочних і словесних методів допоможе успішному оволодінню зображувальними навичками в ліпленні.

6. Формування та активізація здібностей зорової оцінки здійснюється не тільки під час обстеження об'єкту, але і при виконанні підготовчої роботи (наприклад: розподіл глини на частини залежно від кількості їх і пропорційних співвідношень).

7. Технічні прийоми роботи з глиною ускладнюються, підключаються і рухи пальців. Дітей ознайомлюють з раціональною організацією процесу ліплення:

1) попередня підготовка устаткування – глина, чи тісто, дощечка, блюдце з водою, ганчірка; розподіл шматочка маси на частини;

2) визначення послідовності виконання роботи;

3) дотримання гігієнічних вимог у процесі роботи.

4–5 років. Для ліплення переважно дають глину, можна пластилін, пластичну масу. Варто продовжувати вчити дітей акуратно користуватися матеріалом: ліпити на дощечці чи клейонці, не розкидати глину по столу, не змахувати на підлогу, готовий виріб ставити на дощечку або клейонку, після роботи мити руки.

Якщо в попередніх вікових групах можна було йти від показу відтворення форми до її предметного змісту, то в середній групі в усіх можливих випадках треба йти від спостереження предмета до засвоєння способу

його зображення, де важливо передати форму. У цій групі діти починають навчатися не просто дивитися на предмет, а обстежувати різні його властивості.

1. Дуже важливе значення має включення в обстеження рухів руками. Вихователь сам показує прийом проведення руками по предмету перед ліпленням. Далі цей прийом повторюють діти, здалеку дивлячись на предмет. Такі рухи треба виконувати декілька разів, щоб їх засвоїла рука.

При повторних зображеннях без застосування натури пригадуються не тільки предмет, його форма, колір, а й способи відтворення такої форми, рухи, що при цьому застосовуються. Коли предмет добре обстежено, немає потреби показувати спосіб зображення. Рухи руками, які включені в обстеження предмета чи зразка, мають бути зв'язною ланкою між сприйманням і зображенням. Якщо показ і вводиться, то для того, щоб нагадувати про рух, про окремі дії, а не для зображення предмета.

2. Для середньої групи важливо розвивати здатність самостійно знаходити способи зображення, неправильно, якщо вважати, що дітей треба навчати тільки на основі наслідування показаних їм прийомів і способів.

3. Починати роботу з навчання ліплення треба із закріплення прийомів, які вони засвоїли в попередній групі.

4. Початкове засвоєння кожної технічної навички вимагає наочного показу способу дій. Так, для створення об'єкта овальної, овоїдної та конусоподібної форм треба, щоб діти декількома операціями досягли необхідного результату – безформну масу спочатку перетворили на кулю, потім на овал овоїд, чи конус.

У середній групі крім відтворення різноманітних предметів, діти виконують нескладні сюжети. Крім навчальних завдань, виконують завдання творчого характеру. Як і в малюванні, діти *обстежують і відтворюють* засобами ліплення об'єкти, форма яких незначною мірою *відрізняється від геометричних форм*. Сприятливими служать нескладні предмети побуту – посуд, фрукти, овочі, ягоди і т. д. У процесі обстеження цих предметів діти знаходять подібні та відмінні зовнішні ознаки, збагачують уявлення про різноманіття предметного світу. Коли дітей учать передавати в ліпленні предмети овальної форми, пропонують на одному занятті ліпити предмети круглої і овальної форми для порівняння (помідор і огірок, яблуко і лимон). Досвід показує, що ліплення предмета вже знайомої дітям форми і порівняно з ним предмета нової форми є ефективним методичним прийомом. У порівнянні діти краще пізнають особливості форми.

5. Таким чином, діти потребують необхідності удосконалення та збагачення комплексу технічних прийомів роботи.

Ускладнення завдань полягає у відтворенні образів, які поєднують у собі декілька різних за формою та величиною деталей (птахи, звірі, люди).

- Безпосередньо перед зображенням тварин на заняттях ліплення необхідно уточнити уявлення дітей про тварину, яку їм потрібно зобразити.
- Найкраще показати узагальнене (без зайвих деталей) зображення тварин (іграшки, ілюстрації).
- Процесу зображення має передувати обстеження іграшки або розглядання картини.

6. Часто в роботі (для наочного пояснення способу зображення) використовують дидактичний зразок – зображення, в якому виразно виступають ті риси, на які треба звернути увагу дітей. (Не має носити характеру дитячої роботи, має бути грамотним, правдивим, на ньому виконується пояснення, називають частини, визначають відносну величину, розміщення).

У деяких випадках ліплення того чи іншого об'єкта може передувати малюванню, що дозволяє краще зрозуміти образ предмета. Особливо це важливо, коли діти вперше зображують предмет нової для них форми, наприклад овальної. Однак така послідовність потрібна не завжди, буквальний повтор призводить до одноманітності.

5–6 років. Діти набувають здатності наполегливо переборювати труднощі, помічати і виправляти помилки. Підвищується самоконтроль у процесі виконання роботи. Рухи рук стають більш гнучкими, вільними. Цьому сприяє запровадження прийомів ліплення переважно пальцями. У дітей розвивається розуміння. Що якість виконання роботи залежить від знання предмета.

У старшій групі дітей вчать (визначати), передавати характерні риси предметів та об'єктів: характерну форму предмета, форму частин предмету, зіставляти з геометричними формами, встановлювати схожість, відмінність, порівнювати за шириною, довжиною, висотою, різні положення – стоячи, лежачи, похило; передавати найпростіші форми руху.

Дрібна моторика кистей у дітей досить розвинена, щоб вони могли ретельніше, ніж молодші, відтягнути дрібні деталі, згладити переходи, прибрати поглиблення, що утворилися від пальців і надають зображенню недбалого вигляду. Вихователь, керуючи діяльністю дітей, спрямовує їхню увагу на тонкість і старанність обробки створюваних предметів та об'єктів.

1. У процесі навчання вихователь повинен спрямовувати увагу дітей на *порівняння та виявлення подібностей і відмінностей* різних предметів і об'єктів. Тоді, засвоївши способи зображення однієї тварини, діти зможуть виліпити, а потім і намалювати будь-яку іншу тварину, порівнявши їхні зображення на картинках, іграшках. Наприклад, після того як діти ліпили собаку, а потім малювали на тему "Я гуляю із собакою", їм пропонують виліпити будь-яку тварину за бажанням.

Навчання дітей аналізувати предмет при сприйманні посідає у старшій групі *головне місце*. У багатьох випадках пропонується розглянути не сам предмет, а його зображення в іграшці, скульптурі. Педагог має дібрати відповідні іграшки, картинки із зображенням різних тварин, птахів

тощо, поставити так, щоб усім було видно, пропонує розглянути і запитує: чим схожі і відмінні ці тварини? (Форма тулуба, наявність однакових частин, пропорціями, довжиною, товщиною.)

2. Предмет розглядають по-різному залежно від того, як будуть зображати: в ліпленні – розглянути, обмацати. При цьому слід пам'ятати, що пам'ять не може утримати всіх деталей і особливостей, тому треба вибирати те, на що звертати увагу дітей. Коли діти добре пам'ятають те, що розглядали, то вони самі знаходять способи зображення: досить нагадати і поставити запитання про основну форму великих частин предмета, про відносну величину частин та ін. Того, хто перший знайшов спосіб зображення, можна викликати для показу. Якщо всі діти розуміють, що і як робити, треба дати можливість кожному діяти по-своєму, але правильно відбивати властивості предмету. У всіх випадках, коли можливо, вихователь має вказувати на недоліки, щоб дитина не почувала себе ніяково від помилок у роботі (поради, запитання, приклад інших дітей, виклик для показу, свій особистий показ, пояснення на зразку).

3. Засвоєння характеру руху посідає друге місце – плавність, швидкість. Нову дію треба повторити декілька раз. Розповіді про природу, вірші, казки про тварин, спостереження під час прогулянок, екскурсії дають багатий матеріал для зображення різних тварин, уточнення їхніх особливостей. Пропонуючи ту або іншу тему для ліплення, педагог повинен неодноразово підкреслити в бесіді, пояснити відмінності у величині, будові, формі частин, які додають роботам виразності і правдивості.

У процесі роботи діти повинні докладати зусиль для вираження цих відношень, а вихователь проявляти певну вимогливість: деяким дітям надавати індивідуальну допомогу (порадити, показати ілюстрацію). Коли діти опановують складні способи ліплення педагог має заздалегідь підготувати матеріал, щоб не відволікати увагу дітей на підготовку матеріалу, а зосередити на сприйнятті нового прийому. Після показу і пояснення вихователя діти вказують на своєму матеріалі як діяти.

Щоб діти не повторювали в ліпленні одні і ті ж самі образи, корисно зробити в груповій кімнаті виставку зображень різних тварин у скульптурі, іграшках, картинках. Не слід виставляти занадто багато зображень: важливо подбати про наявність яскраво виражених відмінних ознак.

Більше, ніж раніше, використовуються: пояснення, порівняння, міркування, тобто навчання за допомогою словесних методів.

Матеріали й обладнання для занять ліпленням. Для занять ліпленням необхідне спеціальне обладнання: дощечки, стеки, палички, блюдце для води, ганчірка; для демонстрації натури чи зразка – підставка; каркаси – звичайні палочки різної довжини і ширини, вони допомагають дітям більш досконало зображувати ноги тварин, робити фігурки стійкими. В молодшій і середній групах варто використовувати ті матеріали, які є максимально пластичними, сучасні пластичні матеріали переважно використовуються в старших групах.

Робочий словник

Ліплення – один із основних різновидів скульптурної техніки, пов'язаний із обробкою м'яких (пластичних) матеріалів (глина, віск, пластилін).

Пластика – ліплення скульптури (виробів) з пластичних матеріалів; емоційна художня виразність, гармонія, добірність; виразність об'ємної форми.

Предметне ліплення – вид дитячого ліплення, яке передбачає зображення предметів та об'єктів навколишнього світу в об'ємних пластичних формах.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Які зображувальні матеріали використовують для ліплення у ДНЗ?
2. Які існують способи і прийоми ліплення? Поясніть їх сутність.
3. Які передбачено завдання навчання ліпленню на різних вікових етапах?
4. Які особливості організації навчального процесу вихователем під час навчання дітей ліпленню у різних вікових групах ДНЗ?
5. Які пропонуються методичні рекомендації до організації та методики проведення занять з предметного ліплення у різних вікових групах ДНЗ?

3.4.2. Навчання дітей дошкільного віку сюжетно-тематичного ліплення

Сюжетно-тематичне ліплення та його особливості. Завдання і зміст навчання сюжетного ліплення дітей дошкільного віку. Сюжетно-тематичне ліплення – створення композиції з 2–3 предметів, передача взаємодії між ними рухів, пропорційних співвідношень, цікаве розташування на підставці. Діти 5-ти років здатні розуміти взаємозв'язок і взаємодію між предметами, що дозволяє розпочати навчання. Значення цього виду ліплення полягає в тому, що діти можуть виражати зміст певної події. Головне у композиції є виразність форм; передача характерних рухів фігур; раціональне розміщення на підставці.

Завдання навчання дітей сюжетно-тематичного ліплення	Зміст сюжетного ліплення
Середня група вчити створювати нескладні сюжети з допомогою вихователя (ініціатива вихователя в плані вибору теми, головного героя, розташування);	<i>в основу змісту сюжету композицій</i> покладене поєднання за смыслом образів. Теми: кошик з фруктами, зайчик з морквою, їжачок з яблуком, квочка з курчатами;

вдосконалення вміння працювати з пластичним матеріалом	<i>можливе об'єднання окремих виліплених предметів у спільний сюжет (Теми: курка з курчатами, качка з каченятами, звірята)</i>
Старша група навчати створювати композиції з більшою кількістю предметів (2–3) на тему запропоновану вихователем; точна передача взаємозв'язку між предметами і нескладних рухів	створення композицій з однорідних предметів, де будова і форми повторюються (кішка з кошенятами, кізка з козенятами тощо); створення композиції, які об'єднують один складний за формою і будовою предмет, а інші прості (за казкою "Колобок", "Солом'яний бичок")

Діти старшого дошкільного віку більш самостійні в створенні сюжетної композиції за рахунок збагачення зорових уявлень про образи предметів, володіння навичками ліплення. Діти створюють багатоколіорові композиції (якщо враховувати, що діти середньої групи більшою мірою мають використовувати глину, а вироби з неї носять однотонний характер). Якщо вироби з глини, старші дошкільники можуть використовувати гуаш. Змістом сюжетної композиції служать цікаві епізоди з життя, персонажі казок, фільмів.

Організація і методика проведення занять із сюжетно-тематичного ліплення. В старшому дошкільному віці створювана сюжетна композиція може носити колективний характер (педагог може допомогти визначити: хто і що буде виконувати).

- Діти можуть самостійно об'єднуватись у (творчі) групи за симпатіями, інтересами; вихователь має врахувати рівень розвитку практичних умінь і навичок, слідкувати за тим, щоб групи не були слабкими, а сильними;
- за потреби обстежують форму, будову пропорції композиції з іграшок; скульптурні групки;
- визначають прийоми і способи зображення (пластичний, комбінований);
- робота починається з підставки, визначають її розміри і форму;
- створюють головний і другорядний об'єкти, предмети;
- спочатку розміщують масивні фігури, і фігури, що менші за розміром;
- потім композицію доповнюють деталями, які допомагають розкрити глибше зміст роботи.

Підготовкою до процесу сюжетного ліплення можуть бути: читання літературних творів, розглядання ілюстрацій, бесіда з дітьми, розглядання композицій з іграшок, скульптурні групки. На занятті: (обговорення, уточнення): хто яких персонажів ліпитиме, що вони будуть робити; уточнення як ліпити того, чи іншого персонажа (прийоми і способи ліплення).

- Можна запропонувати комусь із дітей продемонструвати способи ліплення.

У процесі ліплення звертають увагу на те:

- ✓ як працювала кожна дитина;
- ✓ кому потрібна допомога – навідні запитання типу: "Що треба ще зробити, щоб твій коник став схожий на справжнього?", "Як виліпити дзьобик?"

- Допомогати дітям розташувати виліплених персонажів, обговорити, що це за персонажі, яку дію вони передають.

- Готові композиції (композицію) варто розглядати разом з дітьми, порадіти загальному результату, відзначити, що найбільше сподобалось, підкреслити найбільш виразні втілення (птах нахилився до води, каченя пригорнулося до..., сховалося в...).

- Якщо в дітей виникає бажання щось додати, можна завершити роботу після сну чи в інший вільний час.

- Створені композиції (композицію) потрібно розмістити так, щоб її змогли побачити діти, батьки, співробітники ДНЗ.

Робочий словник

Сюжетно-тематичне ліплення – вид дитячого ліплення, в якому за допомогою пластичних матеріалів і композиції передається зв'язний зміст: епізоди із казок, мультфільмів, книжок, події життя, картини природи.

Тема – поняття, яке стосується основних складових змісту у художньому творі; воно вказує, якому колу явищ присвячує художник свій твір.

Сюжет – зображена у мистецькому творі сукупність взаємопов'язаних подій.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому полягають особливості та значення сюжетного ліплення для дітей дошкільного віку?

2. Порівняйте завдання та зміст сюжетно-тематичного ліплення у середній і старшій групах ДНЗ.

3. У чому полягають особливості організації і методика проведення занять з сюжетно-тематичного ліплення?

3.4.3. Навчання дітей дошкільного віку декоративного ліплення

Декоративне ліплення в ДНЗ. Діапазон застосування ліпного декору. Виразність дитячого ліплення залежить не лише від того, наскільки дитині вдалося передати форму, пропорції предмета, але і від того, як вона зуміла прикрасити (оздобити) роботу.

Декоративне ліплення в дошкільних закладах – це створення дітьми посуду, декоративних пластин, прикрас (броші для ляльок, сувеніри для мами до свят), декоративне оздоблення виліплених іграшок, предметів. Важливо виховувати у дітей потребу створювати гарні речі з молодшого віку, як наслідок, ставши дорослими – завжди прагнутимуть до красивого.

Декоративне ліплення має специфічні особливості. Орнамент, що прикрашає предмет, може бути рельєфним або контррельєфним (заглибленим), нанесеним паличкою або стекою на поверхні виробу, а може бути інколи нанесеним пензликом (гуашшю) без створення рельєфу. Творчі здібності дитини під час декоративного ліплення можуть проявитися в різних напрямках: у попередньому створенні ескізів на папері для ліплення з них декоративних пластин; у продумуванні елементів візерунку; в розумінні їх на об'ємах; у створенні предметів декоративного характеру для прикрашання приміщення.

Отже, декоративне ліплення – засіб посилення естетичної виразності виліплених предметів, шляхом нанесення на їх поверхню рельєфних зображень, що за характером відповідають конструкції, формі і пропорціям основного образу. Діапазон застосування ліпного декору; архітектура, скульптура малих форм, предмети декоративно-ужиткового мистецтва (посуд, кружки, вази, ковші, народні іграшки).

Передумовами навчання дітей декоративного ліплення є: сприймання і розуміння ліпного декору; ранній інтерес до ліпного прикрашання предметів; розвиток дрібних м'язів рук; точність координації рухів; гарний зоровий контроль за діями рук; посидючість.

Завдання і зміст декоративного ліплення в дитячому садку

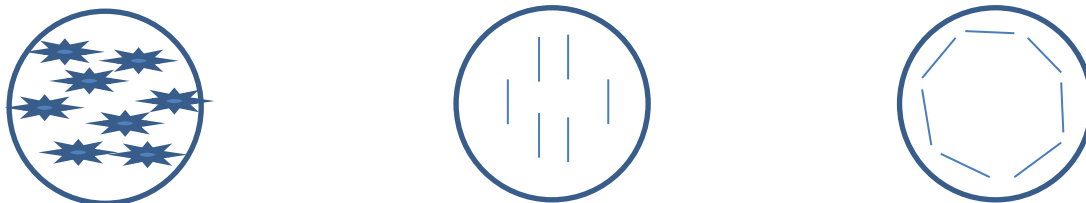
Завдання навчання дітей декоративного ліплення	Зміст навчання дітей декоративного ліплення
Молодша і середня групи ➤ виховувати потребу до створення красивого; ➤ здійснення підготовчої роботи до декоративного ліплення	➤ оздоблення виліплених предметів шляхом нанесення неглибоких рельєфів (паличкою, стекою); ➤ наліплювання невеликих деталей на поверхню виробу
Старша група ➤ розвиток художнього смаку; ➤ ознайомлення з народним, прикладним мистецтвом; ➤ навчання технік декоративного ліплення	➤ ліплення пластин і прикрас, використовуються різноманітні форми; ➤ наліплювання деталей на поверхню виробу, наліплювання з наступною деталізацією вдавлювання; ➤ зрізання частин тла, "виймання" частини зображення з поверхні тла для отримання барельєфу та контррельєфу; ➤ гравірування

За технологією декоративного ліплення дитина може оздоблювати предмет орнаментом геометричного та рослинного характеру (рельєф, барельєф, контррельєф). Дитина може наліпити орнамент або прокарувати його на тлі виробу.

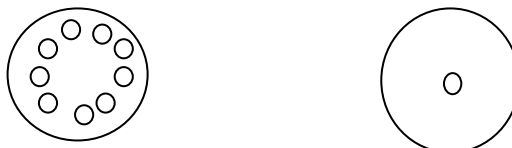
Методичні рекомендації щодо організації занять. Для успішного оволодіння навичками декоративного ліплення педагог використовує предмети декоративно-ужиткового мистецтва, художні вироби народних майстрів (димківські й опішнянські іграшки, посуд Опішні і Василькова тощо).

Процес декоративного ліплення визначається за двома головними етапами: виготовлення предмету та його декорування. Вихідні форми для ліплення посуду й скульптур за мотивами народної іграшки: куля і циліндр. Декоративні пластини виконуються способами і прийомами рельєфу (горельєф, барельєф, контррельєф).

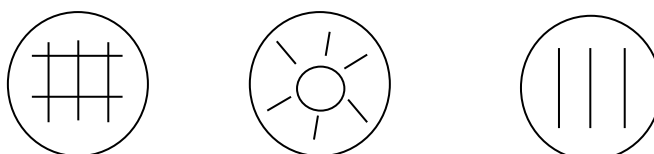
З молодшого віку дітей знайомлять з народними іграшками (мотрійки, димківські іграшки, розмальовані птахи), безпосереднього зв'язку таке знайомство з заняттями не носить. Дітей знайомлять, бо це гарні, яскраві речі. Враховуючи вік дитини, декоративні можливості дитини обмежені, але вони в ході предметного ліплення в змозі прикрашати вироби – паличкою або за допомогою штампів, малюючи крапки, коми, пелюстки, хвилясті лінії, кружки, полоси, рисочки, кільця, дуги (прикрашають "пряник", "печиво" тощо); в середніх групах малюючи зубці, спіральки, квітки, ялинки, метелики тощо.

В змозі прикрашати дископодібні форми об'ємними фігурами (кульками, валиками) по-різному: по краю, в середині;

валиками у вигляді сітки або промінців від центру.

В середній групі ДНЗ триває робота з удосконалення техніки декоративного ліплення: наліплювання деталей на поверхню виробу, нанесення неглибоких рельєфів за допомогою стеки (наприклад, ліплення моркви в предметному ліпленні і нанесення рисок, так само ліплення огірка, риби, тарілочки, чашки тощо). Середній дошкільний вік є сенситивним у плані ознайомлення дітей з прийомами пальцевого декору: згладжування поверхні, ямки, защіпи, прокручування защіпу.

Хоч діти реалізують завдання – оздоблення об'єкта в предметному і сюжетному ліпленні – варто організувати ознайомлення (дотикове) з:

- народними керамічними (глиняними), дерев'яними іграшками (образи птахів, тварин, пташка-свищик, козлик-свищик);
- керамічним посудом;
- нескладними пластинами.

В процесі роботи дітям нагадують про способи прикрашання (нанесення заглиблених рельєфів, прикрашання високим рельєфом), бо знайомі з цими прийомами з молодшого віку. В молодшому віці найчастіше демонструють прийоми оздоблення. У середньому дошкільному віці дорослий частіше може допомагати у прикрашанні високим рельєфом (оздоблення роботи способом накладання – складніший характер прикрашання):

- а) потрібно вибрати декоративну форму (геометричну, рослинну);
- б) відзначити спосіб зображення декоративної форми;
- в) розмістити на поверхні виробу.

У старшому дошкільному віці дитина здатна до самостійного використання основних технік декорування, їх закріплення й удосконалення: штампований декор, пальцевий декор, гравірувальний декор.

Старший дошкільний вік:

- за день до заняття готується глина: перебирається, очищається, складається в поліетиленовий пакет;
- перш ніж займатися декоративним ліпленням варто ознайомитися з творами декоративно-прикладного мистецтва – організовується зорове обстеження будь-якої декоративної пластини з зображенням одного предмета, декоративного візерунку, з сюжетом. Формами роботи є зустріч з народними умільцями, екскурсія до світлиць тощо;
- дітей варто залучати до самостійного аналізу форми, пропорцій, деталей тощо;
- ліплення здійснюється при безпосередньому сприйманні об'єкта чи предмета або ліплення за уяви (залежно від завдання);
- прийоми декоративного ліплення показують тоді, коли діти вперше його використовують (наліплювання з деталізацією вдавлювання, зрізання частин тла);
- на наступних заняттях проговорюють, пригадують, який спосіб прикрашення оберуть (можна продемонструвати більш складний).

Виготовлення декоративних пластин. Робота з пластиною розрахована на 2 заняття: на першому занятті – виготовлення пластини; на другому занятті – робота над рельєфом.

Способи виготовлення декоративних пластин:

а) ліплення пластини шляхом накладання форми на основу:

- на папері малюємо ескіз (зображення одного предмету, сюжету, візерунку) майбутньої пластини (ескіз допоможе визначити розмір і пропорції пластини);

- шматок глини розмащуємо до товщини 1 см;
- вирівнюємо поверхню вологою ганчіркою;
- стекою, на рівну поверхню наносимо малюнок (згідно ескізу);
- шматку глини надається певна форма (дивлячись з чого, яких елементів створюється візерунок), накладається зображення на основу пластини, краї примазуються до основи;

б) ліплення пластин шляхом вибирання матеріалу з основи поверхні:

- на пластину наноситься зображення;
- навколо нього глина вибирається;
- в результаті фон опускається, а рельєф піднятий над поверхнею пластини.

Розглядання художнього посуду і декоративної пластини впливає на розвиток художнього смаку і є гарним наочним матеріалом у процесі ліплення. Вміле їх використання дорослими розширює кругозір дітей, позитивно впливає на розумовий розвиток.

Робочий словник

Декоративне ліплення – вид дитячого ліплення, яке передбачає створення малюками посуду, декоративних пластин, прикрас, сувенірів до свят, декоративне оздоблення виліплених іграшок, предметів.

Барельєф – вид випуклого рельєфу, коли відтворені фігури виступають над площиною зображення не більш ніж на половину свого обсягу.

Горельєф – вид випуклого рельєфу, коли відтворені фігури виступають над площиною зображення більш ніж на половину свого обсягу; інколи вони можуть лише торкатися до фону і віддалятися в деталях.

Контррельєф – вид рельєфу, коли відтворені фігури, зображуються нижче площини зображення шляхом вибирання пластичного матеріалу.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Яке значення має декоративне ліплення для розвитку дітей дошкільного віку? Які його особливості?
2. Що є передумовами навчання дітей декоративному ліпленню?

3. Порівняйте завдання і зміст декоративного ліплення в різних вікових групах дитячого садка.

4. Вкажіть на особливості методичних рекомендацій щодо організації занять з декоративного малювання в різних вікових групах ДНЗ.

5. Що розуміють під декоративною пластиною? Які існують способи виготовлення декоративних пластин? Вкажіть на їх особливості.

3.5. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ АПЛІКАЦІЇ

Аплікація в молодшій групі: зміст навчання та методичні рекомендації до навчання

У молодшій групі зміст навчання аплікації передбачає: виготовлення декоративної і предметної аплікацій, опанування техніки наклеювання, насамперед, прийоми намазування клеєм деталей.

Методичні рекомендації

1. Навчаючи аплікації, вихователь звертає особливу увагу на опанування форми предметів або їхніх частин, які даються для наклеювання (дітей знайомлять з формою простих елементів, які вже даються вирізаними (круг, квадрат), які вчать наклеювати, попередньо розклавши на папері).

2. Використовуючи папір різних кольорів, педагог учить дітей розрізняти і правильно називати кольори.

3. Круг і квадрат діти наклеюють на різні форми: смужку, квадрат, кружечок (причому форми мають бути предметними: доріжка, паркан, блюдо, тарілка, хусточка):

✓ спочатку на смузці наклеюють кружечки (одного кольору, потім чергуючи за кольором: червоний – жовтий, синій – жовтий, зелений – жовтий);

✓ після цього наклеюють квадрат на смузці (на одній стороні квадрата);

✓ потім розташовують деталі на колі, квадраті, чергуючи за кольором, формою, величиною;

✓ особлива увага звертається на підготовку до роботи: необхідно передбачити запас матеріалу – вирізані форми і деталі для аплікації.

Підготовка до роботи (заняття з аплікації)

Вихователь повинен передбачити деякий запас матеріалів на випадок, якщо щось буде зіпсовано або зненацька прийде нова дитина (це вирізані форми різного розміру: круги, квадрати, смужки, деталі для створення предметних зображень; олівці для малювання, аркуші паперу – як основа для створення аплікаційних предметних зображень).

Організація занять. Заняття можна проводити з невеликою групою, з усією групою дітей. Необхідно постійно стежити за осанкою дітей на занятті: вона повинна бути зручною, не сковувати рухи руки. Слід розсаджувати дітей вільно, щоб вони могли покласти обидві руки на стіл;

стежити, щоб вони не нахилилися дуже над столом, не опиралися грудьми на стіл (при цьому порушується постава, зір, затруднюється нормальне дихання). Важливо стежити за освітленістю приміщення під час заняття: потрібно, щоб світла було достатньо, воно має падати з лівого боку.

Щоб закріпити вміння дітей у розташуванні аплікації на папері різної форми, доцільно проводити два заняття з використання деталей (частин) кожної форми. При цьому можна змінювати кольори основ або частин, що наклеюються за формою, кольором, величиною.

✓ Навчання має бути емоційно забарвленим: пісенька, віршик, потішка.

✓ Дітям мають бути попередньо знайомі предмети побуту, одягу ("доріжка", "блюде", "хусточка").

✓ Найчастіше вихователь пояснює і показує як виконувати роботу, адже це сприяє усвідомленому опануванню навичок і вмінь (інколи можна запропонувати дитині показати і пояснити як виконати завдання, щоб допомогти оволодіти образотворчими навичками). При цьому важливо пам'ятати, що лише старші діти здатні до повного повторення і пояснення.

✓ Вихователь пропонує дітям розкласти зображення на папері.

✓ Після розкладання на папері – перевірити правильність.

✓ Запропонувати наклеїти.

Прийоми наклеювання демонструють на перших етапах навчання:

- показ дітям як найбільш доцільно положити фігуру кольоровим боком на клейонку;

- набрати небагато клею на пензлик; намазати акуратно паперову фігуру клеєм;

- взяти двома пальчиками кожної руки;

- покласти на аркуш паперу клеєм донизу;

- притиснути зображення серветкою.

Якщо дитина щось забула, наприклад, передає зображення неточно, варто підказати, повернути увагу до зразка. Наприкінці кожного заняття необхідно разом з усіма дітьми розглянути створені ними зображення, порадіти загальному результату, виділити розмаїтість образотворчих рішень, цікаві доповнення.

У цій групі дітей навчають створювати **предметні зображення**. Предмети, які наклеюють діти, мають бути добре відомими. Це предмет, що складається з одного або декількох елементів (фрукти, овочі, квіти); із частин однакової форми різної величини (сніговичок, курча); двох різних форм (візок, будинок тощо). У всіх випадках, коли дітям пропонується зобразити той чи інший предмет, потрібно:

- попередньо обстежити його (обвести рухом руки форму предмета, уточнити будову, величину, форму частин);

- попросити дітей назвати порядок розташування частин;

- повторити комусь із дітей – назвати порядок розташування частин;
- запропонувати дітям викласти зображення на папері;
- наклеїти;
- немає необхідності щоразу показувати процес наклеювання (але доцільно нагадувати);
 - за потреби, якщо дитина забула щось і передає неточно, можна знову привернути її увагу до предмета;
 - закріплювати способи наклеювання (намазування частин, прикладання до паперу й притискання ганчіркою), які діти опанували на перших заняттях;
 - попереднє пояснення самою дитиною того, що вона буде робити, допомагає успішному і міцному оволодінню руховими й образотворчими навичками. Тому, показавши і пояснивши як виконувати роботу, педагогу треба викликати кого-небудь із дітей до дошки (першими викликають тих, хто краще сприймає завдання) і пропонує показати і пояснити, як потрібно виконувати роботу (повне повторення поясненого доступне лише старшим дітям).

У групі завжди є діти, які виконують завдання значно гірше, ніж інші. Варто спробувати зрозуміти у чому причина невдач і допомогти їм. Тому дуже важливо уважно придивлятися до таких дітей: як вони слухають, як починають виконувати роботу, як діють, як граються і поведуться на прогулянці. Одним заважає нестійка увага, невміння зосередитись, слухати, з першого разу сприймати почуте. Іншим не вистачає терпіння вислухати пояснення до кінця: вони поспішають почати роботу. Є діти, у яких недостатньо розвинені рухи, деякі звикли чекати допомоги дорослого, їм заважає нерішучість, повільність (таким дітям треба допомогти виконати завдання, зміцнювати впевненість у собі, пропонуючи виконувати те, що краще засвоєно, викликати до дошки для показу).

Індивідуальний підхід засновано на уважному вивченні причин відставання кожної дитини і диференційований педагогічний вплив – допомогти дітям оволодіти образотворчими вміннями.

Низьку якість роботи не можна завжди пояснювати відсутністю здібностей або небажанням добре виконати завдання. У процесі ліплення, малювання дитина нерідко стикається із труднощами. Наприклад, вона не завжди може утримати в пам'яті всі деталі завдання, пояснення вихователя і кидає роботу або починає псувати її. Педагог повинен вчасно помітити це і допомогти, нагадавши послідовність виконання роботи. Для цього можна запитати в малюка, що він буде робити далі і, якщо він вагається з відповіддю, підказати. Важливо, щоб дитина одержала задоволення й від самої роботи, і від її результату.

Разом із тим не слід залишати без уваги активних дітей, що успішно опановують образотворчі навички і вміння. Їх можна залучити до допомоги

іншим дітям, ставити перед ними складніші завдання (наприклад, якщо дитина впоралася зі створенням основного зображення, можна запропонувати їй доповнити картину деталями).

Дуже важливими є заняття за задумом дітей. Можна провести 2–3 заняття, де предмет, що будуть зображати діти, визначений вихователем, а іншим разом провести кілька занять поспіль за задумом дітей.

Бажано чергувати в такий же спосіб заняття наприкінці навчального року, коли діти опанують низку вмінь і навичок, що дозволить передати в роботі те, що вони бачать навколо себе, із чим граються, що їх тішить і захоплює. (Такі заняття, за задумом, сприяють подальшому розвитку і вдосконаленню образотворчих умінь.)

Зміст навчання аплікації в середній групі. Методичні рекомендації

Зміст навчання: виконання предметної, сюжетної, декоративної аплікації; навчання правильно тримати та користуватися ножицями, опанування простих прийомів вирізування (по прямій лінії, по косій лінії, по округлій лінії). *Рекомендації щодо організації занять із навчання аплікації:*

1. На одному із занять вихователь пропонує вирізати смужки з вузької довгої смуги паперу одним рухом ножиців і скласти з них зображення різних предметів. При цьому вирізані частини паперу не обов'язково наклеювати – краще пофантазувати складаючи зображення із смуг (травичка, дерева, стілець, куці, драбина).

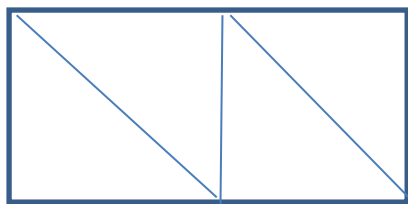
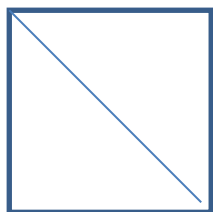
2. Наступним етапом роботи є навчити дітей розрізати широкі смуги в кілька прийомів розведення й зведення лез ножиць. Дошкільники можуть нарізати прямокутники, квадрати і вузькі смужки, з яких складають зображення різних предметів.

3. На наступному етапі діти опановують прийоми вирізання предметів круглої й овальної форми (намисто, неваляйка, фрукти). Дітям необхідно показати найбільш раціональний спосіб вирізання таких форм, за рахунок зрізання кутів у прямокутника й квадрата.

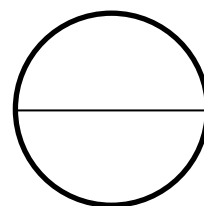
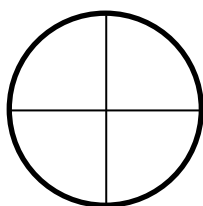
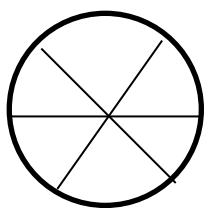
4. На наступному етапі можна запропонувати дітям набір геометричних фігур, з яких вони створюють різні зображення, комбінуючи однакові фігури різної величини. Наприклад, предмети круглої форми (неваляйка, намисто, гусениця, пірамідка).

5. Для того щоб навчити дитину створювати зображення прямокутної форми, необхідно розвивати сприйняття цих форм й уміння їх розрізняти. Першим заняттям, на якому діти зустрічаються з геометричними фігурами (прямокутними формами), може бути заняття із зображенням в аплікації споруди з настільного конструктора. Діти одержують готові паперові прямокутники і квадрати (трикутники діти можуть зробити самі, розрізавши квадрат або прямокутник). Самостійне перетворення фігури й одержання з однієї фігури іншої шляхом її розрізання має важливе

значення для сенсорного, розумового й естетичного розвитку, дозволяє надалі швидше визначати форму предметів та їхніх частин і точніше передавати її.

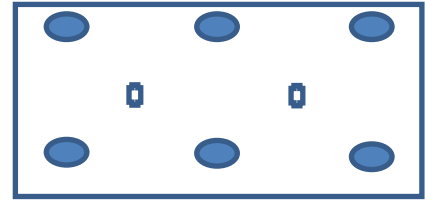
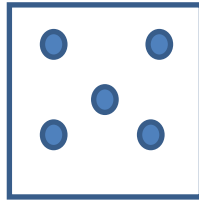
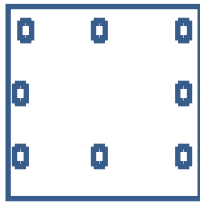
6. Заняття з вирізання частин прямолінійної форми і наклеювання конструкції з них можуть повторюватись протягом року, але споруди треба брати складні, з більшою кількістю деталей і різних розмірів (трикутник, круг, прямокутник, квадрат). Доречно з дітьми 5-го року життя повторювати заняття з перетворення готових фігур, уводячи нові фігури, наприклад, круги розрізати навпіл та на декілька частин (пелюстки квітів, парасольки, їжачки).

Оволодіння способом перетворення фігур – важлива умова розвитку творчості дітей в образотворчій діяльності, конструюванні, ручній праці.

У середній групі можуть проводитись заняття зі створення в аплікації декоративних композицій. У цьому випадку елементи візерунка діти одержують у готовому вигляді й частково створюють самі. Складанням візерунка в аплікації діти опановують швидше, ніж у малюванні. Оволодіння навичками створення візерунка на предметі нової форми треба починати з аплікації, тоді в декоративному малюванні увагу дітей в основному буде зосереджено на передачі елементів візерунка.

Навчання декоративної аплікації можна почати з прикрашання квадрата. Так, на першому занятті дітей ознайомлюють з принципами розташування візерунка на такій фігурі: в кутах і по сторонах квадрата, в середині квадрата. Після цього можна ускладнювати роботу: розташування елементів візерунка по всій формі квадрата чи прямокутника; розташування елементів візерунка на крузі; аплікація на площинному зображенні предмета (рукавичка).

На заняттях можливе використання картинок, ілюстрацій для уточнення уявлень дітей про предмети і явища. Відповідно до змісту занять з аплікації, вихователь заздалегідь підбирає предмети декоративно-прикладного мистецтва, листівки із зображенням необхідних предметів і виставляє в груповій кімнаті за 1–2 дні до заняття (привертає до них увагу дітей, пропонує розглянути).

На занятті з декоративної аплікації важливе місце мають:

- ✓ аналіз форми, яка буде прикрашатися: виділяються і рахуються сторони і кути (якщо це геометрична форма) або аналізується площинне зображення предмета;
- ✓ аналізуються особливості прикрашання форми: *кути, сторони, центр форми, або вся одночасно; однакове прикрашання кутів, сторін; елементи, що прикрашають (рослини, геометричні форми тощо);*
- ✓ показ способів вирізання, якщо вперше з ним знайомлять, в іншому випадку – нагадування;
- ✓ наклеювання елементів, які в основному підготовлені вихователем (можуть частково діти готувати самостійно);
- ✓ під час роботи вихователь має стежити: *щоб правильно вирізали, не зрізали зайвого, щоб підбирали гармонійне поєднання кольорів, щоб роботи були охайними.* Крім того, педагог стимулює дітей до творчих проявів, допомагає вибрати папір, доповнює деталями, звертає увагу на найбільш вдалі роботи.

На занятті з предметної аплікації важливе місце мають:

- ✓ перед заняттям організують спостереження за предметами і явищами;
- ✓ обстеження предмета, зразка (будова, форма, колір, розміщення на площині аркуша);
- ✓ нагадують про прийоми вирізання, якщо діти не відповідають або відповідають не вірно про вже знайомі їм прийоми роботи із ножицями;
- ✓ звертання уваги на найбільш вдалі зображення, похвала тих, хто придумав цікаві доповнення.

Важливо спонукати дітей до творчих проявів на кожному занятті: запропонувати вибрати папір якогось кольору, доповнити аплікацію деталями. Для того щоб діти могли легко придумувати доповнення, необхідно щодня збагачувати їхній досвід, звертати увагу на цікаві предмети, ситуації.

Розвиток творчості є найважливішим завданням навчання образотворчій діяльності дітей 5-ти років. Вихователь у цій групі, не рідше одного разу на місяць, за кожним видом діяльності має проводити заняття за задумом дітей. Ініціатива вибору теми зображення має належати дитині, але задуми дітей нестійкі, часто змінюються під впливом випадкових обставин і не завжди дитина може швидко вирішити, що вона буде зображувати, завдання педагога допомогти їй у виборі і здійсненні задуму. Знаючи інтереси дитини, можна тактовно нагадати їй про ігри, іграшки, цікаві спостереження свідком яких вона була. Тобто спрямувати її задум за темою: "Твоя улюблена іграшка", "Зроби аплікацію про зиму" або "Килимок".

Слід пам'ятати:

- ✓ зображення має бути виконано художньо чітко (не складно);
- ✓ спостереження (за предметом чи явищем, які дитина буде відтворювати) необхідне кількаразове (спостерігати 2–3 рази). При цьому потрібно щоразу звертати увагу на предмет у цілому, виділити й нові його якості, властивості, які в попередніх спостереженнях не виділялися (розглянути квіти – помилуватися, звернути увагу на форму, забарвлення);
- ✓ під час обстеження предмета звертають увагу на такі моменти: з яких деталей складається, форми, колір, як розмістити на площині аркуша;
- ✓ коли способи вирізання всіх частин дітям знайомі доцільно не показувати їх, а лише нагадати запитавши: з якого шматка паперу потрібно вирізати дану форму (наприклад, "голову" для ляльки);
- ✓ в ході роботи вихователь має стежити, щоб правильно вирізали деталі, не зрізали багато паперу, щоб зображення було пропорційним, вірно розташували візерунок на формі, щоб підбирали гармонійне поєднання кольорів (теплі і холодні), можна вирізати разом, взявши її руку у свою, щоб вона бачила результат і зрозуміла як робити;
- ✓ усі створені аплікації потрібно розглянути разом із дітьми, відзначити, що кожний виконав свою роботу; звернути увагу на найбільш вдалі зображення, похвалити тих, хто придумав цікаві доповнення.

Аплікація в старшій групі ДНЗ: зміст навчання та методичні рекомендації до навчання

В старшій групі триває навчання дітей аплікації; завдання. Завдяки опануванню роботи з ножицями удосконалюються прийоми різання паперу по прямій і навскоси, перетворення однієї фігури на іншу шляхом розрізання прямокутників, квадратів, кругів на дві і більше частин. Діти отримують можливість вирізати різні за формою і будовою предмети круглої та овальної форм з квадрата і прямокутника. У цій групі відпадає необхідність давати для аплікації вирізані вихователем форми (лише у декоративній аплікації, якщо деталі надто точні й мініатюрні, які дітям вирізати складно).

В старшій групі варто навчати дітей вирізати симетричні предмети з паперу, складеного вдвічі. Для цього потрібно: вміти подумки розділити предмет симетричної форми навпіл, уявити його половину, вирізати. Для

того щоб уявити половину предмета, необхідно: у процесі його обстеження обвести рукою по контуру, а потім, закривши його половину, запропонувати дітям обвести по контуру половину предмета із зовнішнього боку (а не з лінії розподілу), при цьому підкреслити, що саме цю частину треба буде вирізати.

Показ процесу вирізання. Необхідно звернути увагу дітей на те, що тримають папір за лінію згину, й наголосити, що процес вирізання вимагає ретельного зорового контролю за діями рук. Учити дітей цього способу вирізання треба на прикладі найпростіших предметів (листочок, ваза, глечики тощо). Коли діти опанують вирізання простих предметів, можна запропонувати їм складні зображення (метелики, жучки, дерева, людина).

Навчають дітей використовувати у процесі аплікації прийом обривання паперу. За допомогою цього прийому передаються різні форми, які не мають чіткого рівного контуру (наприклад, сніговичок, снігові замети, хмари, квіти). Наступний прийом, який мають опанувати діти в старшій групі, – це *прийом об'ємного наклеювання*. Його сутність складають такі операції: намазується клеєм і приклеюється серединка предмета, а краї відгинаються, що надає об'ємного вигляду (квіти, метелики). Більш складним вважається *прийом симетричного вирізання з паперу, складеного в декілька разів*. У результаті його використання отримується зображення симетричної форми, всі частини якого розташовані навколо центру. Наступний прийом – прийом вирізання з паперу, складеного гармошкою, який використовують для отримання однакових і з'єднаних між собою зображень. Під час такого вирізання необхідно врахувати такі моменти: ліній згину стільки, скільки має бути зображень, лінії згину залишаються на місцях і не розрізаються, вирізається половинне зображення. Також у процесі створення аплікацій діти мають навчитися використовувати *силуетне вирізання*, яке включає два етапи. На першому етапі відбувається вирізання узагальненої форми силуету, а на другому етапі – деталізація контурів і форм. Важливими прийомами роботи в аплікації є вирізання по частинах (з метою отримання складних конструкцій або різнокольорових частин) і вирізання по контуру, коли форма предмета має бути максимально точною (завитки тощо).

При організації роботи дітьми старшого дошкільного віку над створенням декоративних аплікацій необхідно врахувати:

- ✓ діти заповнюють декором (як і в малюванні) квадрат, шестикутник, розет, коло, площинне зображення предметів побуту;

- ✓ у процесі навчання аплікації вихователь повинен знайти таку річ (предмет, іграшку, серветку, твір декоративно-прикладного мистецтва), розглядання якої допоможе дітям уточнити уявлення і зможе втілити такі ж елементи у своїй роботі;

- ✓ розглянувши з дітьми таку річ, звертають увагу і уточнюють положення частин предмета, їхню форму, величину, розміщення елементів на

предметі декоративно-прикладного мистецтва (за формою, в кутах, на сторонах, в центрі);

✓ педагог пропонує дітям подумати, який прийом вирізання використати (інакше кажучи, – подумати, яким чином вирізати ті чи інші деталі, частини);

✓ у процесі роботи вихователь діє по-різному: навчаючи нового – показує і пояснює прийоми вирізання; закріплюючи отримані вміння – залучає досвід дітей, стимулюючи активність – викликає дошкільнят до дошки для показу і пояснення тих чи інших прийомів роботи; якщо це творче завдання – ані показує, ані пояснює, лише в разі потреби індивідуальної допомоги;

✓ вихователь має бути активним учасником процесу зображувальної діяльності, не зупиняючи активність і самостійність дітей, привчає їх до оцінювання якості та повноти створеного зображення, називати вдале і невдале втілення образу.

Для дітей старшого дошкільного віку є характерний повний цикл операцій, які пов'язані з аплікацією: усвідомлення змісту завдання; вибір паперу потрібного кольору; визначення прийомів виконання елементів; розміщення і наклеювання деталей на основу. Виконання завдань у техніці аплікації потребує багато операцій, частину яких можна виконати заздалегідь, напередодні заняття (наприклад, тонування паперу). Або на першому етапі (перше заняття) виготовлення об'єкту, а на другому занятті (другий етап) – оздоблення об'єкту.

Для сюжетної аплікації достатньо наявність одного головного персонажу і декількох другорядних елементів нескладної форми.

Робочий словник

Аплікація (від лат. applicatio) – накладання, пристосовування, приєднання до якоїсь поверхні. Аплікація як технологія пройшла довгий шлях використання і збагатилася різними засобами фіксації (закріплення) на різних поверхнях (нитками на тканинах, клеями на твердих поверхнях тощо). Аплікація може бути одноколірною, багатокольоровою, плоскою, об'ємною, декоративною, абстрактною, сюжетною тощо. Аплікація відноситься до декоративно-прикладного мистецтва.

Декоративна аплікація – це створення композиції шляхом наклеювання вирізних елементів з різнокольорового паперу. Декоративну аплікацію можна скласти із геометричних і рослинних елементів, візерунків народного орнаменту тощо.

Набірна аплікація виконується із заздалегідь підготовлених різнокольорових елементів, які вирізуються відповідно до зображуваних контурів окремих деталей цілого (за аналогією пластинчатої або штучної мозаїки).

Силуетна аплікація – аплікація, яка відтворює форму статури людини або інших предметів, що приймається в масі, тобто без деталей у середині контура, здебільшого темною плямою на світлому фоні.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність аплікації як виду мистецтва? Які існують її види?

2. Який зміст навчання та які методичні рекомендації мають місце щодо навчання аплікації дітей у молодшій групі ДНЗ?

3. Який зміст навчання та які методичні рекомендації мають місце щодо навчання аплікації дітей у середній групі ДНЗ?

4. Який зміст навчання та які методичні рекомендації мають місце щодо навчання аплікації дітей у старшій групі ДНЗ?

5. Що необхідно врахувати при організації роботи з дітьми старшого дошкільного віку, створюючи декоративну аплікацію?

3.6. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ КОНСТРУЮВАННЯ

Значення конструювання у розвитку дітей дошкільного віку

Для дошкільнят конструювання – досить складний вид діяльності, але корисний, адже сприяє розвитку дитини, здатне задовольняти пізнавальні потреби, допомагає з'ясувати особливості, властивості та відомості різних предметів і матеріалів; надає можливості дитині проявити свою індивідуальність, залучає до творчості, сприяє розвитку мислення. Конструювання – це діяльність, у процесі якої створюються різноманітні іграшки-саморобки, конструкції з паперу, природних матеріалів, конструкторів. Конструювання містить у собі великий виховний потенціал: у *плані фізичного розвитку* сприяє становленню координації, точності рухів, дрібної мускулатури пальців рук, окоміру; в *плані морального і трудового виховання* акцентує увагу на вихованні особистісних якостей, зокрема працелюбності, охайності, самостійності, ініціативності і вміння працювати в колективі; в *плані естетичного розвитку* формує естетичне ставлення до того, що робить і бачить дитина. Конструювання має велике значення для формування у дітей уявлень про еталони форм і просторові відношення між предметами; для розвитку навичок конструювання; розвитку уяви, сприймання, мислення; для виховання працелюбності.

Найчастіше конструювання розрізняють за матеріалом:

- з *будівельного матеріалу* (цеглинки, кубики, пластини, призми, бруски);
- з *конструкторів* (дерев'яні, металеві, пластмасові);
- з *природного матеріалу* (шишки, жолуді, солома);
- з *штучного матеріалу* (катушки, коробки тощо);
- *із паперу, картону.*

Зміст навчання конструювання

Для дітей молодшого дошкільного віку важливим є створення різних конструкцій з будівельного матеріалу. Для дітей середнього дошкільного віку навчання конструювання передбачає: зведення споруд з будівельного матеріалу і піску; виготовлення виробів із паперу і природнього матеріалу. Для дітей старшого дошкільного віку зміст навчання конструювання передбачає удосконалення отриманих навичок роботи й опанування більш складнішими у кожному виді.

Зміст навчання конструювання з паперу у середній і старшій групах

Зміст навчання у середній групі	Зміст навчання у старшій групі
1) складання аркуша паперу (прямокутної, квадратної, округлої форм) навпіл з нанесеними умовними позначками (наприклад, "вагон", "прапорець", "автобус");	1) складання, надрізання і склеювання аркушів паперу різної форми; 2) складання прямокутного і квадратного аркушів паперу вчетверо (наприклад, "шафа", "ширма");
2) ознайомлення з прийомом складання і надрізання паперу (наприклад, складання зі смужок паперу таких виробів як "стіл", "стілець", "ліжко"); 3) приклеювання дрібних частин до основної форми (додавання деталей)	3) складання аркуша квадратної форми по діагоналі (наприклад, "вертушка", "намет"); 4) складання паперу в різних напрямках (наприклад, "стріла", "човен"); 5) складання аркуша паперу на 9, 12, 16 частин і виготовлення з них складніших конструкцій; 6) засвоєння прийомів виготовлення викрійки складних конструкцій

Зміст навчання конструювання з будівельного матеріалу

Види будівельного матеріалу, які використовуються у роботі:

- ✓ великий будівельний матеріал (куб, циліндр, паралелепіпед тощо) для створення конструкцій на підлозі;
- ✓ настільний будівельний матеріал (меншого розміру куб, циліндр тощо);
- ✓ напівфабрикати: дощечки, коліщата тощо;
- ✓ конструктори;
- ✓ тематичні будівельні набори ("Городок", "Ветеринар" тощо).

Зміст навчання у молодшій групі	Зміст навчання у середній групі	Зміст навчання у старшій групі
<ul style="list-style-type: none"> ✓ виконання дій з кубиками, цеглинками, пластинами (4-й р. життя – призма, брусок); ✓ поєднання в споруді двох різних за формою деталей (4-й рік життя 2–3 різні за формою деталі); ✓ створення найпростіших перекриттів; ✓ розкладання і складання будівельного матеріалу; ✓ використання споруд у іграх 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ розпізнавання, називання і використання цеглинок, кубиків, пластин, брусків, призм; ✓ ознайомлення із аркою і циліндром; ✓ об'єднання у споруді 3–4 різних за формою і розміром деталей; ✓ самостійний добір деталей, необхідних для спорудження 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ передача в спорудах характерних ознак знайомих споруд; ✓ використання в спорудах напівциліндрів, напіварок, пластин різних за формою і товщиною, брусків, конусів; ✓ установа залежності конструкції від її призначення; ✓ конструювання за описом, умовами, за малюнком, фотографією

Методичні рекомендації. Організовуючи заняття з навчання конструювання з паперу, як зазначає С. Галайда, потрібно зважати на те, що безпосереднє виготовлення якихось виробів, іграшок з паперу може становити для дошкільнят певні труднощі, які пов'язані з *особливостями їх сприймання*. До них відносять такі:

- ✓ аркуш паперу – це плоска геометрична форма, яка навіть віддалено не нагадує готовий виріб;
- ✓ готові вироби також недостатньо точно відображають реальні об'єкти, що змушує дитину включати уяву та завершувати художні образи самостійно;
- ✓ діти часто забувають послідовність певних дій, які механічно повторюють за дорослим (згинання, складання в різних напрямках), а тому швидко втрачають інтерес та бажання продовжувати конструювання самостійно;
- ✓ процес виготовлення іграшок має відбуватися поетапно (при цьому слід пам'ятати, що дошкільнята можуть зафіксувати не більше 2–3 нових операцій): нагадати й запропонувати повторити прийоми засвоєні раніше на попередніх заняттях, показати нові прийоми, запропонувати дітям відтворити їх самостійно.

Одне із головних завдань педагога полягає у розвитку в дітей певною мірою самостійності, конструктивного і творчого мислення. У **молодшій групі** рекомендується виготовляти іграшки вихователем в присутності малят, зацікавлюючи їх цим процесом і готовим виробом. У **середній групі** спочатку пропонують дітям вирізані з паперу прямокутники з нанесеними на них умовних позначок, потім квадрати та кружечки. Після цього наступний етап – ознайомлення вихованців з такими прийомами як складання та надрізання. Вихователь має сформувати у дітей перші найпростіші навички оперування папером, клеєм та ножицями; заохотити до правильного й точного виконання всіх необхідних дій; викликати в дітей позитивні емоції від успішно виконаних завдань. У **старшій групі** починають формувати навички склеювання аркушів паперу різної форми: квадратної, круглої, трикутної; вчать дітей склеювати папір у різних напрямках (навпіл, по діагоналі, по середній лінії, по діаметру тощо); засвоюють прийоми виготовлення викрійки складнішої конструкції. Основне завдання – вдосконалювати вміння дітей вдосконалювати вміння дітей працювати з папером, виховувати у них прагнення внести у виріб власні доповнення, зробити його більш оригінальним, розвиток творчості й самостійності дітей.

Поступово вихователь має збільшувати кількість операцій, які дитина має опанувати, а саме: розмічати папір по шаблону, креслити коло; самостійно виготовляти викрійку; робити іграшки за зразком, вносячи певні зміни, а також за кількома зразками; конструювати за власним задумом. На першому етапі навчання розглядати спільно з дітьми предмети певної групи, різні за зовнішніми ознаками, щоб дошкільники могли побачити спільне і відмінне, ціле і його частини. На наступному етапі демонструються найбільш загальні прийоми виготовлення найпоширеніших іграшок, а потім стимулювати дітей до творчих рішень, надаючи їм самостійність у виборі способів втілення того чи іншого задуму.

Важливо приділити увагу прийомам складання з паперу, фахівці рекомендують їх подавати поетапно: розібрати готовий виріб, а потім знову скласти; виділити вже знайомі способи складання; продумати та обговорити з дітьми послідовність роботи, дібрати необхідні матеріали; скласти папір та зробити іграшку. Не менш важливим є аналіз готових робіт. Вихователь має проаналізувати готовий виріб з попередньою роботою дошкільника, вказавши на допущені помилки і шляхи їх виправлення, заохочує дитину, хвалить її за зусилля, та успіхи, вчить поважати працю інших дітей, доброзичливо ставитися до їх виробів, не кепкувати над їх помилками.

Організуючи роботу дітей з папером, вихователь має навчити дітей: який би виріб не планувався, треба насамперед чітко уявити собі кінцевий результат – власне виріб і деталі, з яких він складається. Відповідно діти мають чітко уявляти весь процес створення конструкції, який стосується обробки паперу. **Обробка паперу** – це система послідовних операцій: *розмітка матеріалу; його механічна обробка (згинання, складання,*

різання); оформлення готових виробів (оздоблення деталями). Дітей вчать розрізняти і наносити умовні позначки на папір, робити розмітку виробу, яка складається із різних елементів: ліній згину, місця склеювання, лінії надрізання чи розрізання.

.....

Лінії згину

////////////////////////////////////

Місце склеювання

Лінія надрізання чи розрізання

Наступна операція обробки паперу – це згинання і складання.

Вихователь пояснює дітям, що згинати папір можна лише по прямих та ламаних лініях: паперовий аркуш спочатку згинають у потрібному напрямку, а потім розгладжують по місцю згину. Якщо лінія згину проходить через центр (середину аркуша), його потрібно скласти навпіл так, щоб протилежні сторони сумістилися. Після цього, притримуючи обидві половинки лівою рукою, пальцями (можна лише вказівним) ведуть від лінії стику вгору, а потім ліворуч – праворуч вздовж лінії згину. Дітей навчають згинати і складати папір у різних напрямках: до себе, від себе, ліворуч, праворуч, з кутка в кутку. Важливо, щоб діти усвідомили, що всі операції варто здійснювати на твердій рівній поверхні – на робочому столі.

Операція різання ножицями. Опанування дітьми цієї операцією передбачає засвоєння важливих правил користування ножицями:

- 1) леза ножиць не варто розводити надто широко (не більше ніж 60°);
- 2) напрям лез у місцях згинів чи поворотів не варто змінювати, краще пересувати папір;
- 3) якщо на аркуші паперу присутні загострені контури, слід різати у два прийоми: від крайніх точок до внутрішньої;
- 4) різати ножицями варто у протилежному напрямку до руху годинникової стрілки;
- 5) різати більш доцільно дещо правіше від лінії розмітки, щоб було видно слід олівця.

Монтування деталей (збирання конструкції). Здійснюється складання частин, які можна склеїти або з'єднати смужками паперу, тканини, зшити нитками, з'єднати дротом. При цьому робота організовується в два етапи.

1. Пояснення завдання, підбір необхідних матеріалів. Прийоми роботи при цьому не демонструються.
2. Показ окремих прийомів роботи. Навчання прийомів має здійснюватися також поетапно.

На першому етапі доцільно розпочинати роботу із складання рівних геометричних форм навпіл. На другому етапі – складати половинки аркуша, кожну окремо, відповідно до розмітки. При цьому мають бути відсутні будь-які надрізи. На третьому етапі – поділити аркуш на 16 частин або дев'ять частин методом складання із надрізами. На четвертому етапі – складання по діагоналі, навпіл. На п'ятому етапі – складати за всіма напрямками, виготовляти креслення та викрійки.

Важливим моментом є добір вихователем завдань, які поступово ускладнюються. Так, С. Галайда пропонує такий зміст завдань конструювання:

- згинання по умовних пунктирних лініях посередині аркуша та на його половинках; різання ножицями, склеювання. Можна виготовляти такі поробки: прапорці, книжка, меблі, гаманець, літак;
- згинання по середині, різання ножицями, наклеювання додаткових деталей. Можна виготовляти такі поробки: будівлі, транспорт;
- згинання, склеювання, додавання деталей. Можна виготовляти такі поробки: коробки, меблі;
- складання до середини на один бік. Різання, склеювання. Можна виготовляти такі поробки: коробки, меблі, транспорт;
- поділ на три частини, згортання в трубочку. Склеювання. Можна виготовляти такі поробки: коробки, меблі, транспорт;
- складання в один і більше разів. Склеювання. Можна виготовляти такі поробки: ріжок, стріла, лебідь, квочка, заєць, комахи, птахи, звірі; парашут, конверт, сільничка;
- багатошарове складання. Склеювання. Можна виготовляти такі поробки: трикутна шапка, квадратна шапка, човник.

Організуючи конструювання з будівельного матеріалу, варто пам'ятати, що діти молодшого дошкільного віку виявляють великий інтерес до форм і комбінацій. Вони діють за принципом "що вийде". В кінці молодшого на початку середнього дошкільного віку малюки обмірковують, планують споруду (наприклад, будують хатинку для зайчика тощо). Безперечно, що прийоми навчання конструювання будуть різними у групах ДНЗ.

Прийоми навчання конструювання з будівельного матеріалу в молодших групах:

- ✓ розглядання та аналіз будівельних деталей, з яких буде створено споруду;
- ✓ створення споруди вихователем з повним показом дітям усіх прийомів конструювання та пояснення дій;
- ✓ широке використання ігрових прийомів;
- ✓ пропозиція побудувати за власним бажанням (використовується в різних вікових групах).

Прийоми навчання конструювання з будівельного матеріалу в середніх групах:

- ✓ створення споруди вихователем з показом усіх прийомів конструювання та пояснення дій (використовується і в старших групах);
- ✓ показ зразка споруди, виконаного раніше вихователем, з аналізом деталей, з яких створені частини конструкції;
- ✓ частковий показ та пояснення як виконати основу споруди.

Прийоми навчання конструювання з будівельного матеріалу в старших групах:

- ✓ показ зразка готової споруди, зведеної вихователем, з розгляданням та аналізом деталей, що входять до неї;
- ✓ розглядання малюнка чи фотографії споруди, з наступним аналізом будівельних деталей, з яких створено елементи споруди;
- ✓ показ окремих прийомів конструювання, якими діти оволодівають у процесі створення споруди (як замінити одну деталь іншою, як зробити складне перекриття, як укріпити інше тощо);
- ✓ демонстрація незавершеного зразка споруди, який виконаний вихователем частково, і пропозиція дітям завершити самостійно;
- ✓ повідомлення теми споруди і обговорення того, з якого матеріалу та як виконувати завдання.

3. Ліштван підкреслює, що набуття навичок конструювання має передбачати вмотивоване, логічне ускладнення вимог до дитини. Також вона визначає найбільш продуктивною таку послідовність опанування навичками:

- ✓ зведення споруди вихователем з показом дітям прийомів конструювання і поясненням дій;
- ✓ показ зразка споруди, зведеної вихователем, з наступним аналізом її складових частин;
- ✓ демонстрація окремих прийомів конструювання, якими мають оволодіти діти;
- ✓ показ зразка незакінченої споруди, яку діти повинні самостійно добудувати;
- ✓ повідомлення теми конструкції із зазначенням умов, яких діти повинні дотримуватися;
- ✓ зведення дітьми споруд за їхніми задумами.

Використання педагогом конкретного прийому у роботі з дітьми старшого дошкільного віку залежить від складності споруди, поробки, способу з'єднання деталей, здібностей дітей. Важливо надавати дітям можливість використовувати будівельний матеріал набором, а не обмеженою кількістю деталей, що сприяє розвитку самостійності, конструктивних здібностей. Навчаючи конструювання, вихователь має випробовувати всі прийоми не надаючи перевагу окремим.

Коли діти виконують завдання педагога, то пропонується такий зміст методичних рекомендацій: розглядання готової споруди чи поробки і показ послідовності дій під час їх створення; розглядання готової споруди чи поробки без показу. За зразком, на тему запропоновану вихователем: педагог дає готовий зразок і демонструє послідовність створення споруди (наприклад, "побудуємо довгу дорогу", – говорить вихователь; це можна зробити по-різному – прикладаючи до короткої дороги з цеглинок ще кілька цеглин або замінюють короткі цеглинки довгими пластинами; наприклад, "Гірка": діти знайомляться з гіркою, визначають частини, деталі, а потім будують гірку).

На заняттях за власним задумом дітей наочність не використовується, натомість дорослий повідомляє умови виконання завдання. Ці умови мають відображати основні функції об'єкта (наприклад, створити міст для пішоходів і транспорту через річку певної ширини – за річку може слугувати аркуш паперу – щоб під ним плавали кораблі, і дітям дають 2–3 судна). Діти виявляють творчу ініціативу у створенні образу. Конструювання за власним задумом дітей – це вміння щось придумати, інакше кажучи, поставити перед собою низку умов, яким має відповідати майбутня конструкція.

Робочий словник

Конструювання – це особливий вид образотворчої діяльності, (від лат. constmere) означає приведення у певне взаєморозміщення різних предметів, частин, елементів.

Дитяче конструювання – різноманітні будівлі з будівельного матеріалу, виготовлення виробів та іграшок із паперу, картону, дерева й інших матеріалів. Залежно від того, з якого матеріалу діти створюють конструкції, розрізняють такі *види конструювання*: з будівельного матеріалу та конструкторів; з паперу та картону; з відходів та природного матеріалу.

Конструктивна діяльність – це практична діяльність, спрямована на одержання певного, заздалегідь задуманого реального продукту відповідно до його функціонального призначення; це продуктивний вид діяльності дітей, у якій відбувається різнобічний розвиток.

Лего (від дат. Leg Godt – "грай добре") – серія іграшок, деталей, що є наборами, для збірки і моделювання різноманітних предметів, основними елементами є різнокольорова пластмасова цегла різних форм і виду, маленькі фігурки тощо, із яких можна скласти транспортні засоби, будівлі, рухомих роботів тощо.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. *Яке значення конструювання для розвитку дітей дошкільного віку?*
2. *На які види поділяють конструювання?*

3. У чому полягають особливості конструювання з паперу? Порівняйте зміст навчання конструювання з паперу у середній та старшій групах ДНЗ.

4. Яких методичних рекомендацій варто дотримуватися вихователю під час навчання конструювання з паперу у різних вікових групах дитячого садка?

5. Якими прийомами роботи мають оволодіти діти під час навчання конструювання?

6. Які існують правила роботи з ножицями? З якого віку можна давати дітям ними користуватися?

7. Які особливості конструювання з будівельного матеріалу? Який буває будівельний матеріал?

8. Які прийоми навчання конструювання з будівельного матеріалу використовують у молодшій групі ДНЗ?

9. Які прийоми навчання конструювання з будівельного матеріалу використовують у середній групі ДНЗ?

10. Які прийоми навчання конструювання з будівельного матеріалу використовують у старшій групі ДНЗ?

11. Яка передбачається послідовність опанування дітьми навичками конструювання з будівельного матеріалу?

12. Які особливості роботи з навчання дітей дошкільного віку конструювання з природнього матеріалу?

РОЗДІЛ 4 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗОБРАЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

4.1. МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Дитяча образотворча діяльність розглядається як ефективна форма художнього освоєння навколишньої дійсності, в процесі якої діти зображують предмети і явища, виражають своє ставлення до них. БКДО (Базовий компонент дошкільної освіти) передбачає, що художньо-практична діяльність ґрунтується на знаннях про характерні особливості, специфіку, засоби художньої виразності різних видів образотворчої діяльності: малювання, ліплення, аплікації, конструювання.

У ДНЗ всі види образотворчої діяльності взаємопов'язані між собою, основою цього взаємозв'язку є *засоби виразності (предметне малювання, ліплення, аплікація – форма, ритм ліній, форм на площині і в об'ємі; декоративне малювання, ліплення, аплікація – колір на площині та в об'ємі, ритм, гармонія; сюжетне малювання, ліплення, аплікація – композиція на площині та в просторі)*.

Методами організації образотворчої діяльності в ДНЗ є: спостереження; розглядання картин, ілюстрацій; дидактичні ігри, ігрові ситуації; показ; пояснення; зразок; бесіда; ретроспекція (коли я була маленька, то любила малювати, виготовляти прикраси для ялинки, моїми малюнками прикрашали кімнати до свят); експериментування із зображувальними матеріалами, видозмінами форм, оригінальністю композицій тощо.

У навчальному процесі ДНЗ відповідно до програм дошкільної освіти плануються заняття з різних видів образотворчої діяльності. Також під час планування необхідно передбачати різні типи занять, які дають дітям можливість під час виконання одного завдання використовувати різні засоби (зображальні) різних видів діяльності. В *річному плані* з естетичного виховання та образотворчої діяльності передбачаються заходи щодо поповнення матеріальної бази, облаштування освітньо-розвивального середовища, виявлення і впровадження кращого педагогічного досвіду. Перспективне планування визначає завдання, зміст роботи на тривалий відрізок часу: навчальний рік, півріччя, квартал, місяць. До перспективного плану належать сітки занять з образотворчої діяльності, які складаються

вихователем і педагогом з образотворчої діяльності у довільній формі (перелік занять, група, термін проведення, теми) або у вигляді таблиць-сіток (тема, мета, замальовки образів).

У календарному плані відображаються різні форми роботи з образотворчої діяльності: спостереження краси в житті та образотворчому мистецтві; екскурсії до музеїв, на виставки образотворчого мистецтва; дитяче експериментування із зображувальними матеріалами; СОД (СХД): індивідуальна робота з художньо обдарованими дітьми та дітьми з особливими потребами; заняття; робота з батьками; оновлення і поповнення розвивального середовища групи зображувальними та наочними матеріалами. У плануванні занять важливо зазначати: вид образотворчої діяльності, тему, мету, матеріали, підготовчу роботу, хід заняття із зазначенням методів і прийомів у кожній його частині (вступна, самостійна робота дітей, обговорення, аналіз, оцінка, обігравання результатів роботи).

Організуючи образотворчу діяльність дітей, варто взяти до уваги: основна мета – художньо-творчий розвиток дитини дошкільника, а формування образотворчих знань, умінь і навичок – засоби реалізації мети. Завданнями організації образотворчої діяльності дітей у ДНЗ і родині (які стоять перед педагогом) є: сприяти художньо-естетичному розвитку дитини; глибше пізнавати внутрішній світ дитини (настрій, емоції, місце в сім'ї, колективі тощо) через процес і продукт її творчої діяльності; сприяти налагодженню відкритих дружніх, щирих стосунків з дитиною.

Завідувач ДНЗ повинна уважно вивчати роботу кожного педагога взагалі. Вона відвідує навчальні заняття з малювання, ліплення тощо у всіх вікових групах, визначивши мету відвідування (перегляд і аналіз занять з образотворчої діяльності дає можливість, з одного боку, вивчити позитивні і негативні моменти в роботі вихователя, з іншого – допомогти вихователю в керівництві зображувальною творчістю дітей). Вона аналізує методи і прийоми, які використовує вихователь для виховання у дошкільників образного мислення, уваги, сприймання, а також звертає увагу на те, як засвоюється дітьми навчальний матеріал. Відвідавши декілька занять в одній групі, вона має перевірити план роботи вихователя, ознайомлюється з роботами дітей, проводить бесіду з вихователем.

Кожне відвідування занять має завершуватись бесідою з вихователем, у процесі якої аналізуються позитивні і негативні сторони. Наприклад, у старшій групі після відвідування занять завідувач помітила, що вихователь не зовсім чітко уявляє значення використання природи в навчанні, і як наслідок застосовує неправильні методи роботи. Не виділяє чітко навчальні і виховні завдання малювання з природи (в процесі розглядання природи потрібно аналізувати, бачити форму предмета, а потім зображувати її, вміння вибрати природу, не всяка іграшка і не будь-який предмет можуть бути природою; велику роль у сприйманні відіграє забарвлення, якщо занадто яскраве, заважає правильно сприймати, особливо важливо враховувати

це в ліпленні, коли предмет сприймається в цілому, тому натура для ліплення повинна мати спокійне, однотонне забарвлення; розміщувати так, щоб всі діти мали можливість її обстежити: для занять із ліплення – натуру орієнтовно на 4–5 чоловік і на більшу кількість дітей для занять малюванням; під час роботи давати додаткові вказівки з приводу використання натури).

Важливим у роботі завідувача є її вміння організувати умови для повноцінної роботи дітей і вихователів. Зображувальна діяльність не може здійснюватись без наявності різноманітного матеріалу, літератури, методичних посібників, творів мистецтва. Всі необхідні матеріали мають бути розміщені в певному порядку, в спеціально відведеному місці. Частина матеріалу завідувач віддає вихователям для роботи з дітьми, а частина повинна залишитись як запасний матеріалу.

Важливе значення має робота з батьками. Як завідувач, так і методист та вихователь мають пояснювати батькам значення образотворчої діяльності в навчанні, вихованні та розвитку дитини: насамперед ознайомлення батьків з тим, як створити умови для занять з образотворчої діяльності (у вигляді стенду, папки-пересувки), звернувши увагу, що розвиток дитини визначається не кількістю матеріалу і обладнання, а заохоченням її до творчості і співпраці; практикуми для батьків, де аналізуються твори декоративного мистецтва, творчі роботи дітей; майстер-класи з навчання батьків різних образотворчих технік; оформлення рубрик "Зробіть зі своєю дитиною" на стенді "Для вас, батьки"; КВК на мистецькі теми; мистецькі свята (інтеграція різних видів мистецтва (показ для батьків); індивідуальні і групові консультації ("як організувати в умовах сім'ї цікаве малювання дітей, наприклад із загадкою у дві-три руки) тощо. Важливо поцікавитись знаннями батьків у цій сфері: що знають про мистецтво взагалі, про власне образотворче мистецтво, чим люблять займатися діти, в чому батьки в змозі допомогти, а що є занадто складним для батьків, щоб здійснити допомогу дошкільнику. Проблема виховання дітей засобами образотворчого мистецтва може бути предметом обговорення на батьківських зборах, до яких бажано підготувати виставку репродукцій картин, твори декоративно-прикладного мистецтва, виставку дитячих робіт.

Доцільно влаштувати в ДНЗ день відкритих дверей. У такі дні батьки ознайомлюються з організацією виховної роботи з дітьми, проводяться заняття із зображувальної діяльності, які батьки можуть відвідати.

Центром всієї педагогічної роботи в місті (районі) є методичний кабінет. У напрямку керівництва зображувальною діяльністю дітей методист здійснює таку роботу: організовує відкриті заняття із зображувальної діяльності щодо вивчення і поширення передового досвіду в цій сфері та здійснює контроль за роботою завідувача і вихователів ДНЗ з естетичного виховання дітей. У методичному кабінеті мають зберігатися звіти про роботу дитячих садків, ілюстрації, наочні посібники, організовуватися

виставки, проводяться консультації. Найкращі методичні матеріали, конспекти відкритих занять, плани роботи, записи цікавих занять, доповіді на конференціях, батьківських зборах тощо представляють працівники ДНЗ, їх використовує методист у роботі з вихователями.

До методкабінету можуть приходити вихователі, завідувачі з різних питань: роз'яснити вихователю, як покращити роботу у зображувальній діяльності в групі дітей різного віку, допомогти скласти календарний план роботи тощо. Завідувачі ДНЗ можуть консультиватися з приводу, як краще організувати гурток чи яку проблему взяти на батьківські збори, провести методичні об'єднання – як колективна форма роботи, спрямована на покращення навчально-виховного процесу в ДНЗ (наприклад, "Роль словесних пояснень на заняттях зображувальною діяльністю", пояснення мають важливе значення у всіх вікових групах і мають важливе значення у розвитку уяви, пам'яті, образного і логічного мислення).

Велику допомогу методисту надає актив вихователів і завідувачів, який може сприяти поширенню досягнень у сфері методики зображувальної діяльності. В актив входять вихователі і завідувачі, які зацікавлені методикою, володіють деякими вміннями в малюванні, ліпленні, аплікації, конструюванні. Актив складає план роботи, в який входять питання допомоги і контролю з розвитку зображувальних умінь у дітей. Члени активу беруть участь у великій, ефективній роботі з поширення кращого досвіду, організації методичних об'єднань, проведення гурткових занять.

Якими знаннями, вміннями і навичками з образотворчої діяльності мають володіти педагоги:

- усвідомлення соціальних функцій образотворчого мистецтва (виховує естетично, формує моральні почуття і розум людини, надає можливість спілкуватися з ним і отримувати насолоду);
- засвоєння теоретичних основ образотворчого мистецтва, історичного розвитку його видів, форм, жанрів, мови, засобів виразності;
- усвідомлення теорії та методики керівництва навчальною та творчою діяльністю дітей;
- обізнаність у матеріалах, устаткуванні та особливостях практичної роботи в різних видах образотворчої діяльності;
- володіння майстерністю виконавської діяльності у відповідних видах образотворчого процесу, починаючи від визначення змісту задуму, обрання засобів виразності для його втілення і до досконалого володіння технікою його відтворення – координування дій ока та руки, розвиненості руки тощо;
- володіння методами керівництва навчальним і творчим процесами;
- володіння культурою сприймання творів образотворчого мистецтва та дитячої образотворчої продукції (інтерес до творів мистецтва і

дитячих продукцій, бажання їх розглядати; розуміння змісту і засобів виразності творів мистецтва; об'єктивна оцінка дитячим виробам);

- володіння культурою спілкування з дітьми та дорослими;
- володіння методами стимулювання (заохочення, зацікавлення, ігрові ситуації тощо) та активізації творчої діяльності дітей і потреби у спілкуванні з творами мистецтва.

Перегляд заняття з зображувальної діяльності. Під час перегляду заняття із зображувальної діяльності варто вести записи (можна за довільною схемою): дата (рік, місяць, число); група; вихователь; назва заняття; час, хвилини; діяльність вихователя; діяльність дітей; зауваження. Перегляд заняття і його аналіз дає можливість вивчити позитивні та негативні моменти в роботі вихователя і допомогти йому в керівництві зображувальною творчістю дітей.

Освітнє і виховне значення кожного заняття визначається правильним вибором програмового змісту, гарною організацією, підготовкою вихователя, наявністю відповідного обладнання і зображувального матеріалу, чітким керівництвом діяльністю дітей.

Навчальна і творча діяльність дітей на занятті залежить від якості всієї попередньої роботи. Попередня робота (підготовча) має відповідати змісту майбутнього заняття, наприклад, перед сюжетно-тематичним малюванням можна провести екскурсію для ознайомлення з навколишнім, прочитати художній твір, показати ілюстрацію, репродукції, пов'язані з темою заняття; провести бесіду, показати діафільм, вдалі дитячі малюнки. Перед декоративним малюванням, наприклад, у старшій групі варто показати зразки народного прикладного мистецтва, ілюстрації, дитячі малюнки, провести бесіду, дидактичну гру "Впізнай за описом" тощо. Перед заняттям з ліплення – ознайомити зі скульптурою малих форм, запропонувати дітям підібрати картинку із зображенням тварин, котрих ліпитимуть, виконати ескіз декоративної пластини. В підготовку до заняття входять: самостійне тонування паперу, виконання заготовок для аплікації, конструювання тощо. Про зміст попередньої роботи завідувач дізнається з короткої бесіди з вихователем. Вона ознайомлюється з планом заняття, переглядає конспект, зазначає наявність зображувальних матеріалів.

Далі оцінюється зміст і методика I частини заняття – постановка перед дітьми образотворчих завдань і пояснення способів роботи (приблизно 3–5 хвилин). У ході завідувач зазначає:

- якими прийомами була викликана розумова і мовна активність дітей, інтерес до заняття, в молодшій групі – використання потішок, ігрових прийомів, у старшій групі ДНЗ – акцент на досвід дитини, читання уривків з пісень, казок, віршів;
- чіткість і конкретність пояснень, запитань;
- виділення етапів роботи;

- перевірка засвоєння дітьми пояснень з допомогою конкретних запитань (у якій послідовності діти будуть зображувати предмет, які виконуватимуть дії);
- під час пояснення завдання опір на наочний матеріал (у старшій групі частіше активізують мисленнєву діяльність, без опору на наочність);
- якість показу вихователем прийомів зображення (якщо такий мав місце на занятті);
- тривалість пояснення до майбутньої діяльності.

Наступним етапом перегляду є зміст і методика II частини заняття, в основному це спостереження за роботою дітей і діяльністю вихователя:

- скільки дітей почали малювати відразу після пояснення вихователя;
- скільки дітей обмірковували;
- скільки дітей відчували ускладнення у виконанні завдання;
- як діти опанували технічні навички роботи: як тримають олівець (пензлик, ножиці тощо); чи правильно ними користуються; якими технічними навичками володіють (відповідно до програмових вимог).

Щодо діяльності вихователя: чи використовує індивідуальний підхід; які вказівки, поради давав; чи попереджав помилки, шляхом своєчасного нагадування про складнощі; чи були діти, які були поза увагою вихователя; чи сприяла вихователю самостійному використанню набутих знань, умінь і навичок працювати творчо; чи помічала неправильну осанку, чи виправляла їх; що робила вихователю, щоб удосконалити уміння і навички окремих дітей. Основна частина (II) найбільш тривала за часом у всіх вікових групах.

Наступний етап перегляду – зміст і методика III частини заняття, а саме:

- скільки дітей своєчасно завершили роботу;
- скільки дітей завершили роботу раніше;
- скільки дітей, взагалі, не завершили роботу;
- скільки часу потратили на виконання завдання;
- чи передбачався перегляд дитячих робіт і характер його організації (колективний – для молодших дошкільників; самооцінка – для старших дошкільників);
- чи залучають дітей до аналізу, якими критеріями користувалися вони при оцінці робіт, виконаних з натури, за зразком (чи є подібність між зображеним і дійсним предметом), за уявою (повнота задуму, яка дає можливість зрозуміти задумане);
- чи правильно користуються діти словами, що визначають властивості предметів (великий, маленький, круглий, квадратний, зелений тощо);
- скільки часу зайняв перегляд дитячих робіт (орієнтовно це 3–5 хвилин).

Взагалі тривалість заняття з образотворчої діяльності в першій молодшій групі становить від 5 до 7–10 хвилин, в другій молодшій групі – 15 хвилин; у середній групі – 20 хвилин, у старшій 25–30 хвилин.

Аналіз заняття з зображувальної діяльності включає:

- відповідність змісту заняття програмі даної вікової групи, порі року; зображувальним можливостям дітей;
- відповідність нового і знайомого дітям;
- зв'язок з попередніми заняттями;
- виховне і пізнавальне значення заняття;
- оцінка організації заняття і якості матеріалів, наочності, підготовки вихователя (вміння показати прийоми роботи);
- місце чергових у підготовці до заняття;
- правильність і доступність пояснень вихователя, відповідність використовуваних прийомів навчання виду заняття (наприклад, у предметному малюванні (ліпленні) – аналіз натури і показ способів зображення; в декоративному малюванні – зразок у вигляді графічного зображення); характеру програмових завдань (новий чи повторний зміст); віку дітей (наприклад, головним методом навчання найменших є показ, в старшому віці – поряд з наочними методами і прийомами навчання використовують словесні пояснення, яким способом і в якій послідовності варто виконувати завдання);
- тривалість заняття по етапах і в цілому;
- поведінка дітей на занятті: організованість, дисциплінованість, самостійність, зацікавленість, наявність відчуття часу, темп роботи;
- аналіз дитячих робіт: уміння працювати відповідно до отриманих вказівок, технічні і зображальні вміння і навички, творчий підхід до вирішення завдання, старанність чи неохайність у роботі.

А) Відповідність роботи запропонованій темі, чи завершена робота, яка передбачалася.

Б) Чи є подібність між зображенням і дійсним предметом (натурою тощо)?

В) Які ознаки предмета передані: суттєві чи ні?

Г) Чи правильно передана будова предмета (розміщення частин)?

Ґ) Чи передано різниця в розмірах частин предмета?

Д) В чому проявилось становлення дитини до зображеного (в яскравому оформленні малюнка, у використанні розміру, в динаміці образів)?

Е) Як дитина заповнює простір аркуша паперу, чи сформовані у дитини уявлення про просторове розміщення предметів відповідно до їх реальних смислових зв'язків (поряд, на відстані, перед, за, вище, нижче тощо)?

Є) Самостійність у передачі змісту теми (порівнюючи роботи всіх дітей).

Ж) Якість технічних навичок і умінь (чи охайно зафарбували малюнок, чи користується дитина тоненьким кінчиком пензля для зображення дрібних деталей, чи правильно передається форма в ліпці, чи згладжена поверхня, чи міцно скріплені деталі, чи правильно вирізаний контур предмета, чи охайно наклеєні частини предмета).

З) Загальна оцінка заняття, позитивні і негативні сторони. Які зміни треба внести в методику даного заняття?

Робочий словник

Планування – це процес визначення конкретних цілей, змісту, форм, методів та засобів досягнення намічених перспектив на певний відрізок часу.

Самостійна художня (образотворча) діяльність – форма організації образотворчої діяльності в дошкільному навчальному закладі, яка розгортається у вільний від занять час за ініціативою дітей і має високий ступінь свободи у виборі теми, видів, матеріалів.

Заняття із образотворчої діяльності – форма організації образотворчої діяльності в дошкільному навчальному закладі, сутність якого полягає у спілкуванні педагога з дитиною; традиційно розглядається як форма організованого навчання.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. *Що таке самостійна художня діяльність?*
2. *Які напрямки реалізації образотворчої діяльності в ДНЗ?*
3. *Яке значення має робота з батьками в організації образотворчої діяльності в ДНЗ?*
4. *Яка роль відводиться методичному кабінету в організації образотворчої діяльності в ДНЗ?*
5. *Які особливості заняття з образотворчої діяльності?*
6. *На що звертає увагу завідувач або методист ДНЗ, переглядаючи заняття з образотворчої діяльності в конкретній віковій групі?*
7. *З якою метою здійснюється аналіз заняття із образотворчої діяльності? За якими критеріями аналізується заняття з образотворчої діяльності?*

4.2. НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Напрямки реалізації образотворчої діяльності в ДНЗ:

- навчальне заняття (малювання, ліплення, декоративна діяльність, художня праця тощо);

- побут ДНЗ: прикрашання інтер'єру, ліплення з тіста, писанкарство, вирізання з паперу тощо;
- участь у виставках, конкурсах;
- СОД (або СХД).

Заняття як один із напрямків реалізації образотворчої діяльності дітей у ДНЗ. Однією з основних форм організації образотворчої діяльності в ДНЗ є заняття – особлива форма спілкування педагога з дитиною, яка традиційно вважається формою організованого навчання у навчально-виховних закладах, у тому числі в дошкільних навчальних закладах (О. Дронова).

Заняття передбачає різні *форми організації дітей*: індивідуальне, групове, фронтальне. *Індивідуальне спілкування* відбувається під час спостереження, розглядання побутових предметів, об'єктів природи, арт-об'єктів (творів мистецтва, продуктів творчості дитини); проведення зображальних вправ та експериментування з матеріалами. *Групове спілкування* є формою спільних вправ, дій спрямованих на уточнення знань та осмислення способів дій. Таке спілкування відбувається з ініціативи вихователя, помітивши типові особливості у способах дій із зображувальними матеріалами, і з ініціативи дітей. *Фронтальне спілкування* – робота з усією групою, при введенні нової інформації, зображувального матеріалу, способу дії, творчі проекти, діагностика досягнень дітей.

На заняттях діти опрацьовують тему, запропоновану вихователем (нова інформація, уточнення відомого, пошук власного способу розв'язання), або творчо реалізують набуті навички й уміння у самостійно обраній темі.

Існують різні класифікації занять. Так, залежно від мети заняття поділяють на такі типи як діагностичне (з'ясовують реальний стан розвитку образотворчих вмінь і навичок, образотворчих здібностей тощо), інформаційне (повідомлення нової інформації: зміст діяльності, нові знання), корекційно-розвивальне (закріплювальне, уточнювальне), творчо-реабілітаційне (арт-терапевтичне – терапія мистецтвом, а саме: створення групових фресок, малюнків на загальній картині, або надають можливість дітям малювати на ній щось, відповідно до обраної всією групою теми, при цьому учасників заохочують коментувати свої малюнки, що підсилює групову взаємодію).

За *характером діяльності та за змістом* заняття поділяють на види: теоретичні (мистецтвознавчі); практичні (зображальні); комбіновані (взаємозв'язок художньої теорії та практики); комплексні, інтегровані (ґрунтуються на синтезі і взаємодії мистецтв і видів діяльності). Так, **теоретичні заняття** мають на меті введення дитини у світ мистецтва, ознайомлення з поняттям "мистецтво", видами, жанрами, творчим процесом. Заняття проводять з раннього віку, розглядаючи з дітьми іграшки, книжки,

твори мистецтва, розповідаючи про них (мистецтвознавча розповідь); розгортаючи бесіду (мистецтвознавча бесіда); дидактичні ігри ("Художній салон", "Виставка картин" тощо). На таких заняттях педагог – трансформатор інформації, спонукає дітей до осмислення і обговорення, активного діалогу. Натомість **практичні заняття** – передбачають практичну діяльність дітей: дії із зображальними матеріалами, діти ознайомлюються з матеріалами і способами роботи з ними. Діти ознайомлюються з різними зображальними техніками, матеріалами і способами роботи з ними. **Комбіновані заняття** – взаємозв'язок теоретично-мистецтвознавчої і практично-творчої частини (уточнюють уявлення про жанр пейзажу, розглядають репродукції пейзажних картин, обговорюють, обмінюються інформацією про колір, композицію, уявляють себе, поставивши на місце того всього, що відбувається в картині – теоретична. Практична частина: змішування кольорів "Рання осінь", "Пізня осінь", "Осіннє небо" тощо, або творча робота "Осіній пейзаж").

Інтегровані (комплексні) заняття передбачають інтеграцію різних видів діяльності: образотворчого мистецтва з іншими розділами програми (довкілля, природа, розвиток мовлення, читання художньої літератури, музичні заняття тощо; та інтеграцію різних видів мистецтв в художній діяльності дітей (візуальне, музичне, літературне, мімічне, пантомімічне). Наприклад, інтеграція різних видів діяльності: сфера "Природа" поєднується з образотворчим мистецтвом – малювання осені (жовтень місяць): зміни в природі у жовтні місяці: голі дерева, пожовкле (золотаве) листя, похмурі дні тощо і малювання осіннього пейзажу). Інтеграція різних видів мистецтв: тема "Малювання пейзажів" поєднується з ознайомленням із мистецтвом живопису (пейзаж), пейзажною поезією, музичними творами на теми природи.

За основним (провідним) методом роботи заняття поділяють на: споглядання (обстеження, спостереження); мистецтвознавчу розповідь; мистецтвознавча бесіда; художньо-дидактична гра; вправи – експериментування з матеріалами; вправляння у способах дій і техніках; творчий проект.

За видами художньої практики заняття поділяють на види:

- малювання (предметне, сюжетне, декоративне);
- ліплення (предметне, сюжетне, декоративне);
- архітектурна діяльність (конструювання з будівельного матеріалу, паперу, природного, покидькового);
- декоративна діяльність (декоративне малювання, декоративне ліплення, аплікація, оригамі тощо).

Такий поділ на види залежить від мети діяльності: навчити діяти або прикрашати (Декоративна діяльність спрямовується педагогом на виготовлення красивого предмета побутового призначення. Заняття декоративною

діяльністю розгортаються за такими напрямками: робота з орнаментом, виготовлення предметів, декорування. Декоративна діяльність пов'язана з оформленням помешкання, дизайном, виготовленням сувенірів – подарунків, естетичного оформлення життя людини. Вона має зв'язок з народними промислами та ремеслами).

Види занять за формою організації: **гра** (наприклад: діти, на мить, стають маленькими скульпторами, які створюють (ліплять) якийсь предмет; **екскурсія** (наприклад: до майстерні художника), **праця** (наприклад: виготовлення прикрас до ялинки, малювання, ліплення тощо); **арт-терапевтична сесія** (терапія мистецтвом передбачає спілкування дитини і дорослого, що має на меті створення художніх образів, які відображають усе, що вона хоче, на загальній картині, або малює на ній щось, відповідно до обраної всією групою теми, коментуючи при цьому власні малюнки).

Структура заняття для дітей раннього віку складає 5 частин:

1. Попередня робота: спостереження у навколишньому (довкіллі, предметному середовищі, природі), розглядання творів мистецтва, читання художньої літератури тощо.

2. Підготовча робота: перехід до заняття, створення атмосфери захоплення тим, що відбуватиметься (сюрприз, прихід "гостей", слухання музики, художнього слова тощо).

3. Мотивація – повідомлення того, задля чого варто зробити запропоноване дорослим, реалізувати ідею. Діти мають усвідомити, що результати їхньої творчості комусь потрібні (для гри, для подарунка тощо).

4. Процес образотворчості – спільна діяльність та спілкування педагога і дітей. Тривала частина заняття, яка передбачає пошукову діяльність (вибір матеріалу, способів дій).

5. Результат роботи, який має базуватись на засадах схвалення.

Для дітей дошкільного віку структурою заняття є вступна частина, основна і заключна. У плануванні занять педагогу варто зазначити вид образотворчої діяльності, тему, мету, матеріали, підготовчу роботу, хід заняття із зазначенням методів і прийомів роботи у кожній частині [1].

В. Котляр пропонує поділ занять за спрямованістю вирішення навчально-виховних завдань на такі види: *навчальні і творчі*. На навчальних заняттях діти виконують завдання з природи, з пам'яті, за уявленням. Творчі заняття – заняття на тему, запропоновану вихователем; на тему обрану дитиною; на тему запропонованого літературного тексту. У вступній частині заняття вихователь намагається викликати інтерес до предмета, чи явища, створює емоційний стан, повідомляє тему. Якщо ставиться завдання з природи – діти обстежують запропонований предмет, знайомляться з раціональними засобами його зображення чи виготовлення, причому предмет (натура) має відповідати тому виду діяльності, яким діти займатимуться (наприклад: в малюванні масивніша, яскрава, така за формою яку дітям не

складно обстежити і виділити всі основні її деталі; в ліпленні, предмет має бути співвідносний розміру руки дитини, щоб вона мала можливість потримати, розглянути, і не важливо, щоб вона (натура, предмет) була яскравою, можна однотонною, бо в ліпленні важливо передати пластичність форми і правильно скріпити деталі між собою).

Якщо завдання діти виконують з пам'яті – пропонують дітям пригадати найбільш важливі зовнішні ознаки предмету з яким вони попередньо знайомилися (форма, колір, положення тощо) коли вели за ним спостереження. В цьому випадку відсутній показ зображення, оскільки не буде досягнуто ефекту самостійного пригадування і відтворення.

Якщо завдання діти виконують за уявленням – діти обговорюють типові та конкретні ознаки, які притаманні певному виду об'єктів (*дерево – дуб, птах – голуб, тварина – кіт* тощо). Крім того, педагог їм пропонує варіанти засобів виконання завдання окремих деталей об'єкта, якщо на його думку, їх зображення чи виготовлення може викликати в дітей певні труднощі. Вихователь звертає увагу на виявлену неточність, радить дитині засоби, спрямовані на покращення кінцевого результату. Тобто, в основній частині здійснюється індивідуально-групове керівництво діяльністю дошкільників.

В заключній частині – підведення підсумків (*залежно від мети заняття: з натури, чи по пам'яті; самостійності дітей; урахування фактору часу в роботі* тощо). Наприклад у малюванні натури: схожість із запропонованим предметом, правильність використаного кольору, самостійність, завершена робота чи ні, чіткість форм. Під час аналізу робіт, під керівництвом вихователя, діти засвоюють критерії оцінювання вдало виконаного зображення чи виробу.

Заняття творчим малюванням теж поєднує в собі три структурні компоненти: вступну, основну і заключну. У вступній частині вихователь створює умови для узагальнення змісту теми, яка вивчалася попередньо з дітьми; дає можливість обмінятися враженнями, акцентує увагу на найбільш значущих, з погляду пізнання реального світу, та морального і естетичного виховання, об'єктах, подіях, явищах. Наочним матеріалом можуть бути: репродукції картин, вдалі роботи дітей, реальні предмети або макети. На перших етапах залучення до творчого пошуку дитина відчуває певні труднощі в попередньому формулюванні змісту образотворчого сюжету. В кращому випадку вона обмежується визначенням головного об'єкта зображення. В такому разі вихователь може запропонувати серію орієнтовних епізодів пов'язаних з творчою темою, які на вибір використовує дитина.

В основній частині – здійснюється реалізація задуму. Вихователь заохочує виявлену ініціативу дітей у виборі змісту задуму, при необхідності підказує (показує) більш удосконалені варіанти засобів виразності. Але робить це так, у вигляді поради, залишаючи право вибору прийняття

кінцевого рішення за дитиною. Поступово, у міру нагромадження досвіду, вихователь спонукає дітей до самостійності, усвідомлених творчих проявів.

У заключній частині – підводиться загальний висновок щодо якості і різноманіття відтворення теми. При цьому враховується виявлений інтерес до завдання; активність його вирішення; повнота охоплення теми, оригінальність і самостійність в роботі, естетична оформленість.

Важливе значення у формуванні творчості дітей набувають завдання пов'язані з відтворенням ілюстрацій за мотивами літературних творів. Однією з умов у забезпеченні повноцінного відтворення в ілюстрації літературного образу є вибір доступних розумінню дітей текстів щодо тематики, художньої мови, ступеня складності зовнішніх ознак персонажів. Інформація, що закладена в літературному тексті, повинна формувати у свідомості дітей яскраві, наочні, конкретні образи. Один з методів, що сприяє розумінню і відтворенню дитиною епізоду літературного твору є виразне їх читання педагогом. Бесіда, що проводиться після сприймання тексту, спрямована на визначення часу, місця події, головних персонажів, їх зовнішніх особливостей, ситуацій.

Самостійна художня діяльність (СХД) у дошкільному віці. До форм організації образотворчої діяльності в ДНЗ відносять цільові прогулянки, екскурсії, відвідування картинних галерей, музеїв, а також самостійну образотворчу діяльність дитини, яка містить у собі велику міру свободи й творчості дошкільника. Як правило, така діяльність відбувається у другій половині дня й виникає з ініціативи дитини. При цьому її початок і кінець не є регламентованими, а активність дошкільників проявляється у виборі матеріалів і технік для образотворчої діяльності та її тематики. СХД – прагнення дітей займатися у вільний час різними видами образотворчої діяльності: ліпленням, аплікацією, конструюванням, художньою працею. У самостійній образотворчій діяльності (СОД, СХД) дитина прагне реалізувати себе як художник, відтворити навколишню дійсність відомими їй образотворчими техніками і зображувальними матеріалами. Дошкільник намагається втілити власні думки, переживання, досвід у конкретний художній образ і відчути задоволення від процесу та отриманого результату. Водночас для дитини дошкільного віку важливою є підтримка та розуміння дорослим її художньої творчості, інакше кажучи, малюнок (продукт ліплення, аплікації, конструювання) має бути прийнятий і схвалений вихователями, батьками.

Самостійна художня діяльність дитини дошкільного віку може бути окремим видом діяльності, а у деяких випадках може бути включена як елемент прогулянки (малювання на папері, ігри з піском, впорядкування природного матеріалу та ін.), тобто здійснюватися не у приміщенні. Для її організації педагогу необхідно використовувати спеціальне обладнання (легкі мольберти, формочки для роботи з піском, папки для гербаріїв та ін.),

що дозволить вихователям активізувати самостійну художню діяльність дітей.

Для здійснення СХД у груповій кімнаті потрібно обладнати куточок самостійної образотворчої діяльності, у якому мають бути наявні зображальні засоби, матеріали й обладнання, інструменти до яких дитина повинна мати вільний доступ. Організація куточку СХД сприятиме розширенню можливостей дошкільнят обирати та використовувати різноманітні матеріали, поглиблювати уявлення про особливості створення художніх образів, збагачувати досвід у передаванні настрою, емоцій, руху в образотворчій діяльності, внаслідок чого художня робота дитини набуватиме своєрідності.

Організуючи самостійну художню діяльність, потрібно пам'ятати – вона не є навчальною за своїм характером, а відображає результат навчання, набутий художній досвід дитини, сформованість у неї відповідних художніх навичок і вмінь використовувати художні матеріали й техніки. Розглядаючи результати СХД і (або) спостерігаючи за її процесом, вихователь зможе здійснити діагностику особистості дошкільника, не лише сформованих у нього образотворчих вмінь і навичок, але й діагностику самооцінки, певних якостей, компонентів особистості, стосунків у родині, виявити своєрідність малюка і налагодити з ним конструктивну співпрацю. Крім того, детальний аналіз змісту процесу та результатів самостійної художньої діяльності дошкільнят надає інформацію педагогу щодо з'ясування характеру навчання та можливостей його удосконалення, особливостей пізнавальної діяльності дітей на заняттях, налагодження конструктивної взаємодії з вихованцями.

Вихователям і батькам, щоб адекватно ставитися до процесу СХД та її продуктів, обговорювати їх і оцінювати, потрібно розуміти мотиви художньої творчості дітей. Для дітей художня діяльність – це пізнання навколишньої дійсності та вираження свого ставлення до неї; це бажання отримати визнання дорослого їх здібностей, світобачення; це можливість творити. Варто пам'ятати, що у будь-якому разі необхідно підтримувати дитину, хвалити її за старанність, самостійність, творчу активність, своєрідність, оригінальність.

Дослідники вказують на такі особливості самостійної образотворчої діяльності: самостійна художня діяльність виникає за ініціативи дітей і має високу міру свободи дитини; самостійна художня діяльність дитини потребує уважного ставлення з боку дорослих та витонченого, непомітного, непрямого керівництва; самостійна художня діяльність розгортається у певному інформаційному та просторово-предметному середовищі; самостійна художня діяльність традиційно представлена у другій половині дня; зміст та характер самостійної художньої діяльності визначає художньо-естетичний емоційний і інтелектуальний досвід дітей; самостійна художня діяльність за змістом може інтегруватися із грою, театралізацією, дизай-

ном, літературно-фольклорною діяльністю, і виступати арт-терапевтичним середовищем, чинником релаксації та реабілітації, розгортатися як підготовка до свят; продукти самостійної художньої діяльності дітей мають певну цінність у соціумі і педагог повинен забезпечити їхнє подальше використання (як сувенірів, подарунків, елементів оформлення помешкання, виставок тощо).

Керівництво самостійною образотворчою діяльністю, переважним чином, носить опосередкований характер і передбачає у собі реалізацію вихователем на практиці таких умов: спрямованість навчання на розвиток у дошкільників самостійності і творчості; здійснення роботи, яка орієнтована на збагачення дітей новими враженнями і, відповідно, емоційно-інтелектуального досвіду (чим багатший досвід, тим різноманітнішими за тематикою та змістом і дитячі малюнки, поробки); робота з сім'єю з метою створення сприятливих умов для СХД в родинному колі; створення предметно-розвивального середовища, яке активізує і забезпечує реалізацію самостійної художньої діяльності.

Рівень сформованості СОД дітей різниться у різні вікові періоди, що пов'язано з об'єктивними віковими психофізичними можливостями дошкільнят щодо оволодіння діяльністю і суб'єктивними умовами, в яких відбувається її розвиток (ставлення дорослих, якість навчання тощо). При створенні сприятливих умов до 7-ми років у дошкільника виникає достатньо високий рівень самостійної образотворчої діяльності, який проявляється у постановці дитиною широкого спектру цілей (тем зображення) відповідно до вражень, які її хвилюють; прагнення використати продукт відповідно до початкового змісту діяльності (подарувати, залучити до сприйняття і співпереживання глядачами змісту); безкорисливе задоволення від вдалого пошуку і виконання задуманого в СОД, що може виявлятися у поверненні до теми або, що більш цінне, до однієї і тієї ж роботи, прагнення удосконалити її.

Сучасні форми організації образотворчої діяльності. До сучасних форм організації образотворчої діяльності відносять: *проектну діяльність*, яка за характером є продуктивною і творчою, і передбачає опанування дошкільниками певних її елементів через виконання різного роду завдань упродовж року. Так, на першому етапі відбувається постановка спільно із дітьми проблеми, пошук альтернативних варіантів її вирішення, співставлення можливостей із пропозиціями (дитячі фонди "хочу" і "можу") і, нарешті, прийняття рішення (цілепокладання); виділення етапів і послідовності реалізації задуму, пошук та підбір необхідних матеріалів та інструментів (планування); самостійне виконання запланованих етапів і дій у практичній образотворчій діяльності, що супроводжується з елементами самоконтролю (конструювання); співставлення отриманого продукту з поставленою ідеальною метою, що супроводжується самооцінюванням, взаємооцінюванням і, наостанок, педагогічним аналізом виконаної роботи

(рефлексія процесу і результату); усунення недоліків у продукті діяльності, який був виготовлений (корегування). Проектна діяльність, як форма організації, використовуються у роботі з дітьми старшого дошкільного віку. Вона буде доцільною у виготовленні атрибутів до сюжетних ігор, до свят, до театралізованих дійств тощо.

Робочий словник

Заняття – форма спілкування педагога з дитиною, яка традиційно вважається формою організованого навчання у навчально-виховних закладах, у тому числі в дошкільних навчальних закладах.

Самостійна образотворча діяльність – художня діяльність дитини, яка виникає та реалізується у вільний від занять час з ініціативи дітей і характеризується високою мірою свободи дитини, що виявляється у вільному виборі теми, матеріалів, виду художньої практики, початку та завершення роботи; заняття дітей у вільний час різними видами образотворчої діяльності: ліпленням, аплікацією, конструюванням, художньою працею.

Проектна діяльність – форма організації образотворчої діяльності, яка полягає у реалізації задуму через поступове оволодіння дітьми старшого дошкільного віку елементами продуктивної творчої діяльності (планування, конструювання, порівняння, рефлексія, корегування); є доцільна у виготовленні атрибутів до сюжетних ігор, до свят, до театралізованих дійств тощо.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Назвіть основні напрямки реалізації образотворчої діяльності в дошкільному навчальному закладі.
2. Охарактеризуйте заняття як основну форму організації спілкування педагога з дітьми з метою навчання образотворчої діяльності.
3. Яка структура занять з дітьми раннього віку?
4. Вкажіть основні частини занять для дітей дошкільного віку.
5. Порівняйте структури занять для дітей раннього віку зі структурою занять для дітей дошкільного віку.
6. У чому полягає сутність проектної діяльності як форми організації образотворчої діяльності?
7. Назвіть особливості самостійної художньої діяльності дітей дошкільного віку.
8. Як організувати самостійну художню діяльність дітей дошкільників?
9. Що потрібно обладнати для здійснення СХД у груповій кімнаті?
10. На які види поділяються заняття з образотворчості?
11. У чому полягають особливості інтегрованого заняття з образотворчої діяльності?

4.3. СЕРЕДОВИЩЕ ОБРАЗОТВОРЧОСТІ ТА ЙОГО РОЛЬ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

Середовище образотворчості в дошкільному навчальному закладі. Художньо-естетичний розвиток дітей вважається одним із найбільш пріоритетних завдань дошкільної освіти. Педагогам потрібно орієнтуватися на гармонійний розвиток дитини, на становлення дошкільника як особистості шляхом створення в ДНЗ *розвивального простору*, який передбачає: виховання основ компетентності дитини (формування цілісної картини світу, розширення та поглиблення її досвіду тощо), що дозволить вирішувати різні життєві проблеми, виявляти гнучкість, адекватно й ефективно діяти, приймати свідомі рішення, задовольняти власні потреби, проявляти у поведінці важливі риси особистості, досягати успіху у різних видах діяльності; формування готовності дитини до навчання у школі до шкільного життя; забезпечення балансу фондів "можу" і "хочу" – узгодженість необхідних знань, умінь і здібностей дошкільника з його особистими потребами, інтересами, прагненнями, планами; розвитку основ життєвої позиції (активна моральна), яка є системою ціннісних ставлень до природи, культури, людей, власного Я; виявлення й підтримка креативності, сприяння розвитку й формування у дитини творчих здібностей, здатності знаходити альтернативні способи, діяти в уявному плані, уникати стереотипності у поведінці, формулювати передбачення й оригінальні ідеї, творчо підходити до розв'язання проблем, проявляти власне Я [21].

Діяльнісний та компетентістий підходи, які становлять підґрунтя дошкільної освіти, спрямовані на створення належних комфортних умов для розвитку особистості дитини. До них належать суспільні, матеріальні й духовні умови життєдіяльності людини, її формування як особистості. Так, для позначення умов, характерних для закладів освіти, використовують поняття "освітнє середовище". Н. Гавриш, О. Ліннік [10] підкреслюють, що зазвичай під цим поняттям розуміють динамічну систему умов, що утворює контекст діяльності особистості як суб'єкта і впливає на формування культурних цінностей та смаків. Відповідно до визначення можемо говорити про освітнє середовище ДНЗ. Питання освітнього середовища активно обговорюється і розробляється у психолого-педагогічній науці. Зокрема відмічається багатоплановість і складність феномену, що знайшло відображення у його структурі. Найбільш поширеним у наукових розробках є такий склад освітнього середовища: предметно-просторовий, суб'єктивний, психолого-методичний. Ці структурні елементи тісно пов'язані між собою і спрямовані на реалізацію розвивальних освітніх завдань.

Освітнє середовище має реалізувати на практиці розвиток особистості. Тому поряд із цим терміном з'являються поняття розвивальне середовище, предметно-розвивальне середовище, які, на нашу думку, деталізують феномен освітнього середовища. Так, вказані терміни можна

віднести до предметно-просторового компоненту освітнього середовища, який є основою освітнього середовища ДНЗ, адже завдяки його впливові задаються зміст та потенційні напрями розвитку дитини. Потрібно відмітити, що саме цей компонент найбільш розроблений у вітчизняній психолого-педагогічній науці. Оскільки художній розвиток дитини здійснюється в зображувальній діяльності, говорять про осередок образотворчості, що входить до складу середовища вікової групи та студії образотворчості, яка є складовою предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу. Аналогічне поняття використовує й О. Терещенко – "Художня студія" – і зазначає, що це може бути або окреме приміщення, або куточок у груповій кімнаті. Практиками використовуються й інші поняття: художньо-естетичне, предметно-просторове художнє середовище, ізостудія, мистецький куточок тощо. Призначення таких куточків, осередків, студій залишається незмінним: сприяти художньому розвитку дітей. Водночас хочемо наголосити, що осередки образотворчості мають ґрунтуватися на тому, що їх зміст і наповнення має відповідати всім видам (малювання, ліплення, аплікація) образотворчої діяльності дітей. Отже, осередок образотворчості – це предметно-просторовий елемент освітнього середовища ДНЗ, який визначає зміст та потенційні напрями розвитку дитини в різних видах образотворчої діяльності: малювання, ліплення, аплікації.

Вимоги до середовища образотворчості. Принципи створення середовища образотворчої діяльності в ДНЗ. Оптимальне або ефективно організоване розвивальне середовище – це середовище, у якому пізнавальна активність дітей спрямовується на світ прекрасного, на емоційний відгук на красу мистецтва, навколишньої дійсності, на вміння помітити і відтворити красу, барви світу засобами образотворчого мистецтва. Іншими словами, дитина має здобувати практичний досвід зображувальної діяльності, що сприятиме формуванню особистості дошкільника. Одна із головних умов створення середовища образотворчості – це його предметно-просторова організація, на яку вказували В. Фаворський, А. Бакушинський, В. Давидов та ін. Вона передбачає відповідність таким положенням: дитина оволодіває мистецтвом через активні творчі дії, через відчуття навколишнього середовища і себе в ньому; у реалістичному зображенні відображено світогляд художника, який в основі своїй характеризується предметно-просторовою формою і є основою для розуміння навколишньої дійсності дитиною; діяльність у певному середовищі за своїм характером є перетворювальною і є підґрунтям для інших діяльностей дитини: ігрової, навчальної, трудової. Середовище, за уявленнями науковців, має бути *інформативним*, носієм культурних смислів, які впливають на дитину, *емоційним*, містити емоційну й пізнавальну новизну, *безпечним* та стимулювати дітей до активності.

Найбільш цілісно вимоги до організації предметно-розвивального середовища були сформульовані С. Новосьоловою: системність, що озна-

чає єдність виховання, навчання і розвитку щодо певних цілей; забезпечувати ініціативність, активність дитини; враховувати актуальні та потенційні можливості розвитку дітей у діяльності; містити можливості для спільної взаємодії дитини з ровесниками та дорослими (С. Новосьолова, 1989).

Подальше наукове обґрунтування вимог до ПРС знаходимо у концепції В. Петровського, який створив систему принципів створення предметно-розвивального середовища у відповідності до особистісно-орієнтованої моделі освіти дошкільників: принцип дистанції, позиції під час взаємодії; принцип активності у реалізації потреб дитини та дорослого; принцип стабільності та динамічності; принцип комплектації і гнучкого зонування; принцип емоційності індивідуальної комфортності й емоційного благополуччя дитини та дорослого; принцип поєднання звичних і неординарних елементів в естетично організованому середовищі; принцип відкритості-закритості; принцип урахування статевих і вікових відмінностей (В. Петровський, 1998). Вказані положення стосуються педагогічного проектування різних за змістом предметно-розвивальних осередків і середовища в цілому.

Принципи створення образотворчого середовища науково обґрунтовані О. Дроною і розроблені на основі системи принципів В. Петровського з урахуванням специфіки мистецтва, зображувальної діяльності дітей дошкільного віку. Так, авторка сформулювала "Принципи організації середовища для особистісного розвитку дитини в образотворчій діяльності" (О. Дронова, 2010). До них належать: принцип стимулювання дослідницької діяльності та активності дитини; принцип задоволення потреби в культурно-ціннісному пізнанні, що дозволяє інтегрувати світ природи, мистецтва, людини як форму існування краси; принцип гуманістичної-творчої спрямованості, що підкреслює можливість отримання продукту діяльності (духовного – образ "Я" чи матеріального – малюнок, аплікація тощо), який характеризується творчими елементами; принцип свободи і самостійності, що надає дитині можливість самостійно визначити ставлення до елементів середовища (обирати спосіб: наслідувати, комбінувати тощо; самостійно формулювати ціль, визначатися у мотивах); принцип інтегративності, який також має подвійний смисл: взаємодія різних аналізаторів у естетичному сприйманні та синтез і взаємодію мистецтв (мови, видів "дорослого" й "дитячого" мистецтва); принцип діалогу, що реалізується різного роду та рівнями діалогів (діалог культур, мистецтв, дитини і мистецтва тощо); гуманітарний принцип має на меті розкриття сутнісних сил дитини, відображення у змісті зв'язків середовища, людини із зовнішнім світом, світом Людини; принцип емоціогенності – насиченість середовища елементами, які дозволяють відчувати і виражати задоволення від спілкування з красою, творчого процесу та результату; принцип поліхудожності в організації особистісно-орієнтованого середовища забезпечує інтеграцію мистецтв і видів художньої практики; принцип стабільності – динамічності

перебування дитини у середовищі та зростання разом з ним, зміна середовища дитиною, дорослим; принцип дистанції, що реалізується в організації спілкування педагога з дитиною.

Структура і наповнення середовища образотворчості. Варто зазначити, що до питання структури й наповнення середовища для образотворчості дослідники й практики підходять своєрідно. Так, О. Терещенко пропонує облаштувати "художню студію", оскільки дитина має прагнення до самостійного використання художніх виражальних засобів. Тут мають знаходитися: зручні меблі – дібрані за формою та розміром стільці, столи; мольберти; на стінах – репродукції картин відомих художників, оформлені виставки робіт дітей, батьків, вихователів; затемнення на вікнах для показу слайдів; магнітофон або програвач; матеріали для малювання, ліплення, аплікацій; різноманітне художнє приладдя; фартушок або балахон художника; велика добірка художніх творів [23]. Н. А. Горошко доповнює цей перелік: дошка для малювання крейдою ((кольоровою та білою), висота якої 60 см), а також стенди для демонстрації дитячих робіт (дошка з рейками, розташованими у 3–4 ряди; переносні стенди; стенди з тонкого будівельного пінопласту; стенд у роздягальні; стенд-дошка для демонстрації робіт з ліплення) [11].

У практиці роботи ДНЗ відомі такі варіанти: ізостудія, "Творча майстерня юного художника", де наявні такі блоки, як блок "Світ казки", блок "Картинна галерея", блок "Музей архітектури". Ізостудію доповнює екологічна кімната "Земля – наш дім", музей унікальних ляльок, музична зала "У світі прекрасного", фізкультурна зала "Мандрівка Африкою". Призначення складових – стимулювати різні лінії розвитку, в тому числі й художньо-естетичний.

Художньо-естетичне середовище включає два мікросередовища: культурно-пізнавальне середовище та індивідуально-творче середовище. Автори підручника "Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі" Г. Сухорукова, О. Дронова, Н. Голота, Л. Янцур структуру художньо-естетичного середовища представляють у вигляді двох пластів: просторово-предметним (предметний, матеріальний) і духовно-емоційним (духовний, особистісний, оцінювальний), який ґрунтується на спілкуванні педагога і дитини. Також вони зазначають, що художня студія (окреме приміщення або групова кімната) має складатися із певних секторів: *робочий сектор* – стіл, стілець, мольберт, етюдник для індивідуальної творчості; столи для колективних робіт у малих групах; стіл або шафа для зображувальних матеріалів; пісочниця, місткість з глиною; *чистий сектор* – коло стільців, ширма, що покликані створити простір для обговорення творів мистецтва і зображальної продукції; *вільний сектор* (без меблів) з покриттям підлоги для танців, драматизації, ігор, театралізацій; *персональний сектор вихователя* (персональний мольберт, набір зображальних матеріалів); *сектор для організації виставок дитячих*

робіт (стіна для зображальних робіт; стіл, стелаж, полиці для композицій із глини, природного матеріалу); *колекційний сектор* – місце, де зберігаються альбоми, файли, папки "художників", зразки роботи вихователя, малюків.

Також автори зазначають, що в ДНЗ можна створити "галерею мистецтв", "українську світлицю", "майстерню народних ремесел", "музей", облаштувати "ляльковий дім", що дозволить певною мірою гармонізувати художню студію, доповнити її дію для успішної творчої діяльності дітей [1, с. 180–181].

Художні матеріали, інструменти й обладнання, які складають основу для наповнення осередку образотворчості І. Ликова поділяє на декілька груп: *художні матеріали, інструменти та їх замітники* (глина, пластилін, різні види тіста, пісок річковий і декоративний, різних розмірів і форми пензлі, фарби гуашеві, фарби акварельні, акрилові (для вихователя), туш кольорова для експериментування й тонування паперу, кольорові й прості олівці, фломастери, пастель (для старшої групи), ножиці для творчості, клей, клейові олівці, клейові пензлики, зубочистки, стиплери, канцелярський ніж ватні палички); *обладнання, одяг* (мольберти, фланелеграф, поворотні диски, муфельна піч, футболки, фартухи, серветки); *побутовий і непридатний матеріал* (фантики, трубочки для коктейлю, різні упаковки, коробки, ковпачки фломастерів, ґудзики, бусинки, бісер, стрічечки, мережива, м'який дріт); *папір, основа для композицій* (папір формату А4, А3, альбоми для дитячої творчості, рулони шпалер, білий і кольоровий картон, набори кольорового паперу, фольга різнокольорова, рулони фольги, серветки паперові (білі та кольорові), картонні коробки і сірникові коробки); *природний матеріал* (осінні листя, соломка, різне насіння, крилатки клена й ясена, шишки, жолуді, каштани, горіхи, ягоди шипшини, горобини, бузини, камінчики, пір'я, пух, палички, гілочки, кора берези й інших дерев, злаки, хвоя, сухостій).

Орієнтовний перелік творів живопису. Враховуючи світогляд та вікові особливості старших дошкільників, увага вихователів більшою мірою спрямовується на наповнення творами живопису куточку образотворчості у старшій групі ДНЗ. Перелік складають: І. Айвазовський: "Схід сонця у Феодосії", "Морський берег", "Штиль на морі", "Дев'ятий вал", "Шторм на Чорному морі", "Весілля в Україні", "Облога Севастополя", "Шторм на морі вночі"; О. Андрєєв "Літо у Карпатах"; В. Анохін "Світанок на озері"; В. Бакшеев "Блакитна весна"; К. Білокур, Є. Волобуєв, С. Шишко, О. Шовкуненко – твори живопису на тему осінніх натюрмортів; М. Божій: "Думи мої, думи", "Осінь", "Дівчина з апельсином"; В. Васнецов: "Альонушка", "Царівна жаба", "Іван Царевич на сірому Вовку", "Богатирі", "Килим-літак"; М. Гордєєва "Осінній парк"; І. Грабар "Лютнева блакить"; П. Кончаловський "Бузок"; В. Коренек "Дунайська мелодія"; О. Коренна "Зима"; Ф. Кричевський: "Три покоління", "Хлопчик з пташкою", "Дівчата"; А. Куїнджі: "Осінь",

"Березовий гай", "Вечір на Україні", "Місячна ніч на Дніпрі", "Дніпро вранці", "Рання весна"; І. Левітан: "Золота осінь", "Березовий гай", "Березень", "Жовтень", "Весною в лісі"; П. Левченко: "Село взимку", "За читанням листа", "В садочку", "Вітрячок"; А. Манастирський: "Дорога", "Діти на леваді", Цікава книжка"; О. Олексієнко "Різдвяний ранок"; К. Петров-Водкін "Вранішній натюрморт"; М. Пимоненко: "На ярмарку", "Портрет сина художника", "Гуси, додому"; В. Полєнов: "У парку. Нормандія", "Ранній сніг", "Золота осінь"; О. Саврасов: "Граки прилетіли", "Зимовий пейзаж"; В. Самков "Весняне цвітіння"; В. Серов "Дівчинка з персиками"; Г. Собачко-Шостак, М. Приймаченко – твори живопису про чарівних птахів та звірів; В. Титуленко "Човник"; І. Чернов "Пушкінська взимку"; І. Шишкін: "Ранок у сосновому лісі", "Сосновий бір", "Ліс", "Зима", "На півночі дикій", "Дубовий гай"; Т. Яблонська: "Застудилася", "У парку". Твори ужиткового мистецтва: іграшки – опішнянська, косівська, димківська (з дерева – яворівські, богородська); авторські іграшки; з природного матеріалу іграшки; вироби з кераміки, килимарство, лозоплетіння, орігамі, бісероплетіння.

Для молодшого дошкільного віку потрібно наявність таких художніх творів: І. Шишкін "Дубовий гай", "Ліс"; С. Жуковський "Золота осінь"; С. Шишко "Осінь"; М. Глущенко "Зимовий день"; З. Шолтес "Зима на Верховині"; О. Шовкуненко "Повінь. Конча-Заспа"; В. Непійпиво "Яблуневий цвіт"; І. Левітан "Золота осінь", "Весна. Велика вода"; Т. Яблонська "Весна"; А. Куїнджі "Березовий гай"; В. Бакшеев "Березовий гай"; Є. Чарушин – звірята; М. Приймаченко – квіти, казкові звірі, птахи [21].

Нами було розглянуто основу середовища образотворчості, його предметно-просторовий компонент. Однак лише його наявність і наповнення не зможе повністю забезпечити активність дошкільників, їх розвиток. Розвиток, формування особистості дитини можливий тоді, коли вихователь (педагог) спрямовуватиме зусилля на інші складові освітнього середовища, зокрема, суб'єктивний і психолого-методичний. Лише єдність всіх цих компонентів, і створені у відповідності до них вимоги забезпечать можливість вихователю здійснювати керівництво розвитком дитини, її активністю, зокрема у середовищі образотворчості. Забезпечення таких вимог залежить від особливостей взаємодії суб'єктів освітнього процесу, педагогічної майстерності та професіоналізму вихователя ДНЗ.

Робочий словник

Художньо-естетичний розвиток дитини – процес становлення і вдосконалення естетичної свідомості та естетичної діяльності особистості, кінцевим результатом якого є формування естетичної культури дитини; формування творчої особистості, здатної адекватно сприймати прекрасне і потворне, наділеної чуттям міри у творенні художніх цінностей.

Освітнє середовище ДНЗ – динамічна система умов, яка утворює контекст діяльності особистості дитини дошкільного віку як суб'єкта і

впливає на формування культурних цінностей та смаків, структурними компонентами якого є предметно-просторовий, суб'єктивний, психолого-методичний.

Художньо-естетичне середовище – це елемент освітнього середовища, у якому пізнавальна активність дітей спрямовується на світ прекрасного, на емоційний відгук до краси мистецтва, навколишньої дійсності, на вміння помічати і відтворювати красу, барви світу засобами образотворчого мистецтва; місце, де дитина здобуває практичні уміння та навички зображувальної діяльності і формується досвід митця дошкільника.

Осередок образотворчості – це предметно-просторовий елемент освітнього середовища ДНЗ, який визначає зміст та потенційні напрями розвитку дитини в різних видах образотворчої діяльності: малювання, ліплення, аплікації.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. *Що таке освітнє середовище? Які компоненти виходять до його складу?*
2. *Яка мета створення куточку образотворчості?*
3. *Що входить до наповнення куточку образотворчості?*
4. *Які принципи створення середовища образотворчості?*
5. *Які художні матеріали, інструменти й обладнання складають основу для наповнення осередку образотворчості?*
6. *Які два пласти складають структуру художньо-естетичного середовища?*
7. *Назвіть принципів створення предметно-розвивального середовища у відповідності до особистісно орієнтованої моделі освіти дошкільників В. Петровського.*
8. *Які підходи становлять підґрунтя дошкільної освіти і спрямовані на створення належних умов для розвитку особистості дитини?*
9. *З якою метою деякі науковці пропонують в ДНЗ створювати "галерею мистецтв", "українську світлицю", "майстерню народних ремесел", "музей", облаштувати "ляльковий дім"?*
10. *Які вимоги до організації предметно-розвивального середовища були сформульовані С. Новосьоловою? Розкрийте їх зміст.*

4.4. ХУДОЖНЬО-ПРОДУКТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Компетентність і компетенції дитини дошкільного віку. Естетичне виховання є одним із важливих напрямів підготовки дитини до життя у соціумі. Художнє виховання дошкільників – напрям естетичного виховання, що передбачає формування особистості засобами мистецтва.

При цьому акцент робиться на естетичному сприйманні, на розвитку і збагаченні уявлень дітей про прекрасне, на формуванні у них почуття прекрасного, на залученні до різних видів мистецтва, на спонуканні до творчості, на розвитку художньо-творчих здібностей до різних видів діяльності.

Відповідно до компетентісного і діяльнісного підходів, які характерні для сучасної дошкільної ланки освіти, визначають результати освітньо-виховної роботи у сформованості компетентності, що передбачає наявність знань, умінь і навичок, а також певних особистісних якостей. Компетентність – результат набуття суб'єктом різного роду компетенцій, основною ознакою яких є предметний характер: змістові лінії, освітні галузі. Компетенція – це сукупність взаємозалежних властивостей особистості (знань, умінь, навичок, способів поведінки та діяльності), які визначають коло предметів і процесів, необхідних для продуктивної діяльності щодо них [5]. Відповідно, компетентність – наявність у суб'єкта комплексу компетенцій, що включає її особистісне відношення до них та предмета діяльності. Як бачимо, про компетенцію йдеться, тоді коли потрібно визначити освітній результат, який передбачає готовність до конкретної діяльності, або поєднання знань, умінь і навичок, які дозволяють ставити перед собою мету і досягати її, перетворюючи навколишній світ. Компетенцію можна формувати, розвивати, збагачувати, розширювати, ґрунтуючись на попередньому рівні [25].

Отже, компетентність дошкільника – це певний досвід поведінки, який позначають як досвідченість у певній сфері життєдіяльності; це інтегральна якість особистості, яка полягає у загальній здатності та готовності її до діяльності, що ґрунтується на набутих знаннях і досвіді під час навчання та соціалізації. Компетентність – це співвідношення дитячих бажань і можливостей, фондів "хочу" і "можу", що передбачає відбір необхідної інформації для виконання конкретних дій для досягнення поставленої мети або для виконання нової дії, щоб використати знання, що були набуті дитиною, або для корегування чи цілковитої відмови від недоцільних дій під час взаємодії з навколишньою дійсністю. На думку А. Богуш, *компетентність дошкільника* визначається як комплексна характеристика особистості, що вбирає в себе результати всього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінка, самоконтроль [6]. Компетентність дитини дошкільного віку – це сформованість інтелектуальних операцій, довільна спрямованість діяльності, усвідомленість і значна мотиваційна насиченість. Отже, компетентність – це наслідок особистісно орієнтованого навчання, оскільки має відношення до особистості дитини і формується лише в процесі виконання нею певного комплексу дій. *Компетенція дитини дошкільного віку* – це усвідомлена система знань, умінь, навичок (суб'єктивний досвід), а також значущі якості, що несуть у собі особистісний зміст та універсальне значення для різних видів дитячої діяльності в процесі задоволення життєвих потреб.

Сутність і показники художньо-продуктивної компетенції дитини дошкільного віку. Освітня лінія Базового компоненту дошкільної освіти "Дитина у світі культури" націлює вихователів на формування у дитини *художньо-продуктивної компетенції*, що передбачає наявність у дошкільнят знань і уявлень про світ мистецтва, його виражальні засоби, особливості художнього образу у різних видах мистецтв, інтересу і поваги до митців, ціннісного ставлення до результатів мистецької діяльності, бажання брати участь у художньо-продуктивній діяльності, набуття базових особистісних якостей (сприйнятливність, самостійність, допитливість, відповідальність, гідність, самовладання, креативність), вияву творчості у різних видах діяльності.

Відповідно до БКДО компетентність дошкільника у сфері мистецтва визначається за такими показниками: сприймає мистецький твір з позиції краси, вирізняє його як естетичний; виявляє себе емоційним сприйнятливим та естетично чуйним цінителем, слухачем, глядачем, виконавцем; виявляє ціннісне ставлення до проявів естетичного в житті; насолоджується мистецтвом, пізнає образну специфічність мистецтва; переймає духовний потенціал мистецького твору у власний досвід, виховує в собі риси улюблених персонажів; володіє навичками спілкування з приводу змісту і краси твору, його засобів; наслідує мистецькі зразки (образотворчі, музичні, танцювальні, театральні, літературні); у творчих завданнях інтегрує власні інтереси, уподобання, цінності, набутий мистецький досвід сприйняття і відтворення прекрасного; має навички рефлексії стосовно власного мистецького досвіду; виявляє художню активність [4].

Показники художньо-продуктивної компетенції дітей розкриваються у чинних програмах дошкільної освіти. Так, у програмі "Дитина" зазначається, що діти у сфері *образотворчого мистецтва*: знають основні види образотворчого мистецтва та вміють визначати види та жанри живопису; розуміють художній образ, вміють його аналізувати та втілювати у різних жанрах і видах мистецтва; знають засоби вираження художнього твору та співвідносять їх із емоціями митця, вміють передавати власні почуття за допомогою виражальних засобів; застосовують набутий досвід у творчості, ігровій діяльності, у повсякденному житті; прагнуть до творчого самовираження у художньо-продуктивній діяльності [12].

У програмі "Я у Світі" компетентність дитини у сфері образотворчого мистецтва визначається показниками, які систематизовано у три групи: *знання* про художньо-естетичний розвиток, образотворчу діяльність, художньо-естетичне самовираження; *уміння*, які вказують на художньо-естетичний розвиток, образотворчу діяльність, художньо-естетичне самовираження; базові якості (сприйнятливність, самостійність, допитливість, відповідальність, гідність, самовладання, креативність), які наповнені образотворчим змістом [21].

Освітня лінія "Дитина у світі культури" спрямовує учасників освітнього процесу на розвиток творчого потенціалу дошкільника шляхом залучення його до різних видів художньої діяльності у процесі активної взаємодії з культурним середовищем, яка носить художньо-продуктивний характер. Вихователь, реалізуючи на практиці зміст цієї лінії, має залучити дитину до світу духовно-мистецької діяльності, навчити цінувати рукотворні вироби та духовні мистецькі твори, виховувати інтерес та сприйняття національної і світової культур, сформувати оптимальні для дитячого віку практичні навички в мистецькій діяльності, елементарні продуктивні вміння, розвинути потребу в реалізації своїх творчих здібностей та здатність отримувати задоволення від процесу й результатів продуктивної діяльності, виховати естетичне ставлення до предметів і творів культури.

Формування художньо-продуктивної компетенції дошкільників у образотворчій діяльності. Естетичне виховання здійснюється в процесі організованої і самостійної художньо-продуктивної діяльності дітей і спрямовується на формування у них естетичної культури, компонентами якої є: естетична свідомість, естетичні потреби й естетична (практична) діяльність. У дошкільній педагогіці визначальними є уявлення про художньо-продуктивну діяльність як таку, що ґрунтується на репродуктивному та продуктивному мистецькому досвіді дітей і, водночас, конкретизується за кожним із видів мистецтва у дошкільному дитинстві. Тому дошкільникам варто надавати можливість демонструвати пошукову активність, ініціативу та творчість, пропонувати їм альтернативні варіанти завдань, щоб отримати натомість від них оригінальні вирішення проблем. Змістом педагогічної роботи з розвитку образотворчої діяльності має стати: залучення дітей до культури свого народу, навчання їх захоплюватись чарівним світом народного мистецтва; розуміння художніх засобів образотворчого мистецтва; виховання інтересу й схильності до творчої діяльності, бажання до відтворення художніх образів і створення нових; розвиток дослідницької діяльності під час сприймання творів графіки, живопису; розширення досвіду втілення художнього образу в різних видах образотворчої діяльності за допомогою характерних особливостей матеріалу, техніки, способів та прийомів зображення; варіювання завдань, передбачених програмою (полегшувати, ускладнювати, змінювати тематику) залежно від індивідуальних можливостей дітей. Також стосовно дітей старшого дошкільного віку передбачати роботу в гуртках з різних видів художньої діяльності, які є можливими у конкретному ДНЗ (аплікація із соломки, витинанки тощо). Таке поєднання видів художньої діяльності створює підґрунтя для формування художньої творчості дітей.

Для старшої групи ДНЗ також доцільним стане ознайомлення дітей з народними традиціями та народними промислами різних регіонів України: елементами київської кераміки, вишивкою Львівщини, Київщини, основними мотивами розписів яворівської іграшки тощо. Образотворче мистецтво

дітей старшого дошкільного віку значно багатше за засобами зображення і змістом, ніж у попередніх групах, оскільки багатшими є отримані враження, знання про навколишню дійсність, художній та життєвий досвід. Допитливість, цікавість до всього, що вони бачать навколо, виявляється в прагненні передати через малюнок, аплікацію, ліплення. Крім того у дітей виявляється тенденція до самовираження, бажання виразити своє ставлення до навколишнього світу. Зображувальна діяльність надає таку можливість дитині.

У період від 5 до 6 років діти зображують надзвичайно багато. Зокрема це найбільш продуктивний час для створення малюнків, змістом яких є все, що може відбуватися у повітрі, на суші та на морі. У дошкільному віці діти спрямовані на зображення об'єктивного світу. Вони не залишають осторонь і фантастичних персонажів. Після шести років потік малюнків стає значно меншим, але різноманітність їх не зменшується. Варто відмітити, що значна кількість дітей, у яких не розвивається пізнавальний інтерес до навколишнього світу, обмежуються вузьким колом сюжетів. Вони малюють лише людину, будинки, квіти і дерева. Така вузькість тем зумовлена як станом актуального розвитку дитини (у неї не розвинута здатність, а можливо й установка, бачити розмаїття світу), так і стереотипним колом графічних образів, у полоні яких вона опинилася.

Малювання дитиною обмеженої кількості об'єктів, що були запозичені у дорослих, виконання роботи на основі графічних форм, знайдених в орієнтовному черканні, призводить до того, дошкільник починає зображати реальні предмети за допомогою так званих стереотипів, які ще називаються *шаблонами*. При підтримці дорослого дитина може подолати ці обмежувальні шаблони і малювати все, що викликає у неї цікавість. Вона не лише починає малювати окремі предмети і складні картинки, але і виражає готовність до ілюстрування книжок, казок і події власного життя.

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку вихователь має: знайомити дітей з творами різних витворів мистецтва для збагачення зорових вражень та формування естетичного відношення до оточуючого світу; показувати дітям, чим відрізняється один твір мистецтва від іншого за темою, за засобами виразності, зазначаючи до яких видів та жанрів зображувального мистецтва вони відносяться (обговорювати їх зміст, формувати естетичне відношення до світу; розширювати, систематизувати та деталізувати зміст зображувальної діяльності); підтримувати прагнення дітей бачити в навколишній дійсності красиві речі та явища; показувати вже відомі та нові твори мистецтва; розповідати про творчий задум художника при створенні того чи іншого твору, образу (якими художніми засобами передається настрій людей); допомагати дітям вчитися розрізняти реальний світ та світ фантазій у творах мистецтва і переносити це розуміння у власну художню діяльність; навчити дитину самостійно визначати задум і дотримуватися його впродовж всієї роботи; удосконалювати зображувальні

уміння та навички у всіх видах образотворчої діяльності; розвивати композиційні уміння та навички; навчити дитину координувати рухи руки відповідно до характеру образу, що створюється; формувати здатність до співпраці у дітей під час виконання колективних робіт; створювати умови для самостійної художньої діяльності дітей не лише на заняттях; організовувати виставки дитячих робіт.

І. Ликова [17] зазначає, що дитина-дошкільник у своєму естетичному розвитку проходить шлях від отримання елементарного наочно-чуттєвого враження до створення оригінального образу (композиції) за допомогою відповідних зображальних засобів виразності. Рух від простого уявлення до естетичного узагальнення, від сприйняття цілісного образу, як одиничного, до усвідомлення його внутрішнього змісту і розуміння типового відбувається під впливом дорослих, які передають дітям основи образотворчої грамоти і естетичної культури в цілому. Тому при плануванні зображувальної діяльності старших дошкільників потрібно дотримуватися інтегрованого підходу щодо реалізації завдань естетичного розвитку дітей у творчості.

Виходячи з цього, вихователь ставить перед собою і творчо реалізує цілий комплекс взаємопов'язаних завдань: знайомити дітей з творами різних видів мистецтва (живопис, графіка, народне та декоративне мистецтво, архітектура) для збагачення зорових вражень, формування естетичних почуттів і ціннісного ставлення; звертати увагу дітей на подібну виразність різних об'єктів у мистецтві, природному та побутовому оточенні (речі, створені руками народних умільців, архітектурні споруди, природні ландшафти, спеціально оформлені приміщення, меблі, посуд, одяг, іграшки, книги тощо); вчити помічати загальні обриси й окремі деталі, контур, колорит, візерунок; показувати, з яких деталей складаються багатофігурні композиції, як по-різному виглядає з різних сторін один і той же об'єкт; заохочувати дітей втілювати в художній формі свої уявлення, переживання, почуття, думки; підтримувати особистісне творче начало; збагачувати зміст образотворчої діяльності відповідно до завдань пізнавального та соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку; ініціювати вибір сюжетів про сім'ю, життя в дитячому садочку, а також про побутові, суспільні і природні явища (вихідний день у родині, вихованці дитячого садочку на прогулянці, професії близьких дорослих, улюблені свята, засоби зв'язку та транспорт, ферма, зоопарк, ліс, парк, акваріум, герої й епізоди з улюблених казок і мультфільмів); вчити дітей правильно добирати зміст малюнка ("населяти" ліс, водойму, пустелю відповідними мешканцями, на лузі зображати ромашки, волошки, дзвіночки, а в саду – троянди, айстри, тюльпани); підтримувати бажання передавати характерні ознаки об'єктів і явищ на основі уявлень, отриманих зі спостережень чи на основі розглядання репродукцій, фотографій, ілюстрацій у дитячих книгах та енциклопедіях (у золотого півника різнокольоровий хвіст, яскраво-червоний гребінь і борідка); відображати в своїх роботах узагальнені уявлення про циклічність

змін у природі (пейзажі в різні пори року); удосконалювати образотворчі уміння у всіх видах художньої діяльності; продовжувати вчити передавати форму зображуваних об'єктів, їх характерні ознаки, пропорції і взаємне розміщення частин; передавати нескладні рухи на малюнку (пташка летить, лялька танцює, кішка підкрадається до мишки, спортсмен кидає м'яч рукою або відбиває ногою), змінюючи статичне положення тіла або його частин (підняті крила, підняті або розставлені в сторони руки; зігнуті в колінах ноги); при створенні сюжету передавати нескладні смислові зв'язки між об'єктами, намагатися показати просторове положення між ними (поруч, збоку, зверху, знизу), використовуючи для орієнтира лінію горизонту; підтримувати прагнення самостійно поєднувати знайомі техніки, допомагати засвоювати нові, з власної ініціативи об'єднувати різні способи зображення; формувати уявлення про художні ремесла (різьблення і розпис по дереву, гончарство, ткацтво, килимарство тощо), знання про матеріалами й інструменти майстрів; удосконалювати техніку роботи гуашевими фарбами (змішувати фарби, щоб отримувати нові кольори і відтінки; легко, впевнено користуватися пензлем – вміло проводити лінії в різних напрямках, в декоративному малюванні створювати елементи візерунка всім ворсом пензля або кінцем); вчити малювати акварельними фарбами; показати можливість колірного рішення одного образу за допомогою декількох кольорів або їх відтінків.

Робочий словник

Компетентність – результат набуття суб'єктом різних компетенцій, основною ознакою яких є предметний характер: змістові лінії, освітні галузі.

Компетентність дошкільника – характеристика особистості, що вбирає в себе результати всього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінка; сформованість інтелектуальних операцій, довільна спрямованість діяльності, усвідомленість і значна мотиваційна насиченість; наслідок особистісно орієнтованого навчання, яка має відношення до особистості дитини і формується лише в процесі виконання нею певного комплексу дій.

Компетенція дитини дошкільного віку – це усвідомлена система знань, умінь, навичок (суб'єктивний досвід), а також значущі якості, що несуть у собі особистісний зміст та універсальне значення для різних видів дитячої діяльності в процесі задоволення життєвих потреб.

Художньо-продуктивна компетенція – сукупність предметних знань про сприймання, переживання, розуміння, оцінку проявів естетичного в житті дитини, що передбачає здатність керуватися набутими художніми знаннями і вміннями, готовність використовувати набути досвід у самостійній практичній естетично-творчій діяльності.

Художньо-продуктивна діяльність – діяльність дитини дошкільного віку, яка ґрунтується на репродуктивному та продуктивному мистецькому

досвіді дітей, конкретизується за кожним із видів мистецтва і має по завершенні певний продукт (малюнок, виріб аплікації, виріб із глини чи пластиліну); діяльність дитини (образотворча, музична, театральна, літературна), яка полягає у активній взаємодії з культурним середовищем і носить художньо-продуктивний характер.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. *Що розуміють під поняттями "компетентність" і "компетенція"? Як вони між собою взаємопов'язані?*
2. *Дайте визначення поняття "компетентність дитини дошкільного віку"?*
3. *Дайте визначення поняття "компетенція дитини дошкільного віку"?*
4. *У чому полягає значення художньо-продуктивної діяльності щодо дитини дошкільного віку? Які види цієї діяльності ви знаєте?*
5. *У яких документах дошкільної освіти зазначено показники художньо-продуктивної компетенції? Назвіть показники художньо-продуктивної компетенції дитини дошкільного віку.*
6. *За якими напрямками варто організовувати роботу з формування художньо-продуктивної компетенції дитини дошкільного віку в образотворчій діяльності?*
7. *Яка освітня лінія спрямовує учасників освітнього процесу на розвиток творчого потенціалу дошкільника шляхом залучення його до різних видів художньої діяльності?*
8. *Якого принципу при плануванні зображувальної діяльності старших дошкільників потрібно дотримуватися вихователю з метою реалізації завдань естетичного розвитку дітей засобами образотворчого мистецтва?*
9. *Які завдання має ставити перед собою вихователь, щоб досягти мети з формування художньо-продуктивної компетенції старшого дошкільника?*
10. *Які базові якості мають розвиватися у дитини старшого дошкільного віку у процесі виховання художньо-продуктивної компетенції?*

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Апраксіна Л. І. 58
Білокур К. 34
Бруні І. 17
Васнєцов Ю. 18
Венгер Л. А. 38
Ветлугіна Н. О. 46, 47, 51
Виготський Л. С. 38, 51
Вишнева О. 59
Гавриш Н. 145
Галайда С. 121, 123
Гарднер Г. 50
Голант Є. А. 53
Голота Н. 149
Горошко Н. 148
Григорєва Г. 63
Дронова О. 63, 147
Жуков М. 17
Запорожець О. В. 38, 40, 51
Ігнат'єв Є. І. 41
Карлсон І. 50
Кіонова Л. 59
Комарова Т. С. 39, 41, 63
Котляр В. П. 63, 139
Лаврент'єва Г. П. 58
Леонт'єв Д. О. 49
Леонт'єв О. М. 38, 40
Лебедев В. 17
Ліштван З. 124
Липова І. 156
Люблінська Г. О. 58
Микешин М. 23
Мухіна В. С. 38, 39
Полагіна В. 51
Пахомов О. 17
Перовський С. І. 53
Піаже Ж. 51
Поддяков М. М. 51
Портницька Н. Ф. 51
Примаченко М. 34
Рубінштейн С. Л. 38
Сакуліна Н. П. 39, 41, 46, 51, 58, 59
Сміт Г. 50
Сохін Ф. О. 58
Сухорукова Г. В. 51, 63, 149
Теплов Б. М. 40
Терещенко О. П. 52, 146
Торренс Е. 50
Фаворський В. 17
Фльоріна Є. О. 39, 46, 51, 59
Чарушин Є. 17, 18
Шмарінов Д. 17
Шульга Л. 63
Ярмаченко М. Д. 53

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Аплікація 43, 111, 119
декоративна 119
набірна 119
силуетна 119
навчання 111, 114, 117
Архітектура 26, 28
засоби виразності 26
типи 26
стилі 26, 28
ознайомлення дітей з архітектурою 27, 28
Візерунок 91
Графіка 15, 20
засоби виразності 15
види 16
авторський малюнок 16
тиражна графіка 16
Батік 16
естамп 16
гравюра 16, 20
станкова 16
плакатна 16
книжкова 16
газетно-журнальна 16
промислова 16
ознайомлення дітей із графікою 18, 19
Декор 26, 29
Декоративний 105
Декоративно-прикладне мистецтво 29, 105
укр. кераміка 29
вишивка 30, 31
художнє різьблення 31
писанка 32
укр. народна іграшка 35
плетіння 33
ознайомлення дітей 35
Діяльність 37
творча 50, 51
конструктивна 126
проектна 143
Екскурсія 27, 28
Жанр 13
живопису 13, 14
автопортрет 13
портрет 13, 61
аніمالістичний 13, 61
натюрморт 13, 61
Пейзаж 13, 61
історичний 14
батальний 14
Живопис 11, 14
техніки 11, 14
виразні засоби 12
види 13, 61
- побутовий 13
монументальний 13
станковий 13
декоративний 13
декораційний 13
мініатюра 13, 14
ознайомлення дошкільників 61
заняття з образотворчої діяльності 131, 133, 134, 137
Здібності 44, 45, 47
образотворчі 44, 45
художньо-творчі 46, 47
Ілюстрація 17, 20
Інтенція 67
Колір 91
Кольорознавство 12
Композиція 20, 28, 85
Конструювання 43, 119, 125
дитяче 125
навчання 119, 120
Контур 30
Культура 6
естетична 6
художня 7
ЛЕГО 126
Ліплення 25, 92, 100, 102, 103
предметне 92, 101
декоративне 105, 108
декоративних пластин 108
навчання 92
Малювання 43, 78
предметне 63, 78
сюжетно-тематичне 80, 85
декоративне 87
з природи 78
з пам'яті 78
з уяви 78
навчання 68, 69
Малюнок 12, 14, 15
художній 15
науково-пізнавальний 15
технічний 15
лінійний 15
тоновий 15
Методи і прийоми 53, 74
обстеження 54, 56
спостереження 54
показ способу зображення 54, 56
зразок малюнку 54
бесіда 54
художнє слово 55
використання природи 55
розповідь 55
вказівка 55
нагадування 55
- вправлення 55
експериментування 55, 56
ігрові 56
Методика навчання образотворчої діяльності 56, 80, 89, 95, 103, 106, 116, 119, 133
Мистецтво 6, 7, 8, 9
функції 8
принципи 8, 9
образотворче 7, 9
станкове 21, 22
Образотворча діяльність 37, 38, 39, 43, 127, 128, 129
види 37
самостійна образотворча (СОД) 127, 13, 141
Опішнянський розпис 34, 89, 90
Орнамент 91
Освітнє середовище 145
Перспектива 12, 13
Петриківський розпис 34, 88, 89
Планування 127, 134
Пластика 100
Пропорції 24
Рисунок 20
Ритм 28, 90
Симетрія 90
Скульптура 21, 24
типи 21
барельєф 21, 108
горельєф 21, 108
рельєф 21
контррельєф 21, 108
види 21
станкова 21
монументальна 22
монументально-декоративна 22
скульптура малих форм 22
ознайомлення дітей 22, 23
Сприймання 41, 57
особливості 42, 43
рівні 59
естетичне, художнє 58, 62
естетичне дітей дошкільного віку 62
культура 61
Статика 24
Сюжет 1103
Творчість дитяча 43, 51, 52
Тема 103
Художній метод 9
Художній напрям 9
Художньо-продуктивна компетенція 153, 157
Штрих 20

ЛІТЕРАТУРА

1. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі / за заг. ред. В. Сухорукової. – К. : Видавничий дім "Слово", 2010. – 376 с.
2. Котляр В. П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей / В. П. Котляр. – К. : Кондор, 2006. – 200 с.
3. Архитектура. Скульптура. Живопись / пер. с нем. Р. Томана ; под ред. Р. Томана. – Кёльн : Кенемен, 2000. – 505 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти // Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 4–19.
5. Бех І. Курс на діяльнісно-компетентнісний підхід / І. Бех, Л. Зайцева // Дошкільне виховання. – 2013. – № 1. – С. 2–5.
6. Богуш А. Вектор наступності державних стандартів дошкільної і початкової освіти / А. Богуш // Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 20–23.
7. Волкова Ю. Уроки малювання / Ю. Волкова, В. Федієнко. – Х. : ВД "Школа", 2005. – 64 с.
8. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психол. очерк : кн. для учителя / Л. С. Выготский. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
9. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною / Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2003. – № 1. – С. 7–9.
10. Гавриш Н. Організувати, але не обмежувати: управління розвитком дітей в освітньому середовищі ДНЗ / Н. Гавриш, О. Ліннік // Дошкільне виховання. – 2013. – № 1. – С. 8–13.
11. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільному навчальному закладі. Четвертий рік життя / Н. А. Горошко. – Х. : Видавнича група "Основа", 2007. – 176 с. – (Дошкільний навчальний заклад. На допомогу вихователю).
12. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / В. О. Огнев'юк, К. І. Волинець. – 3-тє вид., доопр. та доповн. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.
13. Кириченко М. А. Основи образотворчої грамоти : навч. посіб. / М. А. Кириченко, І. М. Кириченко. – К. : Вища школа, 2002. – 190 с.
14. Корчинова О. В. Декоративно-прикладное творчество в детских дошкольных учреждениях / О. В. Корчинова. – Р. н/Д. : Феникс, 2002. – 223 с.
15. Крошо Э. Как рисовать. Акварель: пошаговое руководство для начинающих / пер. с англ. ; Э. Крошо. – М. : Астрель, 2005. – 96 с.
16. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / М. М. Закович, І. А. Зазюн, О. М. Семашко та ін. ; за ред. М. М. Заковича. – К. : Знання, 2004. – 567 с.

17. Ликова І. О. Програма художнього виховання, навчання й розвитку дітей 2–6 років "Кольорові долоньки" / І. О. Ликова. – Харків : Ранок, 2007. – 128 с.
18. Огурцова С. Майстерня маленьких скульпторів / С. Огурцова // Дошкільне виховання. – 2003. – № 1.
19. Підлісна О. В. Я малюю олівцями : навч. вид. / О. В. Підлісна. – Харків : Ранок, 2006.
20. Підлісна О. В. Я малюю фарбами : навч. вид. / О. В. Підлісна. – Харків : Ранок, 2006.
21. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" : у 2 ч. / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. ; наук. кер. О. Л. Кононко. – К. : ТОВ "МЦФЕР-Україна", 2014.
Ч. II. Від трьох до шести (семи) років. – 2014. – 452 с.
22. Соломенникова О. Народное искусство в работе с дошкольниками / О. Соломенникова // Дошкольное воспитание. – 2005. – № 1. – С. 12–13.
23. Терещенко О. П. Розвиток творчості дошкільника в образотворчій діяльності : навч.-метод. посіб. / О. П. Терещенко. – К. : Світич, 2009. – 112 с.
24. Федієнко В. В. Образотворче мистецтво / В. В. Федієнко, О. Ю. Чемеренко. – Х. : ВД "Школа", 2004. – 64 с.
25. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированного образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 55–60.
26. Швайко Г. С. Заняття по изобразительной деятельности в детском саду: Подготовительная к школе группа: программа, конспекты : посіб. / Г. С. Швайко. – М. : Гумманит. изд. центр "ВЛАДОС", 2003.
27. Шевчук А. Дитина у світі культури: орієнтири до освітньої лінії / А. Шевчук // Дошкільне виховання. – 2012. – № 9. – С. 14–21.
28. Яремків М. Композиція: творчі основи зображення : навч. посіб. / М. Яремків. – Тернопіль, 2005. – 112 с.

Для нотаток

Навчальне видання

Пісоцький Олександр Петрович,
Пісоцька Людмила Миколаївна

ОСНОВИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА
ТА ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

*Навчальний посібник для студентів спеціальності
"Дошкільна освіта"*

2-ге видання, доповнене

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – Н. О. Приходько
Літературний редактор – А. М. Конівненко
Коректор – О. М. Лісовець

Підписано до друку

Гарнітура Times New Roman

Замовлення №

Формат 60x84/16

Обл.-вид. арк. 9,85

Ум. друк. арк. 9,42

Папір офсетний

Тираж 110 пр.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4

(04631)7-19-72

E-mail: vidavn_ndu@ukr.net

www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2137 від 29.03.05 р.